

ניומה פול

**נחום מנדל בקיבוצו
לא היה נביא...**

מבט לאחור, ללא זעם

געש 2007

מסת"ב 9-2-90899-965-965 ISBN

מוקדש לנכדים

אמיר סקיבה

יואל סקיבה

יותם סקיבה

רחלי סקיבה

עדי מנדל

העריכה: עתליה סקיבה

יהללך זר ולא – פיך!
אם אין אני לי – מי לי?
ואם לא עכשיו, אימתי?

מילות הבהרה

על קרלוס החמישי, גדול מלכי ספרד, אשר "בממלכתו לא שוקעת השמש", מספרים שכאשר חש שיומו מתקרב, רצה לדעת איך יקברו אותו. הוא הורה להודיע על מותו, התחפש לאביון וחזה בתהלוכות וטקסי ההשכבה שערכו לכבודו.

לא אחת, אנשים שקראו את ספר הזיכרונות שלי "משחק ילדים?" שואלים מדוע הסתיים בנסייעתי לקיבוץ געש בשנת 1951. תשובתי "אינני רוצה לפרסם דברים העשויים לפגוע בחברים או בבניהם בקיבוץ בו אני חי מעל ליובל שנים".

אכן דרכי בגעש לא הייתה סוגה בשושנים, וכן ספוגת מאבקים. המחלוקות נסבו על רעיונות והצעות, כי מטבעי הנני ממציא ופרפקציוניסט שאיננו שוקט על שמריו, איננו משלים עם עיוותים וחותר תמיד לשפר ולחדש. רוב בני אדם אינם נוטים לשינוים.

הנני זוקף לזכותי רשימה מרשימה של הישגים, וכאן קבור הכלב: כל פעם שהוכחתי את צדקתי, התווספו אנשים שלא סלחו לי על כך. אבוי לצודק...

כתבתי צוואה בה ביקשתי שלא יספיד אותי חבר מהקיבוץ, שלא יגידו עלי דברים שנמנעו מלומר לי בחיי. אבל לא יתכן שיסתלק לו אדם מהעולם ולו יספדו עליו. ומתי יאמרו עליו דברי שבח, אם לא בעת קבורתו? תודות לקרלוס החמישי הנזכר בפתיה, עלה בי הרעיון: מדוע לא אדאג בעצמי להספדי? הרי מי כמוני יודע את אשר עשיתי? אספר את הזיכרונות שלי בקיבוץ געש לאלטר-אגו שלי, **ניומה פרל** ידידי הנאמן, שליווה מקרוב את חיי בגעש ורשם בקפדנות את מעשיי – עליו

אני סומך שיכתוב הספד כלבבי.

להספד יתרון גדול על זיכרונות: כשמספרים זיכרונות, חייבים, (כפי שנהגתי בספר "משחק ילדים") לספר את הכל, את הטוב ואת הרע. לא כך בהספד, כי הרי "אחרי מות קדושים אמור...".

*

הערה חשובה: עקב תעסוקתי (עבודתי הייתה תמיר קשורה בטכנולוגיה: בנייה, דחפור, מחשבים ותכנון), מרבים תיאורי מעשים במונחים ובפרטים טכניים. לקוראים שאינם מתמצאים בנושאים האלה, זאת הזדמנות טובה להכירם.

*

בזמנו אחת מבני הדודים שלי הרבים בברזיל ביקש שאספר לו על הסבא שלו (שהיה דודי), כי הוא "איננו יודע כלום על הסבא". בעיה כזאת לא תהיה לנכדיי, כי בכוונתי להדפיס עבורם את הספרון הזה בעותקים ספורים (פלא העידן הדיגיטאלי), שילמדו מה עשה הסבא שלהם בקבוץ געש.

תודתי מקרב־לב לניומה פרל – עשית מלאכה טובה!

נחום מנדל

געש, יולי 2006

הערת המחבר:

ספד זה יצא ארוך במקצת. מה לעשות? הוא סוקר מעל חמישים שנים – עשרים אלף ימים! – של עשייה, חוויות ומאבקים בקיבוץ געש. בשמותיהם אמיתיים נזכרו בו רק חברים העולים באור חיובי.

יום ראשון בגעש

קורות חייו של נחום מנדל מאז לידתו בלוצק (פולין – היום באוקראינה) ב-1927 עד יציאתו מקיבוץ רוחמה ב-1951 מסופרות בספרו משחק ילדים?. כאן נמשיך את הסיפור מהגעתו לגעש.

האוטו עמוס שקי תבואה, ועליהם נחום עם כל חפצי המשפחה, נעצר קרוב לחדר של הצריף המיועד להם. שושנה רעייתו ובתם עתליה הפעוטה נסעו בקבינת הנהג. רק שני צריפי מגורים היו בנקודה ורוב חזריהם לא היו מרוצפים עדיין – המגורים הנוספים היו בפחונים (צמד של שני חדרונים) ובאוהלים.

רכות ועדת החינוך הודיעה לנו שבגלל מחלת הפוליו שהשתוללה בארץ (גם בגעש היו ילדים שנפגעו), עתליה תצטרך להישאר שבוע ימים ב"בידוד", לפני שתוכל להצטרף לפעוטון. בטענה שאין זה חינוכי שהילדה תישן עם הוריה באותו חדר, סידרו לנחום מקום לינה חלופי עד שעתליה תיקלט בפעוטון, בחדר הפחון של חוה באק, אשתו של אריה באק, גיבור מלחמת השחרור שעצר את התקפת הטנקים המצריים בפלישה על נגבה. אריה שהה באותה עת במקסיקו. החדר היה כל כך קטן שנכנסה בו רק מיטה אחת ובה ישן נחום על יד חוה.

לאחר פריקת החפצים וסידורם איך שהוא במשכנם החדש, שושנה נשארה בו עם עתליה ונחום יצא לסייר בסביבה. הוא הגיע לצריף (המכונה "פגודה" בגלל צורת הגג שלו) בו שכנו חדר האוכל והמטבח של היישוב. נחום פגש בדלת הכניסה את חוה פאוסט, האקונומיט, שגמרה בדיוק את עבודתה.

"האם אתה החבר החדש?", שאלה. נחום אישר.

"סיימנו את ארוחת הצהריים", אמרה, "אבל בוא ואכין לך משהו לאכול".

עבר כרבע שעה וחוה הגישה לנחום חביתה, לחם וצלוחית "גלוקזה", נוזל למריחה על לחם, מתוק ודביק, הדומה לדבש.

בפינה עמד פסנתר ועליו הייתה מונחת מחברת בכריכה קשה – ספר הפרוטוקולים של שיחות הקיבוץ. נחום הציץ בו. ממש במקרה הוא פתח ברישום הדיון שהתנהל על קבלת שושנה ונחום למועמדות בקיבוץ. שיחה סוערת רבת דוברים. רבים התנגדו נמרצות לקבלת המשפחה וההצבעה הסתיימה בתיקו. יושב ראש השיחה, דב בראונפלד (רכז ועדת החברים) הכריז שבמקרה כזה יש לו זכות לקול כפול והוא מצביע בעד הקבלה. כך, בזכותו, התקבלו שושנה ונחום כמועמדים לחברות בקיבוץ געש. לו פרטי הדיון היו נודעים לנחום לפני שהמשאית עזבה, יתכן והיה חוזר לרוחמה...

מבט מחדר האוכל

רישום: נחום מנדל
געש ב-1952

נחום המשיך לטייל וראה קיר ארוך של בלוקים עם תבניות עץ לעמודים וחקורה עליונה מוכנים ליציקת בטון. עמד שם בחור גבוה לבוש אפודת צמר, מכנסיים קצרצרים וסנדלים (הסתבר שהוא רכז המשק וכך נהג להתהלך בחורף). לשאלה של נחום הוא הסביר לו שמדובר בקיר של בית אימון לאפרוחים, באורך של 100 מטר. נחום שם לב שהקיר עמד ללא תומכים והעיר שבחורף, בקרבה לים, מסוכן להשאיר קיר כל כך גדול ללא תמיכה. התגובה: "יוצקים מחר בבוקר. הקיר עומד כך כבר יומיים ולא קרה שום דבר".

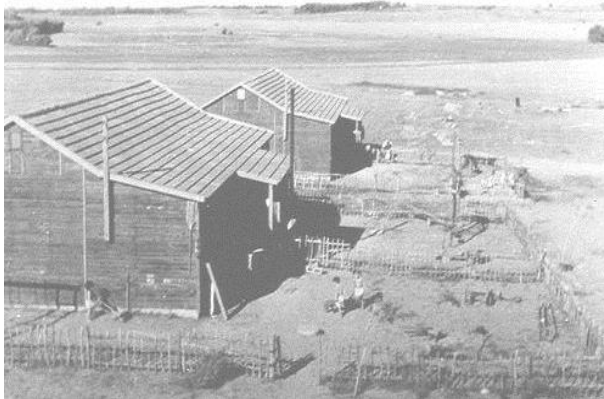
בלילה נשמע "בום" גדול ויבש, כאילו פוצצו שקית נייר מלא אוויר.

למחרת בבוקר יצא נחום מהפחון... ואין קיר! הבלוקים עם תבניות העץ השתרעו כולם פרקדן על הקרקע... רוח הפילה אותם.

נחום צדק! כך התחיל ביומו הראשון בגעש את שרשרת ה"הצודק בדיעבד" שכנראה תרדוף אותו עד יומו האחרון.

אנו בונים קיבוץ

1951. טבעי הדבר שצירפו את נחום לקבוצת הבנייה בקיבוץ ראשית, מבחר מקומות עבודה במקום היה מצומצם ביותר. שנית – זאת המלאכה היחידה בה הוא התמצא. פועלים שכירים לא היו בגעש. חברי הקיבוץ עשו במו ידיהם את כל העבודות בהקמת הנקודה החדשה, שהלכה ונבנתה באדמות האלאבי, על יד הפרדס גן ליטווינסקי. הלול והרפת השתכנו עדיין בעלי קאסם, על יד מושב בני ציון, ליד הכביש הישן תל-אביב-חיפה. שם נשארו בינתיים גם הנגרייה והמוסך של הקיבוץ, משום שבנקודה החדשה לא היה עדיין חשמל: מר ליטווינסקי לא אישר לחברת החשמל להעמיד עמוד מתח גבוה בתחום הפרדס שלו. פרדס הקיבוץ – גן שלמה, פרדס שננטש במלחמת העצמאות – וכן רוב אדמות געש נמצאו מעבר לכביש החוף החדש – לימים האוטוסטרדה מס' 2.

1951
שני פעוטונים.

הבנייה היה הענף השולט בנקודה החדשה. שבעה חברים עבדו בו בהקמת המבנים החדשים, לרוב צריפי העץ שהועברו מעלי קאסם. בכל צריף 5 חדרים, 3 על 4 מטרים, אחד ליד השני, עם מרפסת משותפת לאורכם. שניים מהצריפים הותאמו לבתי פעוטים ואחד לבית תינוקות. סגרו להם את המרפסות והמבנה כולו חולק לשני בתי ילדים, אחד עם שניים והשני עם שלושה חדרים. הוסיפו קדימה מקלחת ובית שימוש לכל בית, היחידים עם מים זורמים בכל הנקודה. לצורכי החברים הוקמו תאי פח על בור עמוק מכוסה במשטח עץ עם חור במרכזו. צריפי העץ של בתי הילדים נראו לחברים כארמונות, עליהם גאווה.

פחון אלומיניום גדול, חצוי לשניים, שימש למקלחות משותפות – אחת לנשים ואחת לגברים. במחיצה ביניהם היו פה ושם חורים קטנים, שפוריטנים השתדלו לסתום בסבון.

מבנה נוסף, מעץ, הייתה ה"פגודה", שעליה כבר סיפרנו. הוא היה מחולק לחדר אוכל, מטבח ומחסן.

מבני הבלוקים הראשונים שנבנו היו מיועדים לבעלי־חיים: הרפת והלולים. הראשון היה בית האימון לאפרוחים עליו ספרנו בפרק הקודם.

עם התחלת בניית הרפת ומחסן האספקה, שניהם עם קירות בלוקים, הגיע לקיבוץ מדריך מטעם הסוכנות היהודית ללמד אותנו איך לבנות ולפקח על עבודתנו. דמות ציורית וססגונית. הוא מילא את תפקידו ביד רמה, דיקטטור ללא מיצרים. לא השאיר לעובדים מרחב ליוזמה ויצירתיות. נחום היה טפסן עצמאי בעל ניסיון שהתמצא טוב ממנו בקריאת תוכניות. כך שלא היה מנוס מהתנגשויות ביניהם על כל צעד ושעל.

להכנת בטון קנה הקיבוץ מערביל משומש, בטוניירה מימי מתושלה, מכונה ענקית וגמלונית עם תוף מסתובב על ציר אופקי קבוע ועם לשון מתכתי נייד להוצאת עיסת הבטון מהתוף. בכדי להחזיק את הלשון מורמת, השתמשו במוט ברזל ארוך לאחיזת הידית המפעילה אותה. מיד בשבוע הראשון לשימוש בבטוניירה, המוט נפל בין גלגלי השיניים שסובבו את התוף ושבר אותם לרסיסים. למזלם של העובדים מי שגרם

לנפילת המוט היה הגזבר, שבה לראות איך המכונה עובדת... וכך לא היה לו את מי להאשים בנזק. הגלגלים היו מברזל גוזה, שלא ניתן לריתוך; גלגל כזה לחילופין ספק אם היה בנמצא בכל מדינת ישראל. הבטוניירה הובאה לאחר כבוד למגרש הגרוטאות למנוחת עולמים וצוות בוני הקיבוץ נשאר בלי מכונה ליציקת בטון. כסף לקניית מכונה אחרת היה בגדר חלום. משך שנים מספר כל מבני הבטון בקיבוץ נוצקו ידנית.

השיטה להכנת הבטון הייתה פשוטה ומתוחכמת: מדי בוקר עֲרָבּוּ מספר ערמות של אגרגטים, לצרכי אותו יום, עד שני מטרים מעוקבים כל אחת – חול, זיפזיף, חצץ וצמנט ביחס המתאים. שני אנשים עמדו זה מול זה עם אֵת שפיכה והעבירו תוך ערבוב את הערימה הצידה הלוך ושוב בקצב אחיד מותאם, עד שנתקבלה תערובת אחידה. כל זה נעשה עם חומר יבש ללא תוספת מים. בקונוס הענק שנוצר פתחו בקצה העליון צלחת במו לוע של הר געש, אותו מילאו במים. בפסק הזמן, עד שהמים חלחלו לתוך הערימה ונספגו בה, יצאנו להפסקת ארוחת בוקר. עם תוספת של מעט מים מילאו דליים עם עיסת התערובת הלחה מוכנה להשמה בתבניות. כך נוצקו עשרות מטרים מעוקבים של בטון בעמודים, בקורות וברצפות של המבנים הראשונים של געש: הרפת, הלולים, מחסן האספקה, דיר הכבשים, רצפת הנגרייה והמוסך. יתר חלקי המבנים האלה היו קרשי עץ עם כסוי לוחות אלומיניום או אסבסט.

לרפת, ללולים ולמחסן האספקה היו דרושים בלוקים. המדריך הביא דפוסי פלדה לעשיית בלוקים ולימד איך "דופקים" אותם. להכנת התערובת כולם השתתפו, אבל "לדפוק" אותם, כלומר לדחוס את החומר לתוך הדפוס, להוביל אותו להנחה בשורה על הקרקע ולפרק את הדפוס לשימוש חוזר, מבלי למוטט את הבלוק הרך תרתי משמע, רק שני חברים הצליחו: חיים לוויין ונחום. חיים היה ללא ספק האיש החזק ביותר בקיבוץ – אלוף קובה באגרוף לשעבר. נחום נראה על ידו כאפרוח – הוא שקל אז פחות מ־51 קילוגרם (עם נעליים!). בנוסף לכך חגר חגורת אורטופדית מאלומיניום בגלל מחושי גב (אקסנזוס). כיצד הצליח במצבו לעבוד בעשיית בלוקים, לאלוהים פתרונים. הוא התבייש לספר על כאבי הגב ו"דפק" בלוקים משך חודשים, עד 350 יחידות מידי יום.

כך בנו אז קיבוץ!

*

אם כבר הוזכר כאן חיים לוויין, שהיה חבר נערץ בקיבוץ, נספר כיצד נחום הכיר אותו:

בפעם הראשונה שנחום בא לעלי קאסם (מִשְׁכַּן קיבוץ געש לפני עלייתו לקרקע בו יושב היישוב היום), כדי לברר עם רכז ועדת החברים על הצטרפות משפחתו לקיבוץ, האוטובוס בו נסע היה עמוס עד אפס מקום. היו בו ספסל בכל צד לאורך החלונות וביניהם הצטופפו בעמידה נוסעים, אחד צמוד לשני ונאחזו בחגורות עור בצורת לולאות תלויות מהתקרה, כדי לא ליפול בעת הנסיעה. נחום עמד בחלק האחורי של האוטובוס, על יד דלת היציאה. על ידו, גברתן רזה וגבוהה הטריד בחורה צעירה שעמדה בקרבתו. איש לא ראה ואיש לא התערב. פתאום בחורצ'יק מוצק, לא גבוה ביותר, תפס את הגברתן בצווארונם והרים אותו עד שראשו נגע בתקרת האוטובוס ואמר לו בשלווה ובקול נינוח: "אם לא תעמוד בשקט, אשלח אותך דרך החלון" ודחף אותו לפינה. בקיצור: הגברתן התכווץ לחצי ולא הורגשה יותר נוכחותו בנסיעה.

בתחנה למושב בני ציון ירד נחום והלך לפי ההנחיות שקיבל. הוא חש שמישהו עוקב אחריו. היה זה הבחור הבלונדיני שהרים את הגברתן באוטובוס. נחום לא ידע מה לחשוב, הרהיב עוז בנפשו ופנה אליו: "אולי אתה יודע איפה עלי קאסם?". "אין בעיה. בוא איתי; אני הולך לשם". זה היה חיים לוויין וכך החלה ידידות הנפש ביניהם.

סיפור אופייני אחר על אותו חיים: כאיש אחזקה בקיבוץ שידו בכל, הקים בקצה הצפוני של לול הפיתום לשעבר מחסן ענקי מסודר לעילא של חלקי חילוף ואביזרים למיניהם, שלא היה מבייש מפעל תחזוקה ענק בעיר. מה לא נמצא שם? החל ממסמרים וברגים עד לאסלות וצינורות, אינסטלציה בכל הקטרים והסוגים. נחום נהג לבקר שם כמעט מדי יום, הן בכדי לקחת בהשאלה איזה כלי עבודה (מסור, מקדח, ועוד ועוד), הן לסתם שיחת חולין. לא היה כמו חיים מי שהיה מוכן להקשיב ולסייע

בעצה חברית.

פעם עמדו חיים ונחום ושוחחו ליד מפתן הדלת. חבר חולף על השביל ממול. חיים מצביע עליו ואומר? "איזה חרא של בן אדם!". "חיים, איך אתה אומר דבר כזה על חבר? אם היו מספרים לי על כך, לא הייתי מאמין". חיים מתכנס לתוך עצמו ומסכם: "מי שלא מסתדר עם חיים לוויין הוא חרא של בן אדם..."

*

שירותים בקבוץ היו רק בבתי הילדים. לרשות החברים היו כמה תאים בודדים של פחים על בור מכוסה ברצפה מעץ עם חור באמצע. החברים איכשהו הסתדרו, אבל כשבאו אורחים (במיוחד הורים של חברים) המצב היה משפיל. קבוצת הבנייה מחליטה להגיש מתנה לקיבוץ: לבנות בהתנדבות שירותים ציבוריים. המקום שנבחר היה מזרחה מבתי הפעוטונים, משום ששם עבר קו הביוב של בתי הילדים שהיה נשפך לאיזה בור ענקי מחוץ לקיבוץ. לא הייתה החלטה על כך במוסד ולא נקבע לה כל תקציב. העבודה נעשתה אחרי שעות העבודה והחומרים פשוט נלקחו ממחסן הבנייה, כשמשגיח הסוכנות כבר לא היה. הדבר היחיד שנאלצו לקנות במיוחד היו שתי אסלות ושתי משתינות.

לכבוד חנוכת המבנה התארגנה מסיבה, עם סרט לגזירה, נאומים (סטיריים, כמובן), מקהלה וריקודים. חגיגה ממש. קראו למקום "פיני כ"ץ", אינני יודע לכבוד מי ומדוע. העיקר שהמאורע התפרסם כנראה מעבר לגבולות הקיבוץ, משום שהופיע ב"השבוע של קיבוץ הארצי" פיליטון מאת מרדכי אמיתי "קלושמרל בקבוץ" שלעג על געש ("קלושמרל" היה סרט הומוריסטי על כפר בצרפת שהתגייס לבניית משתינה ציבורית בכיכר).

צחוק צחוק, אבל כולם התגאו במבנה הציבורי הבנוי הראשון בגעש.

*

לקראת חנוכת מחסן האספקה נחום הרכיב על רצפת אחת הפינות

שלו תבליט ענק (6 על 4 מטרים) להמחשה איך יראה הקיבוץ בעוד 20 שנה... התבליט היה עשוי מחול מעורב עם צמנט וגבס, קוביות עץ דימויים לבתים עתידיים לקום. ענפים ודשא מקוצץ לתיאור הצמחייה בנוף ואפילו שטח מושקע עם מים ואת הביצה של שמורת הטבע.

לפי שכבר נרמז, נחום הרגיש חנק בקיבוץ. הוא התגעגע למעמדו בקיבוץ רוחמה והצטער על בואו לגעש. לכן, כאשר נזקקו למעפיל לדחפור HD-20 של הקיבוץ, התנדב למשרה. לנהוג בטרקטור או בכלי אחר היה מאחרוני שאיפותיו בחיים – אפילו על אופניים לא העז לרכב. המחשבה שההתרחקות הפיזית מהקיבוץ אולי תקרב אותו אליו גברה על פחדיו מההגה.

דחפור HD-20

שנתיים תמימות עבד נחום בצוות הבנייה של הקיבוץ. מבחינה מקצועית, נחום היה אולי בכיר העובדים, משום שפרט לריצוף (מקצוע שבו פרימו בלבן היה המומחה המוכר), באף אחת ממקצועות הענף לא היה לאיש הידע והניסיון שלו. טפסן מנוסה, התמצא בכל יתר התחומים. נכון: עזריאל (סינו) לזר היה מהנדס בניין בעל ידע תיאורטי רב, אבל ניסיון מעשי לא היה לו. נכון שהיו לנחום פה ושם הצלחות בכל מיני תחומים ויוזמות, אבל למרות מאמציו למלא כמיטבו את המשימות שהוטלו עליו, חש מחנק. ריחפה בחלל עוינות כלפיו; קלה מאד וכבושה מאד, אבל מוחשית עד כדי כך שלא יכול היה להתעלם ממנה. כנראה שטרם נמוגו ממשקעי סכסוכי העבר בתנועה בברזיל, אשר גרמו לו להתרחק מגרעין העלייה שלו כאשר הגיעו ארצה. הספיחים האלו המשיכו לחלחל והשפיעו על חברי קיבוץ שלא הכירו אותו מקודם.

דוגמא מאלפת אפשר להסיק מהדברים שאמרה פעם לנחום בלימה כנען, כיום אחת מידידותיו היקרות ביותר: "נחום, עלי להתנצל לפניך: בזמנו הצבעתי נגד קבלתך לקיבוץ". "מה זה חשוב" – הגיב נחום – "את לא הכרת אותי אז ובוודאי הושפעת משמועות". "בדיוק. חשבתי שאתה מפלצת. ביום הראשון שהגעת לקיבוץ ראיתי אותך יושב בחדר האוכל ואוכל לבד לבד; היית נראה כל כך מסכן, עצוב ומדוכדך... נורא, נורא ריחמתי עליך".

על מנת להתרחק מהאווירה שאפפה אותו, התנדב נחום לעבוד בטרקטור HD-20, עבודת חוץ היחידה שהייתה אז בקיבוץ.

*

הדחפור HD-20 היה טרקטור זחל ענק, דגם אליס-צ'רמלס, אז הגדול ביותר בארץ. רק בצבא היה עוד אחד כזה. גם בקיבוץ מעברות היה דחפור דומה. אבל קטן יותר – HD-19. הקיבוץ רכש אותו הודות להלוואות שקיבל מהורי חיים לוויין מקובה והורי עמינדב ברנשטיין מרסיפה (ברזיל). הם נהיו שותפים בבעלותו. בתקופה זאת היה הדחפור הזה המפרנס העיקרי של הקיבוץ, משום שיתר הענפים לא הצטיינו בהכנסותיהם. ענפי-החי היו עדיין בחיתולים ובענפים החקלאים התרחש בגעש נס: זרענו מה שזרענו – צמח יבליט.

העבודה בדחפור זה הייתה כרוכה בתנאים קשים: התרחקות מהבית ומהמשפחה, שעות עבודה לא שגרתיות ובמאמץ פיזי לא מבוטל, דוור ארעי באוהלים ופחונים, הכנה עצמית של ארוחות מקופסאות שימורים, על פי רוב בפתילות – אבל הכבוד היה רב. נחום אהב את העבודה הזאת – היו בה משום בראשיתיות, עוצמה, אתגר.

בכדי לקבל תמונה על משמעות הצעד הזה לנחום – לעבור למקצוע החדש – מספיק להזכיר את העובדה שלא ידע אפילו לרכב על אופניים וכשנסע ברכב לא ישב על יד הנהג – הוא חש סחרחורת ובחילה בסיבובים... ופתאום עליו להפעיל מפלצת פלדה בגודל של בית, עם כף חפירה ודחיפה של 5 מטרים רוחב ואחד וחצי מטר גובה.

למזלו, נחום זכה למורה מעולה, ידידותי וסבלני – יהודה ניר. יהודה ניר הוצא מהקיבוץ מסיבות מחמירות שלא כאן המקום לפרט, גם גורלו בחוץ לא שפר ומצבו לא היה מחמיא, בלשון המעטה, אבל בשביל נחום היה ונשאר אחד מידידיו הטובים ביותר, שהכיר עוד בברזיל. יהודה, בחזר לא־גבוה, מוצק וגברתני, שירת כמלח בחיל הים של ארגנטינה וכזה נשאר גם על היבשה. באחד הימים ב־1946 הופיע בביתו של נחום בסן־פאולו והתארח אצלו משך יומיים. את הכתובת קיבל בקן "השומר הצעיר" בבואנוס־איירס, בו היה חבר.

הכשרתו של נחום להפעלת הדחפור התרחשה בעונת חריש עמוק באדמות הקיבוץ, עבור נטיעת הפרדס מעבר לכביש הראשי חיפה-תל־אביב. השיעור הראשון – והאחרון! – לנחום, שלא היה לו מושג מה זה מנוע או כלי רכב כלשהו, ערך כמה דקות: הדחפור חנה על יד בית "מ", זכרונו לברכה, במקום בו כיום מתרוממות אל־על בכל תמירותם אנטנות של חברות פלאפון. יהודה הושיב את נחום מול ההגאים האוטומטיים והתיישב על ידו במושב שלפי מידותיו יכול היה לפאר כספה סלון של טרקלין. יהודה הסביר במילים ספורות כיצד מניעים את הטרקטור בלחיצה קלה על כפתור, כיצד מגוונים לשמאל ולימין את נסיעתו של הטרקטור הענק עם שתי ידיות קטנות וכיצד מכיילים את עוצמתו עם הידית השלישית. זאת כל התורה כולה – היתר עבוד ולמד. טרקטור זה, להבדילו מכל יתר שהיו אז בארץ ודרשו כוח רב להפעלתם המכאנית, הסתפק בלחיצות עדינות של אצבע אחת, משום שהיה כולו מופעל אוטומטית במערכת הידראולית. "סע" – פקד יהודה – נחום קפא מאוכן במקום. "תלחץ כבר על הכפתור ותתחיל לעבוד!". נגיעה בכפתור ההפעלה והמנוע פצה ברעש מחריש אוזניים. עוד נגיעה בידית העוצמה וכל העסק מש ממקומו. רק מי שהתנסה בחוויה דומה יכול לתאר לעצמו מה התרחש בלבו של נחום, כמאמר "רק מי שנופל בבאר יודע את עומקו".

תוך כדי נסיעה הנחה יהודה את נחום כיצד להוריד את סכין המחרשה לפילוץ הקרקע, כיצד לכוון את הגולם רב המעמדים ולסובב אותו, וכיצד למנוע שהשרשרת תגלוש לתוך התלם שנפער – התנגדות

המחרשה הסיטה את הטרקטור הצידה והיה צריך כל הזמן להחזירו למוטב. לאחר שעתיים הכלי הענק הספיק לחרוש רק שני תלמים, אחד לכל כיוון: תלם קדימה, תלם בחזרה – סיבוב אחד! "עצור!" – הכריז פתאום יהודה – "אני עייף והולך לנוח. המשך לבד". יהודה ירד והלך לשבת באיזה פינה מוצלת תחת שיח רענן והשאיר את נחום לנפשו, עם לבו בכפו. כאשר סיים נחום את המשמרת בשלום, תחת השגחתו מרחוק של יהודה, הוסמך כטרקטוריסט.

*

נחום התמיד בעבודה הזאת ארבע שנים תמימות, רחוק בדרך כלל מהבית, מהקצה הצפוני לקצה הדרומית של המדינה. מרבית זמן קיומו בבעלות הקיבוץ, הועסק הדחפור במוביל הארצי בצפון הארץ בקרבת כפר הנשיא ובערבה, בפתיחת תוואי הכביש מבאר מנוחה עד מעלה העצמאות. היו אלה שני המפעלים הגדולים שלו. הוא גם הועסק בחריש עמוק באזורים שונים בארץ: בהתיישבות החדשה בחבל לכיש (סביבת אשקלון ומושב איתן) ובסביבת טול כרם (באדמות גאולים וקדימה). מספר חודשים טובים הוא עבד בים המלח ובהכנת התשתית לנצרת

עילית. עבודות אלה היו קשות במיוחד עבור הדחפור, כי הן המלח והן הסלעים גרמו לשחיקה והרס השרשראות.

בתקופה שעבדו במוביל הארצי והשתכנו בקיבוץ כפר הנשיא, שהעמיד לרשותם חדר של צריף, נחום קיבל על

עצמן לערוך את עלון הקיבוץ, שיצא לאור פעם בחודש.

*

השנים שנחום עבד בטרקטור היו הרי חוויות. ניתן לחבר עליהן רומן שלם, אך נסתפק באפיזודות בודדות שנכרתו עמוק בזיכרוננו.

לא עבר חודש שנחום החל לעבוד בטרקטור ויעקב לרנר שהיה האחראי עליו עזב את הקיבוץ. נשארו בצוות צבי שחר, יהודה ניר ונחום. להפתעתו, חבריו בצוות בחרו בו כרכז החדש של הענף ושיחת הקיבוץ אישרה את המינוי. אין דבר שהיה רחוק יותר מנחום מאשר ניסיון מסחרי והנה הוא היה צריך לדאוג להשגת עבודה רצופה לטרקטור, שמא יישאר מובטל. למזלו, יצר נחום קשרים טובים עם הנהלת חברת "חריש", אליה הדחפור היה מסונף ארגונית. עקב גודלו ועוצמתו, לא היו לו מתחרים בארץ, לעומת זאת לא כל עבודה התאימה לממדיו. העיקר, במשך רוב הזמן בארבעת השנים שנחום ריכז את הענף, פרט לתקופות השגרתיות לטיפולים להחזקתו, הטרקטור לא עמד לו משמרת אחת.

*

כבר סופר שמפעילי הדחפור היו לרוב מכינים בעצמם את ארוחותיהם. צבי שחר היה ממונה על רכישת ה"פרודוקטים" (מצרכים). הוא דאג שמזוודת העור הענקית בה שמר עליהם תהיה תמיד מלאה עם קופסאות שימורים, נקניקים למיניהם, בשר מעושן ומוצרי מזון אחרים. איך ומאין השיג את המלאי הזה? לאלוהים פתרונים – התקופה תקופת מחסור חריף במזון ומשטר צנע חמור, אך למרות הקשיים בהכנת האוכל, מבחינה איכותית אכלנו טוב יותר מאשר בקיבוץ.

צבי העמיס על עצמו עוד תפקיד ייחודי: הטיפולים בדחפור. כל מי שגמר את המשמרת היומית האחרונה היה חייב לעשות את הטיפול השוטף, כמו למלא את מיכל הדלק של המנוע, לנקות את פילטר האוויר ולגרז ולשמן מיני מקומות קבועים, אבל הטיפולים התקופתיים היו שייכים אקסקלוסיבית לצבי. בנושא זה הוא לא סמך על איש. הוא ידע בעל פה את שני הספרים עבי הכרס של הטרקטור (כל אחד בעל מאות דפים!). הטיפולים התקופתיים התנהלו בטקס פולחני קבוע, בו צבי הכהן הגדול מול העוזר התורן ששימש לו כשוליה כנוע. צבי ביצע בעצמו את

כל הפעולות בסדר צבאי "יקי" קפדני ועל הטרקטוריסט השני, שעמד מאחוריו מוכן ומזומן להוראותיו, תפקידו היה להגיש לו, לפי פקודותיו, את הכלים, את האביזרים ואת השמנים הדרושים. בנושא זה – טיפולים תקופתיים – צבי היה השליט האחד והיחיד ואין אחר מלבדו.

הטרקטור הופעל בתחנת חנייתו השכם בבוקר, כאשר עדיין חושך, בכדי להגיע למקום העבודה עם האור הראשון. את יום עבודתו סיים עם החשכה. בעונות החריש העמוק עבד הטרקטור יום ולילה ברציפות 4 משמרות של 6 שעות והושבת אך ורק למילוי טנק הדלק (מאתיים ליטר כל פעם) ולטיפולים. לעתים קרובות, כמו במוביל הארצי ובכביש "באר מנוחה-מעלה עצמאות" בערבה, נדרשה נסיעה של מעל לחצי שעה עד לתחנת החנייה, כך שהיו מגיעים אליה בעלטה מוחלטת. מילוי הדלק והטיפולים נעשו לאור פנסים ונורת ליבון מוזנת חשמלית מהבטריות של הדחפור.

במוביל הארצי עבדו עשרות פועלים ממש מול הטרקטורים הישראלים, בצד הסורי של הגיא. ניתן היה אפילו לראות את פניהם. הם חפרו בידיים, עם טוריות ומקושים, תעלה מתחרה. משך כל העבודה מפעילי הטרקטורים הפנו מבטים חטופים לצד הסורי להשגיח שמא איזה חייל סורי "ישתגע" (לפי גרסת הסורים) ויצלוף איזה "כדור תועה". המתיחות הייתה גבוהה, הן עקב החפירה על פי תהום בתנאים פיזיים קשים – אדמה שחורה כבדה עם סלעים גדולים, עליה התחלקו השרשראות – והן עקב הסיכון הביטחוני.

באחת הלילות עזר נחום לצבי בטיפול ממושך ומורכב בדחפור. הוא עמד כנדרש בין צבי ומגדל עליו חבית הדלק גדולה, ליד "שולחן" מאולתר של קרש על שני חביות. על ה"שולחן" היו פרושים מברגים, מפתחות והכלים האחרים הנחוצים, בסדר מופתי דומה לחדר ניתוחים בבית חולים. על נחום המשימה להגיש לצבי מה שהוא ביקש. פתאום נחום שומע רשרוש בעורפו, צפצוף קל מוזר. הוא היפנה את ראשו והבחין לפניו צללית של יצור בגודל של אגרוף קמוץ עם לשונית דקיקה מתנועת. נחום נתקף בהלם ונשאר משותק במקומו, לא נע ולא זע.

"בום" חד מחריש אוזניים!!! צבי פיצח את ראשו של הנחש ביריית אקדחו. הוא נהג להתהלך בעבודה עם אקדח בולט בחגורה, כמו בוקר במערבון. הפעם נחום לא לעג לו על כך...

*

אפיזודה נוספת הקשורה לצבי בזכרונו של נחום, אולי הדרמתית ביותר בימי חלדו, התרחשה ביום חגיגת חמש שנים לשחרור אילת במלחמת העצמאות.

הדחפור עבד אז בערבה, בסלילת הכביש מבאר מנוחה למעלה עצמאות. הצבא הקים עבור העובדים בכביש מחנה אוהלים הענק בגדה המערבית של נחל פארן. בנוסף למפעילי שמונת הטרקטורים והציוד הכבד אחר – "טרנפולים" (מכלים ענקיים עם הנעה עצמית, להובלת קרקע), scrapers (מיכלים ענקיים להובלת קרקע, נגררים על ידי טרקטור), משאיות, קומפרסורים ועוד – היו שם מפקחים, מנהלי עבודה, שומרים ומאבטחים, מפעילי מטעני פיצוץ וכ-200 בדואים לעבודות ידניות, במיוחד מרטטים לקידוח חורים בסלע, להכנסת חומר נפץ לפיצוץ.

יום עצמאות 17 במרץ 1954. היה זה היום בשבוע בו התחלפו מפעילי הדחפור. צבי ונחום ישבו בספסל בתחנה בשער המחנה והמתינו לאוטובוס לתל-אביב, האמור להגיע מאילת. שעה תמימה חלפה מעבר לזמן ההגעה המקובל של האוטובוס ואין באופק סימן ממנו. איחור כזה עוד לא קרה. הנה יצאה מהמחנה "סיקס-וילר" ("sixwheeler" – משאית צבאית בעלת שישה גלגלים), שמדי יום הסיע את המפעילים לתחנת החנייה של הדחפורים ולאחר העבודה. הנהג עצר. "יש היום פסטיבל שלם באילת. חבל לכם להמתין לאוטובוס, שעשוי לאחר שעות רבות, כי הוא בוודאי לא ייצא לדרך לפני גמר החגיגה. אני נוסע לבאר שבע להביא אספקה ואם תרצו, אתם יכולים לנסוע איתי".

לאחר התייעצות קצרה, צבי ונחום עלו אל הקבינה. הנסיעה לא הייתה שייט תענוגות – טלטולים ותקלות אין ספור. תקר בגלגל. המנוע התחמם ונעצר. כל מה שעלול היה לקרות, קרה. הנהג הידידותי

דיבר ללא הפסקה, שפך את ליבו. אין הוא מבין איך יכולנו לעזוב את דרום אמריקה. נמאס לו מהמדינה הזאת. הוא חוסך כסף כדי לרדת לארץ ההזדמנויות, ארצות הברית, אך לא זכה להגשים את חלומו: בדרך חזרה, בחצות הלילה, נרדם כנראה בהגה, המשאית התזרזרה מהכביש והתהפכה. הוא נהרג.

המשאית הגיעה לבאר שבע בחושך מוחלט – ברחובות העיר לא היו פנסים והירה הסתתר... אין נפש חיה בחוץ. לא היה סיכוי להשיג תחבורה לתל-אביב והנהג הסיע את ה"טרמפיסטים" למשטרה, בתקווה שימצאו שם סידור או עצה מה לעשות. במשטרה נודע להם שהאוטובוס מאילת בו אמורים היו לנסוע הותקף במעלה העקרבים במארב של ה"פדאיון" (מחבלים ערבים) וכמעט כל נוסעיו נרצחו. בגלל החגיגות באילת הוא היה מלא שלא כרגיל. פעמים רבות כשנחום נסע בו היו רק 4-5 נוסעים.

צבי ונחום נתקפו בבהלה. מה יקרה לנשותיהם נעמי ושושנה כשייוודע להם מה קרה לאוטובוס, שלידיעתן הם נוסעים בו? לא יכלו להתקשר לקיבוץ, כי לא היה שם טלפון. גם רדיו לא היה, כי אם קופסת רמקול בחדרים, עם שלושה ערוצים פנימיים במעגל סגור, שלא תמיד פעל. תקוותם הייתה שהנשים לא שמעו את הבשורה הרעה. חייבים להגיע מיד הביתה.

אחד השוטרים התנדב לבקש משכנו שהיה בעל מונית שיסיע את שניהם עד לגעש. למרות שמחיר הנסיעה נראה היה להם כהון עתק, לא התלבטו ויצאו לדרך. הגיעו בערך בשעה 21:00, לאחר דהירה מטורפת.

כאשר נחום נכנס לחדרו, נדהם למצוא שם את זאב גיסו, בעלה של ורדה אחותו, שרץ לקראתו, נפל על צווארו ופרץ בבכי. שושנה לא הבינה מה מתרחש. זאב שמע בביתו בנס ציונה על האוטובוס ומיהר לגעש כדי להיות על יד שושנה כאשר תיוודע לה הבשורה הרעה. הוא לא סיפר לה כלום והיא לא הבינה מדוע הוא בא מאוחר כל כך, יושב על ידה, מפטפט ומפטפט...

*

אוטובוס הדמים הזה חרוט עמוק בזיכרוננו של נחום הודות לפיסקה, קיצור של "פיסטנברג", הנהג שלו. טיפוס ציורי ומעניין. בחור גזן, רזה, עם בלורית פלמ"חית, כאילו זה עתה יצא מ-"ילקוט הכזבים". הלך חגור באקדח ענק וכובע בוקר רחב תיתורת כמו בסרטים המערב הפרוע ובמשך הדרך היה מספר למי שישב בכסא על ידו סיפורים ממלחמת הקוממיות – צ'יזבטים אין סוף על קרבות ומעשי גבורה. הכול בקול רם, לכל מי שרצה לשמוע. כל נוסעי האוטובוס, שכאמור לרוב היו בין 4 ל-6 איש, שמעו אותו היטב. היה מרתק – הנסיעה לא שיעממה.

בפעם האחרונה שנחום נסע באוטובוס הזה לכיוון תל-אביב, שבועיים בדיוק לפני האירוע המחריד, ישב בכיסא המתקפל ליד פיסקה נהג נוסף. גבוה ושמן, שאמור היה להיות הנהג המשנה שלו. הנהלת "אגד" החליטה שלא יתכן שנהג אחד ינהג ברציפות מאילת עד תל-אביב וקבעה נהג נוסף שייחלף עמו בדרך. זאת הייתה נסיעתו הראשונה של הנהג החדש בקו, והוא קיבל "הכשרה" הפיסקה. בבאר שבע התחלפו במקומות והנהג החדש החזיק בהגה.

הנהג החדש למד יפה ממורהו וגם לו היה מה לספר בקול רם. אחרי קיבוץ שובל הוא היה כל-כך נלהב מסיפורו שלא הבחין בסמיטריילר הנושא בחלק הנגרר טנק "שרמן" ענק נוסע לקראתו והבהב כל העת בפנסים. האוטובוס דהר על כביש רטוב (כנראה ירד גשם לפני-כן) וכאשר הנהג שמ לב במה שבא מולו, נבהל והסיט הרכב ימינה. ברגע שהגלגל הימני ירד מהאספלט, הוא שקע באדמה הלחה של השוליים כאילו עלה על פלסטלינה, התחלק והתהפך על צדו לתוך תעלת הניקוז לאורך הכביש. חמשת הנוסעים נבהלו כהוגן, נפלו מהכיסאות לצד, אבל איש לא נפגע וכולם יצאו בשן ועין מהאוטובוס, כשהם משתחלים דרך החלון האחורי, כי היה מסוכן לצאת מהדלתות, פן האוטובוס ייפול לגמרי וימעך מישהו.

המובילית נעצרה, טנק ה-"שרמן" ירד מהפלטרמה הנגרת ונעמד מול האוטובוס השכוב על צדו, כשהוא בזווית ישרה למרכזו. הקיפו את האוטובוס בכבל פלדה שנקשר לטנק, שהעמיד אותו "על הרגליים"

והחזיר אותו לכביש האספלט כאילו היה מדובר בצעצוע. הנוסעים חזרו למקומותיהם. הפעם פיסקה החזיק בידי הנאמנות את ההגה, הניע את המנוע ופתח בדהירה צפונה.

מסע הרפתקה עדיין לא הסתיים. בראשון לציון האוטובוס התחיל לרעוד ולהתנדנד כמו לולב. פיסקה האט את מהירותו בכוונה לעצור אותו ליד המזרחה. הגלגל הקדמי הימני ניתק מהרכב והמשיך להתגלגל קדימה באופן עצמאי עד שפגע ברכב חונה ונעצר תוך סיבובים סביב עצמו. גם האוטובוס נעצר, לאחר שנסע כברת דרך על גלגל קדמי אחד בלבד.

שוב יצאו כולם מהאוטובוס, הפעם דרך הזלת האחורית בהתגנבות יחידים ובזריזות, כדי לא להפר את שווי המשקל של האוטובוס המסכן. הם השלימו את הדרך לתל-אביב באוטובוס אחר.

סוף הסיפור: על נהג המשנה, שבגללו האוטובוס "ירד מהפסים", היה להתייצב לבית המשפט בדיוק ב"יום אילת" הטרגי והנהג שנשלח במקומו נרצח. מספר פעמים הזדמן לנחום לפגוש כנהג במאסף נתניה-תל-אביב את האיש שחיוו ניצלו עקב התאונה שגרם, אבל לעולם לא העז לרמוז ולו רמז דק שבדקים על ההתנסות המשותפת.

*

חברים נוספים הצטרפו לצוות מפעילי הטרקטור. אברהם סלוצקי התחיל לעבוד בעבודת העפר בכביש בערבה. סול ויין ואלישע קוגלר עבדו רק בחריש עמוק, כי אז הטרקטור עבד 4 משמרות היממה, יום ולילה ברציפות, והושבת רק לטיפולים ולתיקונים.

כפי שכבר סופר, לא חסרים סיפורים והתנסויות לנחום בתקופה שעבד בטרקטור. אם סיפרנו אפיזודות על צבי שחר ראוי אברהם סלוצקי שלא נדלג עליו. באחד הימים בא נהג המשאית שהסיע את המפעילים לאתר העבודה והעיר את נחום משנתו באוהל הטרקטוריסטים במחנה שהצבא הקים לעובדי הכביש. "בוא מהר, הטרקטור שלכם עומד ליפול לתהום ואברהם ביקש שתבואו מיד!".

המחנה הוקם על יד הצבא בגדה המערבי של ואדי פאראן, במקום שהוא התרחב על לכ-200 מטר. לפני מספר ימים שמענו רעש כמו רעם כביר מתמשך וכולם יצאו החוצה לראות מה מתרחש. קיר של מים התקדם במהירות בוואדי, מהצפון לדרום, ובין רגע הוא התמלא בזרם אדיר שסחב עמו ענפים ואף עצים שלמים. משאית צבאית שחצתה את הוואדי והייתה בדיוק באמצע הדרך, נתקעה והמים הציפו אותה עד לתוך הקבינה. שני נהגים שהיו בה עלו על הגג ועמדו שם מספר שעות עד שהצליחו לחלץ אותם. המחנה שעמד בגדה במקום בו הוואדי עשה פנייה חזקה מצפון למערב, היה נראה כמו כף החודר לים. אחרי מספר שעות המים ירדו ונעלמו כאילו לא היו שם מעולם; יודעי דבר סיפרו שתופעה זאת מתרחשת כאשר יורדים גשמים רבים בהרי ירושלים.

נחזור לנחום, שקפץ מהמיטה ורץ עם הנהג למשאית שחיכתה לו בחוץ. לא היה לו צורך להתלבש משום שעקב הקור העז בלילות, הטרקטוריסטים ישנו בבגדי העבודה ואף לא חלצו את הנעליים. שש שמיכות צמר צבאיות על שני המזרונים במיטה המתקפלת הספיקו להם בקושי כדי להתחמם.

כאשר הגיעו למקום בו עבד הטרקטור, מה ראה נחום? העבודה הושבתה, הבדואים ישבו על מורד ההר כמו באמפיתאטרון והביטו אל הטרקטור שעמד על פי התהום ואחת השרשראות כמעט כולה באוויר. מצב לאבילי ביותר – אויטוֹ-וההוא עלול להידרדר לתהום של 50 מטר לפחות. אברהם ישב במושב בלי לזוז, מחשש שמא יוציא את הטרקטור משווי המשקל והם ידרדר לתהום. נחום התקרב אליו ודנו מה לעשות. גייסו את הבדואים לאסוף סלעים בגודל של בלוקים לבנייה והחלו לבנות מין חומה מתחת לשרשרת באוויר. בעת ובעונה אחת קשרו בכבלי פלדה עבים את הטרקטור של געש לשני טרקטורים D-8 של "חריש" שהוזעקו מקרבת המקום (עבדו בכביש 8 טרקטורים). הכבלים נמתחו, כדי להחזיק את הדחפור שהיה בסכנת נפילה.

כאשר סיימו את מלאכת בניית הקיר התומך, נחום נעמד בצד בפוזיציה של מנצח תזמורת בתחילת הנגינה או של שופט העומד לתת את אות הזינוק בתחרות ריצה. כמסכם מראש, ברגע שהוא הוריד את

היד אברהם לחץ על כפתור להפעלת המנוע. רעש גדול כמי שמתרגז, שני הטרקטורים משכו בכבלים, השרשראות של הדחפור התגלגלו והוא זנק אחורה. חומת התמיכה התפוררה, אך הטרקטור עלה על דופן החפירה, על קרקע בטוחה. צעקות הבדואים, כאילו נבעט גול הניצחון בגביע לכדורגל. אברהם ונחום נעמדו בקצה התהום. איזה הרגשה טובה לעשות פיפי לתוכו...

*

מלחמת בורמה נגמרה ושוק הטרקטורים בארץ הוצף בעודפי ציוד הצבא האמריקאי, שנמכר במחיר זול להדהים: כלי חפירה והובלה, וגם בטרקטורים כמו שלנו. ליבואנים היה כדאי לקנות מספר כלים ישנים ומקולקלים על מנת להרכיב מהם יחידות שעבדו. אפילו היה כדאי להרכיב טרקטור אחד משלוש גרוטאות. עקב מספר הדחפורים שהתווספו לשוק, מחיר שעת עבודה של טרקטור שירד פלאים (מ-24 ל-16 לירות השעה), לעומת מחירי הדלק והשמן שהתייקרו מאד. כל שעה שהטרקטור של הקיבוץ עבד היה הפסד נקי. מבחינה כלכלית לא היה כדאי להפעיל אותו. בנוסף לכל הצרות האלה, מצבו הבלוי דרש סכומי עתק לשיקומו ("overall"). העבודה בנצרת הרסה את השרשראות, והיה צריך לקנות חדשות. גם הגיע הזמן לשיפוץ כללי של המנוע. הוחלט להשביתו. סופו שנמכר בזיל הזול לקבלן לסלילת כבישים, שלקח אותו לקניה. נשארה למזכרת המחרשה לחריש עמוק. כך הסתיים פרק מרתק וחשוב בתולדות קיבוץ געש. גם בחייו של נחום.

תצרן בית הילדים

עם חזרתו הביתה, נחום התנדב לתפקיד 'תצרן ילדים', כלומר אחראי לתחזוקת אזור בתי הילדים. תחום זה היה עזוב, ללא מסורת כלל. הוא התחיל בעבודה השוטפת של אחזקה ותיקונים, והרחיב בהתמדה את תחום פעולתו.

מטפלות בבתי הילדים היו הולכות פעם בשבוע למחסן האספקה של

סבא פישמן לקחת סבון, סוכר, מטאטאים, מטליות ועוד דברים שצרכו. כשנחום שראה אותן לסחוב את כל הדברים האלה, בעזרת הילדים הפעוטים, הוא הנהיג שרות של הספקת מצרכים לבתי הילדים: פקד מדי שבוע את בתי הילדים לרשום הזמנות של מה שהיה דרוש, רתם עגלה לפרדה 'זריזה' וחילק את המצרכים שהוזמנו.

מתחילת התפקיד נחום הטיל על עצמו מספר משימות. ראשית כל להסדיר את החצרות ולשפר את תכולת הבתים (תקציבים לשם כך לא היו). קודם כל תחם את כל בתי הילדים בגדרות שהרכיב מענפים של עצי אקליפטוס מהחורשה, ומאוחר יותר החליף אותן אט אט בבטונדות שהתפנו מדירי החזירים והכבשים שחוסלו (הקיבוץ גידל אותם פעם...). ההחלפה הזאת נמשכה שנים, גם כאשר נחום נעשה רכז הבנייה בקיבוץ. הוא שמר אמונים לתקופת החצרנות והמשיך לדאוג לצרכי הפיתוח של בתי הילדים.

עתליה, בתו הבכורה של נחום, אהבה מאז ומתמיד לאסוף מיני דברים (שבלולים מחוף הים, חלוקי נחל צבעוניים, ומה לא!). בהגיעה חזרה מהטיולים לפעוטון, ואחר כך לגן, הייתה ממיינת ומסדרת את הממצאים שלה. הילדים לא תמיד כיבדו את האוספים שלה וגרמו לה מפח נפש ובכי מר. נחום לקח את המיטות של הקבוצה למסגרייה וביקש שילחימו מתחת המיטה שני מסלולים של ברזל זווית, על מנת להשחיל ביניהם מגירת עץ שהזמין קודם בנגרייה. כך היה לכל ילד מגירה לשמירת המטמונים שלו, מוסתרת מעיני יתר הילדים. פתרון הבעיה של עתליה נהיה ההפרה הראשונה בשיתוף בבתי הילדים, ביצירת מטמון לרכוש הפרטי של כל ילד, כי להבדיל מהכוננית לבגדים הצמודה לכל מיטה, המגירה הייתה באמת פרטית; גם המטפלות לא נגעו בה. מהר מאד מגירות כאלה הורכבו במיטות של כל בתי הילדים.

כפי שכפר סופר, נחום הנהיג מסורת שהורים ייתרמו מתנה לבית ילדיהם ביום הולדתם. ביום הולדתו הראשון של עמרי בנו, נחום הכין מתנה לבית התינוקות: לוח דיקט בו צבועות משבצות בצבעי שמן שונים, עליהם הרכיב מיני פריטים לגירוי הסקרנות והדמיון של התינוקות: ברז מים, מנעול עם מפתח, דלתות עם מראה, בריחים, ועוד אביזרים

שימושיים. לוח זה הצמיד בקיר של המרפסת בגובה הרצפה, כך שגם תינוקות שזחלו עדיין היו יכולים לעסוק בפריטים אלה. דבר המתקן הזה התפרסם ומטפלות מקיבוצים אחרים באו לראות את הפלא...

קצר המצע מלהכיל את כל ההמצאות והחידושים של נחום בעבודתו כחצרן ילדים: כנים לשעורי ציור וכל מיני אביזרי עזר למורים, סככות צל... גולת הכותרת היה ללא ספק משק הילדים. הוא התחיל בבניית חצר מגודרת עם כלובים לעופות ובעלי חיים קטנים אחרים... הכל מעשה ידיו, עשוי מוטות וגזעי אקליפטוס. מאוחר יותר, בהיותו רכז בניין, הוא המשיך לטפח את משק הילדים בהשתמשו בעודפי חומרים בבנייה. כאשר סללו מדרכות בקיבוץ ניצל את עודפי האספלט כדי לכסות את רוב שטח החצר של המשק. דב לנדבר, מורה בבית הספר, חובב מובהק של בעלי־חיים, דאג לאכלס את המשק במבחר בעלי כנף ויונקים, שהשיג ממשקי ילדים אחרים ומגן החיות ברמת-גן. מי שהביא את המשק לרמה היה חבר חדש שניקלט בקיבוץ ועבד ברפת. הוא השיג תקציב (מהמועצה האזורית?), הקים גדר גבוהה של רשת ברזל על עמודי פלדה, ובנה מספר מבני בלוקים עם גג אזבסט, הכל במו ידיו, כאשר נעזר בתכנון המבנים בנחום.

מעורבות של נחום בבתי הילדים קירב אותו לנושא החינוך, וסופו שהתמנה לרכז ועדת החינוך בקיבוץ, משרה שמילא שלוש שנים. בתקופה זו מספר משפחות עם ילדיהם עזבו את הקיבוץ. הייתה זאת מכה קשה לפעוטונים, שנשארו חצי מאוכלסים. ארגון מחדש של המערכת החינוכית התנהלה בעצלתיים ותוך ויכוחים מרים, עקב הרתיעה של רכזת הפעוטונים לאחד פעוטונים, בגלל הפרשי גיל גדולים. מספר החברות שעבדו הפעוטונים היה גדול ביחס למספר הילדים, עומס שהקיבוץ לא יכול היה לשאת. נחום דווקא תמך בפעוטונים רב גילאים, לאחר שהתרשם מהשיטה שהייתה נהוגה בקיבוץ המאוחד, אותה הכיר כאשר בשירות במילואים שהה בקיבוץ מלכיה. נחום סידר ביקור של מרים רוט, פעילה במדור גיל הרך של מחלקת החינוך של התנועה וסמכות ללא עוררין בתחום. היא בילתה יום שלם בקיבוץ בביקורים בפעוטונים ושיחות עם המטפלות. לסיכום, על פי הנחיותה צירפו את

הפעוטים של 2-3 ילדים ליחידות רב-גילאיות של 8 ילדים, במקום הקבוצות החד-גילאיות של 5-6 שהיו נהוגות קודם. היה צריך להרוג הרבה "פרות קדושות" בתפיסה החינוכית המקובלת בקיבוץ לשנויים הנראים לנו כיום מובנים מאליהם.

מרים רוט נשארה בערב להרצאה בחדר האוכל, לכל אוכלוסיית הקיבוץ. הנושא: "הרגלי ניקיון אצל פעוטים". חדר האוכל היה מלא מפה לפה, כולל החברים הרווקים. איפה רואים כיום תופעה כזאת? מרים אמרה בהרצאתה משפט שהפך מטבע לשון בקיבוץ משך שנים רבות: לילד צריך לפנות "בשקט, בתוקף ובשכנוע פנימי".

*

בלימה הייתה הגננת של עתליה ואחר כך של עמרי, הבנים הבכורים של נחום. לקראת יום ההולדת הראשון של עתליה בגן הקים נחום, באמצעות מוטות של גזעי איקליפטוס, מתקן גדול של נדנדות, סולמות וחבלי טיפוס, המתקן הראשון בחצר גן הילדים. בזאת הנהיג כפי שנאמר מסורת שנמשכה שנים רבות – תרומת מתנות של הורים לבית הילדים לכבוד ימי הולדת של בניהם. נחום גם התקין "ראינוע", קופסת עץ עם מסך של זכוכית כמו בטלביזיה ובתוכה נורת ליבון. שני צירים, עליהם גלגלו סרט מנייר פרגאמנט, עליו הוא צייר בצבעי מים את הסיפור "יוקה השחרחרת". הגננת ריתקה עם המתקן הזה את הפעוטים בעת הסיפור לפני השינה. בהזדמנות אחרת הציג תיאטרון צללים על המחזות "עליקמא" ו-"דג הזהב", בהפעלת מריונטות עשויים מקרטון. לכבוד סיום הגן נחום ביים את הצגה "יוקה השחרחרת", בה השתתפו ילדים והורים. הצגות אלה היו כה מוצלחות, שנאלצו להציג הדרן בחדר האוכל בפני הקיבוץ כולו. העיקר: ידידות אמיצה ויציבה נרקמה בין המשפחות כנען ומנדל.

*

באחד הביקורים השגרתיים לקבלת ההזמנות השבועיות למצרכים, מצא נחום בכתה ד' את חווה ציקמן המורה יושבת עם הילדים ומשננת

את תמליל ההצגה שהם מכינים למסיבת הסיום של בית הספר. חווה הוציאה את הילדים להפסקה קצרה וביקשה לשוחח עמו.

היא שאלה אותו אם הוא מוכן להכין את התפאורה להצגה ונתנה לו העתק של התמליל בכדי שידע על מה מדובר. מחזה נחמד ופשוט, "מכונת הזמן" (מבוסס כנראה על סרט של ה. ג'. וולס), על קבוצת ילדים שבונים רכב המסיע אותם לעבר ולעתיד ומחזיר אותם בסוף בחזרה להווה, שבועי ההרפתקאות. נחום התלהב מהמחזה והציע את עצמו לביים אותו, בתנאי שהילדים ילמדו קודם את התמליל בעל-פה והוא יעסק רק בבמוי. חווה הסכימה ברצון.

לאחר מספר חזרות נחום הציע לחווה לשנות את הרכב התפקידים. הוא אמר לה שבתור במאי לא נוח לו שעמרי בנו יהיה השחקן הראשי והציע למסור את התפקיד לשלמה נוימן, שהיה הילד הקטן בכתה. חווה לא כל כך מהר הסכימה בטענה שלדעתה עמרי מתאים יותר. נחום נימק שדווקא משום ששלמה הוא הקטן בילדים יהיה מעניין יותר ובנוסף לכך יש לו דיקציה טובה מאוד ומגיעה לו הזדמנות להתבלט ולהוביל את הכתה. לעמרי לא יחסרו הזדמנויות אחרות (אכן, בהצגת הסיום של המוסד החינוכי 'עמק חפר' הוא שיחק תפקיד ראשי).

נחום בנה במה על יד משטח הכניסה של הכתה והקהל ישב בחלק הצפוני הנמוך יותר. במרכז הוא העמיד רכב קטן בנוי מלוחות עץ על קפיצים. כאשר הילדים התנועעו על מושבם כאלו הם נוסעים, הרכב רקד ונוריות צבעוניות שקישטו אותו הבהבו. כך הילדים פוגשים דמויות מהעבר ומהעתיד.

ההצגה הייתה הצלחה מוחצת. נאלצו להציג אותה פעם נוספת לחברי הקבוץ (ההצגה הראשונה הייתה לילדי הקיבוץ ולהורי הכתה). שמה של ההצגה הלכה לפניה והציגו אותה בפעם שלישית, לילדי יקום ושפיים.

שלמה לא איכזב. הוא ממש הפתיע: שיחק את תפקידו בבטחון ודיבר בקול צלול וברור: כוכב חדש נולד בקיבוץ. החל מההצגה הזאת הוא הפך לקריין (ומנחה, כשהתבגר) מבוקש למסיבות הקיבוץ, תפקידים שהוא ממלא עד ימינו (2005).

סידור העבודה

בשנה האחרונה שפעל כחצרן ילדים, הציעו לנחום את התפקיד של סדרן העבודה לתקופה של שישה חודשים. היה מקובל אז לרשום את סידור העבודה היומי על גיליון מודפס גדול (כמטר רוחב!). למעלה הייתה מודפסת רשימת כל ענפי העבודה ובצד ימין רשימת כל העובדים בקיבוץ. הנייר היה מלא קווים אנכים וזקופים, כך שלכל עובד הייתה שורה ולכל ענף, תור. הסדרן היה צריך מדי יום לרשום בהצטלבות השורה של העובד עם תור הענף את מספר השעות שהיה עליו לעבוד בו. עבודה מסובכת ומפרכת; לא פעם היו טעויות במקום הנכון של הרישום. כיוון שהודפסו דפי הסידור לשנה ויתר, הסדרן היה צריך מדי יום למחוק את שמות החברים שעזבו את הקיבוץ מאז הודפסו הגיליונות ולרשום במקומם את אלה שהצטרפו. פעילות זאת שיבשה את הסדר האלפביתי של השמות. אחר כך עליו היה לרשום את כל החברים בחופשה, השליחים בחו"ל, הפעילים בתנועה, וכל החברים (והם היו הרוב בקיבוץ) שמקום עבודתם קבוע. רק אז, לאחר שעה ויותר של עבודה מכאנית ומשעממת יכול היה הסדרן לרשום את התורניות, חולים, ימי חופש מעבודה ואלה שעבדו במקומות לא קבועים (ה'פקקים'). מספר השינויים מיום ליום היה מעט מעל ל-10% (החל משנות ה-90, הקיבוץ שנהיה גדול פי שלוש מאז, מסתדר בלי סידור עבודה...). מדי שבוע היה צריך לסכם 7 דפים כאלה, עבודה משעממת לשעות רבות.

נחום הגה את הרעיון של סידור עבודה שבועי, בה ירשמו אך ורק שנויים, כך שמשבצת ריקה פירושו שהחבר עובד במקום עבודתו הקבוע. שכלול נוסף: הדפים היו מוקטנים ומודפסים באופסט בכמויות קטנות (30 דפים, שהספיקו עבור מעל לחצי שנה), דבר שלא רק הוזיל מאד את הדפסת הסידור, אלא גם אפשר עדכון יותר תכוף של שמות העובדים. בדף היה תור מודפס של שמות העובדים, תור לרישום מקומות עבודתם הקבוע (למי שהיו להם), תור לשינויים לכל השבוע, ועוד 7 תורים, אחד לכל יום.

נחום לא הצליח לשכנע את המזכירות ביתרון שיטתו, משום שרכז

העבודה בקיבוץ התנגד לו נמרצות, בנימוק שבדיוק כעת הדפיסו 500 גיליונות, דבר שעלה סכום עתק. נחום לא ויתר, הזמין על חשבוננו 30 דפים על פי שיטתו והפעיל אותה לניסיון. החידוש נקלט בקלות ואחרי יומיים דחק לגמרי את הגיליון הגדול והמסורבל. רכז העבודה התפטר במחאה, ונחום נאלץ להחליף אותו; הוא גם צורף למזכירות.

הרישום לא העסיק למעשה הרבה את הסדרן והסיכום נעשה עד כדי כך פשוט שהנהלת החשבונות לקחה את זאת בעצמה ושיחרר את הסדרן ממלאכה זאת. נחום, במקום לעסוק יום שלם בסידור, כפי שהיה מקובל, המשיך לעבוד כחצרן ואת הסידור עשה תוך כדי כך... כך נהיה בשנה זאת לחבר המזכירות, מרכז העבודה, סדרן עבודה וחצרן ילדים, הכול בעת ובעונה אחת.

פירוט נושא הסידור חשוב עקב חידושו. סידור עבודה שבועי כבר היה קיים במספר קיבוצים, אבל היו רושמים בו מדי יום את כל העובדים. רישום של שינויים בלבד כפי שעשה נחום היא המצאתו וחלפו שנים עד שקיבוצים אחרים העתיקו אותה.

חיים יערי, מנהל החשבונות של הקיבוץ, אימץ את הרעיון מההתחלה ועזר בקביעת סדר הענפים על פי קבוצות, וקבע לכל אחד מספר קוד על פי השיטה הדיגיטאלית של דיוואי: המספר הראשון לקבוצה, השני לענף וכה הלאה. הוא אימץ את הקודים האלה להנהלת החשבונות. למשל: הקוד '1.1.1' פירושו 'גידולים חקלאים – גידולי שדה – כותנה'.

מדריך חברת הנוער 'דרור'

ינואר 1967. מגיעה לקיבוץ הקבוצה הראשונה לחברת הנוער שהקיבוץ החליט לקבל. נערים ונערות בסביבות גיל 12 ש"עליית הנוער" אספה במעברות עולים חדשים ובשכבות מצוקה בארץ. שיכנו אותם בשני צריפים על יד גן ליטווינסקי. צריף שלישי הותאם לשתי כיתות ומועדון חברתי.

לאחר כמה חדשים הודיעו על מחנה 'שומר'יה' העומד להתקיים

בסביבת קיבוץ אילון וחברת הנוער שלנו, שאימצה לעצמה את השם 'חברת זרור', אמורה להשתתף בו. פנו אל נחום להיות "המדריך התנועת" שלהם ומשימתו להכניס למחנה. הוא הסכים.

באחד הערבים נחום הלך לפגישה הראשונה ומצא חבורה פראית ללא מעצורים וללא כללי התנהגות מסודרים, צועקים ומשתוללים. הוא נעמד במפתן הדלת וחייכה שיישימו לב אליו. כיוון שהזכר לא קרה משך זמן ממושך, נחום נתן צעקה "היי" בכל עוצמת גרונו. כולם השתתקו נדהמים. "ערב טוב", הציג נחום את עצמו בקול רגוע ושקט. "שמי נחום ואני המדריך התנועתי שלכם. אבקש שתשבו במעגל. ברצוני לומר לכם מספר דברים". כנראה שנבהלו, משום שהזיזו את הכיסאות למעגל, התיישבו בהם והמתינו בשקט.

"באתי להכין אתכם למחנה "שומר" המתקיים בעוד חודשיים. הבאתי כדי להראות לכם צילומים ממחנות צופיים שהשתתפתי בהם בתנועת השומר הצעיר בברזיל. אם אתם מוכנים להקים מחנה כמו שאני הכרת, אני מוכן להדריך אתכם".

נחום חילק ביניהם את התמונות וכל הסדר והמשמעת היה כלא היה. הילדים הסתכלו בצילומים שהועברו מיד ליד, צחקו, העירו הערות ודיברו בקול. כאשר נחום הצליח שוב לפנות אליהם אמר להם שהוא מוכן להדריך אותם רק אם ישתדלו להקים את המחנה הכי מוצלח ב'שומר'. אם הסתבר לו שהם לא רציניים, יפסיק את ההדרכה, כי יש לו עיסוקים חשובים יותר לעשות. דיבר בקול ידידותי עם חיוך בשפתיים, אבל בקול רם ותקיף של מי שאיננו מוכן לפשרות. הוא הודיע לנערים שבשבת הקרובה הוא יבוא לקחת אותם בשעה 9 בבוקר כדי לאסוף את הדרוש להקמת המחנה ולרכז את החומר בחצר פינת הנוער. הכוונה: להקים כאן את המחנה בשלמותו בכדי לפרק אותו, להוביל את החלקים ולשחזרו בשטח ה'שומר'. נחום אסף את התמונות, אמר להם "שלום ולהתראות בשבת" והלך. כל הפגישה ערכה כרבע שעה.

*

שבת. כל הנערים הופיעו כאיש אחד בשעה היעודה והלכו אחרי נחום לחורשת האיקליפטוס בקצה הצפוני של הקיבוץ. הנערים כרתו עם הגרזן שנחום הביא מוטות ישרים (סנדות) בכל מיני גדלים וחזרו עם השלל הגדול ל"פינת הנוער". מספר נערים נשלחו לרפת עם שק להביא חוטי יוטה משומשים מחבילות קש שהיו מפוזרים בחצרות הפרות. נחום הסביר להם שבמחנה צופי אמיתי אין משתמשים במסמרים, ברגים, חוטי ברזל, חבלים מוכנים או עצים שעברו עיבוד בנגרייה. יש לבנות אך ורק מסנדות וחבלים שמשחזרים מחוטי היוטה. נחום לימד אותם סוגי קשרים צופיים עם החבלים והתחילו להקים את המחנה. בתחילה עסקו בגדרות, אבל כאשר קיבלו מיומנות בקשירת קשרים, המציאו כל פעם מתקנים מורכבים ומתוחכמים יותר: שולחנות, ספסלים, ערסלים, כיסאות ו"כורסאות" למיניהם, כפי הדמיון היצירתי של הנערים. היו המצאות שונות למטבח, מגדל תצפית בעל 3 קומות, קרוסלה מסתובבת וגולת הכותרת – שער ראשי, שהיה נפתח על ידי גלגלת, כמו בטירה צלבנית. ה"חברה" עבדו בהתלהבות וגילו יוזמה ותושייה.

התוצאה: מחנה ממש מפואר, שפורק בקפדנות לחבילות ממוספרות עם רישום מדויק, כדי לדעת איך לשחזר אותו.

עד כאן במה שנוגע לבניית המחנה. פעם בשבוע נחום קיים בערב פעולה צופית במועדון של הנערים. בתחילה המשמעת הייתה די קשה ונחום הסתפק בללמד אותם לקשור קשרים בחבלים. אט אט הסיפורים עשו את שלהם. הנערים החלו להקשיב ולהתעניין. הם הלכו והתלהבו ושיתפו פעולה. למדו משחקים צופיים ושירים שומריים. הגימיק היה ללא ספק ה"מסדר", שהתאמנו בו בחצר.

המסדר התנהל בדיוק כפי שהיו מנהלים מסדרי נוכחות בקן סאן-פאולו, בברזיל, כאשר אחד הנערים היה ה'מנהל' שפקד עליו. בסיומו היו מבצעים את "זעקת הקרב" כפי שנחום לימד אותם. זה היה למעשה חיקוי למנהג מקובל במשחקי כדורגל בברזיל – כל השחקנים מתקבצים במעגל סגור מאד וצועקים "פיקי-פיקי, פיקי-פיקי, פיקי-פיקי, פיקי-פיקי" ושם הקבוצה. נחום לימד אותם את הצעקה. אחרי

כל ה"פיקים" צרחו "השומר-הצעיר-געעעעעעעעעעע!". זה היה להם מצחיק מאד, אבל אהבו את זה.

מה נוסיף ונאמר? מחנה 'דרור' היה הכי מוצלח ב'שומרייה' והיחיד שלא היה בו אף מסמר, בורג, חוטי מתכת וקרשים מהוקצעים בנגרייה – סנאדות וחבלי יוטה בלבד. המחנה קיבל ציון 10 מכל השופטים, שלא חסכו לו שבחים. כל בוקר נערכו ברחבה שבמרכז המחנה מסדר צופי, הנפת דגל הקן לראש התורן ובערב מסדר להורדתו. דגל הקן, חבצלת על בד אדום, נרקם בידי הבנות. הטכס הסתיים בצעקת ה"פיקי-פיקי", שבתחילה עורר גלי צחוק מאלה שבאו לחזות במחזה היומי, אבל הוא נהפך לסמל המסחרי של חברת 'דרור'.

המבחן הגדול היה הפעילות האחרונה ב'שומרייה' – 'יום העצמאות' – בו כל חברה הייתה צריכה להתנהל מהבוקר עד הערב באופן עצמאי, ללא מדריכיהם, שהפכו ל"שופטים". הפעילות כללה מהכנת הארוחות עד למסע רגלי בסביבה לפי מסלול שנקבע מראש. נחום מינה את שאול כמפקד – נער חביב, אבל פראי ובריון ממש, שהטיל את חתיתו על הנערים. זה היה הימור מוצלח. כי שאול ביצע את סדר היום המוסכם במיומנות ויד רמה. כולם נשמעו לו והיום חלף במשמעת וסדר מופתיים. בערב, בפגישת המדריכים-השופטים באוהל הנהלת השומרייה הסתבר שכולם העניקו לחברת 'דרור' את הציונים הגבוהים ביותר בכל ענפי השיפוט. בוניס שמיר, שניהל את השומרייה מטעם הקיבוץ הארצי סיכם את חלוקת הפרסים והסתבר שנתן את פרס "יום העצמאות" לחברה אחרת. נחום העיר לו שלפי הניקוד מגיע הפרס לחברת 'דרור'. בוניס התרגז עליו "מה אתה חושב? שגעש ייקח את כל הפרסים? תצטרכו להסתפק במקום שני..."

חברת "דרור" חזרה הביתה צוהלת ועטורת פרסים. הם תלו את התעודות הרבות על לוח המודעות בכניסה לחדר האוכל והיו גאים מאוד. שבוע השומרייה ליכדה את הקבוצה והפיחה בה "גאוות יחידה". נחום סיים את תפקידו בסיפוק רב. מספר חדשים לאחר מכן הנערים הזמינו אותו לנהל את מסעם בטיול השנתי של חברות הנוער למצדה. הפעם זאת הייתה חוויית נטו, הכול חלק ללא קשיים ותקלות. החברה התנהגה

במסע הארוך והמייגע של 4 ימים במדבר כמו סיירת מטכ"ל – גוף מגובש וממושמע. החזקים סחבו על גבם את הציוד הכבד ועזרו לסחוב את הבנות ואת החלשים. בסוף השיירה צעדו כמאסף כמה נערים ושאלו בראשם וחבר קיבוץ עם רובה שלוה את החברה כמאבטח. תפקידם לדחוף ולעזור למי שפיגר בהליכה. הכל הלך חלק.

מספר חוויות משלושת החודשים שנחום המדריך של חברת "זרור" שנחרתו עמוק בזיכרונו:

דבורה שמעוני הייתה דמות מרכזית בחברה, כולה דברנית ומרץ. ביום המיועד לטיפוס על ההר עד קיבוץ אדמית, דבורה הכריזה בתופים ומחולות שאיננה הולכת. שום נימוק לא שינה את דעתה הצעקנית. נחום לא ויתר לה ואמר לה שיחזיק את ידה ויעזור לה בהליכה. אכן, כאשר הגיעו לצינור המים, נחום סחב אותה בידה בטיפוס צמוד לצינור, חרף כל ההצגות הרעשניות של דבורה לאורך כל הדרך. במטרים האחרונים לפני המטרה, נחום שיחרר אותה ואמר לה שכעת מותר לה לחזור. דבורה סירבה ואמרה שהיא מוכנה להמשיך. שוב נחום לא ויתר לה והיא נאלצה לחזור לבדה למחנה.

בחג היובל של געש, 42 שנים לאחר המעשה, דבורה – שחקנית מלידה – הופיעה על הבמה במחרוזת מערכונים מרשימה וסיפרה בהומור ובגעגועים על חוויותיה בטיפוס לאדמית.

בערב ההופעות האומנותיות שהתקיים בשומרייה הופיעו תמר ואריה (הם נישאו וכיום הם מזרחי) כנציגי חברת 'זרור' בריקוד מקסיקני. ריקוד זה הם למדו מחברת געש שעלתה ממקסיקו והביאה עמה תלבושת ססגונית אוטנטית, עם ה־sombbrero הענק. על הרושם הכביר שעשו מספיק לציין שאולצו לחזור על הריקוד – ההדרן היחיד שהיה בערב ההוא... ריקוד זה הפך משך השנים להיט בכל המסיבות שהתקיימו בגעש כל עת שאריה ותמר היו בגעש. בחגיגת היובל של געש שסופר לעיל הופיעו הסבים אריה ותמר שוב בריקוד המקסיקני "שלהם", באותה התלבושת מאז... מפתח זהב שסגר את חגיגת היובל של הקיבוץ.

ביום האחרון של השומרייה, משאית הקיבוץ איחרה משום מה להגיע. המחנה כבר היה מפורק לחלוטין והשטח נקי, אחרי הסריקות לאיסוף כל פיסת נייר ושרידי פסולת. בשטח לא נשאר זכר מהמחנה. פרט לנערים מחברת 'דרור' ש"ישבו על המזוודות" על-יד הכביש והמתינו למשאית של הקיבוץ. מיטלטליהם היו מסודרים בערמה וגם חבילות הסנדוץ והציוד חיכו שם. התחיל להחשיך ואין סימן של המשאית באופק. ה"חברה" התחילו להתעצבן ולהתאונן שהם רעבים. נחום הרגיע אותם ואמר להם שהוא שמר על לחם שיספיק לכולם. נחום ניגש למחבוא ולתדהמתו הוא היה ריק! חקירה קטנה ומסתבר שאחד הנערים, "גינג'י" קטן, שקט ונחבא על הכלים מצא את הלחמים וזלל אתם בשלמותם! לולא נוכחותו של נחום, היו עושים לו שפטים. הבחור הנחמד הזה – ובהחלט הוא היה כזה – היה אחד משני החללים של חברת 'דרור' ב"מלחמת יום כיפור".

החלל השני היה שאול. נחום רכש לו חיבה מיוחדת, למרות התנהגותו הבריונית והתפרצויותיו התכופות, עקב תכונותיו החיוביות של מנהיגות, יוזמה וכושר תפיסה. כאשר נחום מילא תפקיד של סדרן עבודה בקיבוץ, קרתה תקלה קשה ביניהם. בויכוח על עניין תורנות בשטיפת כלים, שאול התנפל על נחום, הפיל אותו ארצה, אחז בצווארו והיה חונק אותו, אם חברים בסביבה לא היו מונעים את זאת. המורים של החברה החליטו להוציאו מהקיבוץ. נחום היה צריך להתחנן בפניהם שיתנו לו הזדמנות נוספת, בנימוק שבכל זאת הוא היה דמות חיובית בחברה. הוא נשאר "על תנאי" וסיים את לימודיו בחברת "שורשים".

חברות הנוער היו ללא ספק מגדולי המבצעים ומחשובי המעשים של הקיבוץ. לא רבים נשארו כחברים, אבל כולם קיבלו מטען שקידם אותם בחיים, הקימו משפחות והסתדרו יפה. בחברת "שורשים" בתו הבכורה של נחום, עתליה, מצאה את בחיר לבה משה. שלושת חדשי ההדרכה התנועתית של נחום בחברת 'דרור' הסבו לו סיפוק רב. הם נחרטו עמוק בלבו.

חגים בקיבוץ

במשך שנים רבות מאז ראשית ימי הקבוץ נחום היה פעיל מאד בארגון החגים במקום. היו לו תמיד רעיונות חדשים שהיו מפתיעים את הציבור, במיוחד חגיגות הפורים, שהפכו לאגדות.

בניית המוסך החדש הסתיים ממש לפני פורים, והמקום נוצל לקיים בו את מסיבת החג. המבנה הריק הפך לקרקס מושלם, עם זירה, מקומות ישיבה מסביב ושפע של הופעות קרקס (לוליינים, קוסמים ואף "אילוף של חיית טרף בתוך כלוב ענק" (החמור הקטן של אבי).

עוד מסיבת פורים שהפכה לאגדה היה ה"ביקור של האפיפיור" שהועתק לחדר האוכל (בצריף שעמד היכן שכיום המרפאה). כל האנשים החשובים בארץ היו "נוכחים": גולדה מאיר, משה דיין ועוד – משלחות ממדינות רבות שהופיעו עם להקות ריקודים ססגוניים. אפשר לומר שכל חברי הקבוץ הופיעו מחופשים, שמעון כהן היה אפיפיור אוטנטי... סיום המסיבה היה מפתיע: אחד החיילים של הקיבוץ עשה מעשה קונדס (כלומר, זאת הייתה כוונתו) והשליך רימון עשן למרכז האולם. רעם הפיצוץ היה כביר ועשן סמיך ומסריח מילא את כל החלל. אין לשער את המהומה: חברים קפצו מהחלונות ונדחסו לדלתות. נס שאיש לא נחבל במנוסה המבוהלת.

חג הביכורים הוא עוד חג אהוב על נחום. חג הביכורים הראשון שארגן היה על שטח המרעה ממערב לקבוץ. המקום היה ממש אמפיתיאטרון טבעי והציבור ישב עם הגב לכיוון הים, כך שהשמש השוקעת לא סנוורה. נחום הקים עם מוטות ברזל שבעה שערים מקושטים בכפות דקלים לענפים החקלאים (היו אז בקיבוץ מספיק ענפים חקלאיים לאכלוס כל השערים). כל אחד בתורו הגיש לבמה את ביכוריו, בלויי שירה וריקודים. מתכונת הטקס נהפך למסורת משך שנים רבות ורק כאשר העבירו אותו לדשא ליד המרפאה היה צורך לשנות את התכנים, הן עקב אילוצי המקום והן עקב שנוי הרכב הענפים בקיבוץ (את מקום הענפים החקלאים שחוסלו במשק תפסו ענפי השירות –

הנוי, המטבח, הקומונה, הבניין... – והמפעל).

פסח. היה ללא ספק החג המרכזי בקיבוץ. לפחות בשנים הראשונות לקיומו. נחום ארגן לא מעט סדרים ותרם ליצירת המסורת שממשיכה עד ימינו. עד לבניית חדר האוכל, הייתה בעיה למצוא מקום מספיק גדול לקיים את החג לכל אוכלוסיית הקיבוץ והאורחים. כבר היו סדרים עם מעל לשמונה מאות איש. נחום היה ממש מפליא בנושא, ומדי שנה שקד על כל מיני פטנטים – בנגרייה, במוסך, במסגרייה ואחר כך במפעל. המבצע היה כרוך בפירוק ובפינוי מכונות, ארונות פלדה ועוד, והעיקר – שלמחרת הכול יהיה משוחזר ומוכן לעבודה. במוסך, בנוסף לפינויים, היה צורך להקים קירות עם לוחות של תבניות בניין, ברזנטים וכדומה.

לפסח הראשון שנחום השתתף הכינו בחוץ, מול הפגודה (אז חדר האוכל ומטבח). נחום היה אז חדש בקיבוץ ולא היה לו חלק בהכנה, אך האירוע מופיע בזיכרונותיו שלפניכם בגלל התרחשות דרמטית שקרתה: כולם התיישבו סביב השולחנות ערוכים בכל טוב והנה לפתע פתאום פרצה רוח סערה שהעיפה את הכול. כולם רצו לתוך חדר האוכל בפגודה כשבידיהם מה שהצליחו לקחת: צלחות, סכ"ם וכל המאכלים. גם העבירו חלק מהשולחנות. אין הסבר כיצד כל הציבור נכנס לאולם, שקופסת סרדינים היה מרווח לעומתו. בכל זאת, חג פסח זה היה אחד מהעליזים, השמחים והמוצלחים ביותר שהקיבוץ חווה מעודו.

לאחר הקמת מבנה חדר האוכל הנוכחי, נחום הקים סוכה ענקית מלוחות עץ לבנייה שתלה עם הבלים הקשורים לגג החזית, וכיסה את הקונסטרוקציה עם רשת ניילון. הקמת המבנה בצורת זאת ממשיכה עד 2005 (בינתיים...), מעל 30 שנה.

אם מדובר על פעילות תרבותית, נחום גם ביים, בנוסף להצגות בבתי ילדים וגני ילדים (הצגות צלליות ומריונטות) שתי הצגות בקיבוץ: "החולה המדומה" ו-"חשמלית ושמה תשוקה". בשתיהן השחקנים הראשיים היו חיים יערי, חנה ויין ודבורה שמעוני. בשני המקרים התחילו את עבודת הבימוי במאים שכירים מבחוץ, אבל משהו השתבש איתם ונחום שהיה מכין את התאורה, לקח על עצמו את הבימוי.

משך מעל לעשרים שנה נחום היה האיש שהקים את כל הבמה להופעות בקיבוץ, עד שסוף סוף קנו במה מתפרקת. זה לא היה מבצע פשוט. לא פעם הקיבוץ היה נאלץ לקנות לוחות עץ לנגריה ולבניין שלא היה בהם צורך מידי, משום שבקיבוץ לא היה חומר לבניית במה.

המבצע הגדול ביותר שהוא הכין לפי הממדים הפיזיים היה התפאורה למחזה במסיבת חג החומש של הקבוץ, שקיימו אותו על יד המגדל של בריכת המים. כמעט כל חברי הקבוץ השתתפו בו כשחקנים או סטטיסטים. הצופים היו מספר גדול מאד של אורחים, קרובים ותושבים מהישובים השכנים.

הדרכת נוער ערבי

ערב מלחמת סיני פנה אחמד יוניס, מהמדור הערבי במפלגת מפ"ם, לגעש בבקשה לארח להכשרה מקצועית בקיבוץ קבוצה של צעירים ערבים, במסגרת תנועת הנוער החלוצי הערבי שהתארגנה באותה עת. בתקופה זו הממשל הצבאי היה בעיצומה ושלט ביד קשה על המגזר הערבי. לערבים אסור היה לצאת ממקום מגוריהם בלי רישיון הממשל ובכל זאת 5 נערים בני 15 הובאו לגעש: אחד מנצרת, 1 מעכו, 1 מקלנסווה ו-2 מוואדי ערה. נחום התנדב לטפל בהם ולהיות מדריךכם.

הם לא ידעו עברית והמשימה הראשונה הייתה ללמד אותם את השפה. נחום עשה זאת בעזרת הספר ללימוד עברית "1000 מילים", בו למד כשהגיע ארצה. הנערים פוזרו לעבודה בענפים שונים: גדולי שדה, מטעים, רפת, מסגרייה (פארוג'י) וסנדלרייה (דאוד, נכה שצלע).

נערים אלה השתלבו במהירות בקיבוץ ובעבודה והפכו למרכיב בנוף הקיבוץ. רק לעתים רחוקות ביקרו בביתם, בגלל הסיכון להיתפס בעת הנסיעה. כי הרי לא נמצאו בקיבוץ ברישיון.

בתחילה נחום נפגש אתם כמעט מדי ערב ללמד אותם עברית, שפה שרחשו בקלות מדהימה. לאחר כחודש היו נפגשים פעם בשבוע בלבד לשיחת קבוצה בענייני דיומא, הרצאות רעיוניות והשכלה כללית. נחום

טיפל גם בענייני עבודה ועניינים אחרים שלהם, אבל לא היה לו הרבה מה לעשות בתחום זה, כי שהותם עברה ללא בעיות.

כאשר סיימו את תקופת הכשרתם המקצועית (שלוש שנים), חזרו הביתה וקבוצה אחרת התארגנה במקומם. חלק מהם נשאר למשך תקופות שונות לעבוד כעובדים שכירים בענפים בהם התמחו. הגדיל לעשות זאת פארוג'י, שהתמיד מעל לשלושים שנה כשכיר במסגרייה. הוא היה אורח קבוע במסיבות הקיבוץ ובהרבה אירועים פרטיים של חברים. חברי קיבוץ גם השתתפו בחתונתו והוזמנו לאירועים אצלו בכפר.

עם פארוג'י, מקלנסאווה, שלימים הקים משפחה בכפרו, הפך אבא לילדים וסבא לנכדים, שמר נחום קשר כל שנות עבודתו בגעש. פארוג'י הביא את אחד אחיו לעבוד עמו במסגרייה והבחור התמיד גם הוא שנים רבות כשכיר, גם כאשר פארוג'י נאלץ לעזוב עקב מחלה. באחד הפעמים שנחום נפגש עם פארוג'י במסגרייה עוד בתחילת דרכו כמתלמד, השיחה ביניהם נסבה על הגישה לעבודה. נחום התרשם שפארוג'י לא היה כל כך נלהב ממה שהטילו עליו לעשות. נחום שאל אותו אם הוא יודע מה הכוונה לביטוי העברי "עבודה ערבית". הנער ענה לו שכן: עבודה לא כל כך טובה. נחום אמר לו שההגדרה הזאת לא כל כך צודקת, משום שבימי הביניים אומנים ובעלי מלאכה ערבים היו מעולים ומבוקשים מאד, גם מחוץ לעולם המוסלמי. נחום סיפר לו על אמנות המוזאיקה שהם פיתחו ועל המבנים המקושטים המפוארים שבנו, כמו האלהמברה בספרד, וסיכם שהמכבד את מלאכתו – גם אחרים יכבדוהו.

לאחר שפארוג'י סיים לעבוד בגעש. הוא המשיך לבצע עבודות מסגרות קטנות כעצמאי. בפגישה מקרית עמו בנתניה, פארוג'י סיפר לנחום את האפיזודה הבאה: בגמר הקמת גדר מסוגנת שעשה ממוטות ברזל באחת הווילות בעיר, בעלת הבית לא חסכה שבחים ובעת התשלום על עבודתו נתנה לו עוגה שאפתה במיוחד כשי. פארוג'י הניח את יד אחת על החזה, בשנייה הצביע על הגדר והכריז בגאווה "זאת עבודה ערבית!". הגברת לא ידעה, כמובן, שהוא ערבי...

לאחר הקבוצה הראשונה הזאת התחלפו בגעש זו אחר זו עוד שתי קבוצות של הנוער החלוצי הערבי. הפעם היו יותר מעשר בנים בכל קבוצה (בנות אף פעם לא באו). מהם יצאו בעלי מקצוע טובים וגם פעילים חשובים בכפריהם. היו ביניהם שיזמו הקמת קואופרטיבים (לרוב בנושאי מים להשקיה), אחרים הגיעו למעמד מכובד במועצות המקומיות ובהסתדרות.

המבחן הגדול של המבצע החינוכי והחברתי הזה בגעש, הן לנערים והן לקיבוץ, התרחש במלחמת סיני. באופן די פתאומי כל אנשי המילואים (כמעט כל הגברים בקיבוץ) קיבלו צו גיוס וביישוב נשארו החברות, הילדים, הזקנים ומספר קטן של חברים שהיו משוחררים משרות צבאי מטעמים בריאותיים. מה לעשות עם החמישה הנערים הערבים? לשלוח אותם הביתה או להשאיר אותם? בשיחת קיבוץ חירום סוערת סוכם שכל נער יחליט בעצמו. הם החליטו כולם להישאר בקיבוץ והיו לעזר רב בענפיהם, בהם עבדו לרוב שעות נוספות רבות ללא חשבון.

אין ספק ששלוש הקבוצות של הנוער החלוצי הערבי שהתחנכו בגעש, מעל לשלושים בחרים, הייתה התרומה האנושית פוליטית הכי משמעותית של קיבוץ געש לשלום ולדו-קיום בישראל של שני העמים, היהודי והערבי. אלה לא היו דיבורים בעלמא, אלא מעשים!

בנייה בקיבוץ

כפי שסופר בפרק קודם, קבוצה גדולה של חברים, כחמש משפחות עם ילדיהם, עזבו בפרק זמן קצר את הקיבוץ. זאת הייתה מכה קשה, במיוחד לבתי הילדים. לעזוב קיבוץ בתקופה הזאת נחשב לבגידה גדולה לרעיון ולדרך; העוזב היה צריך להתמודד עם דעת קהל מלוכדת ותוקפנית של שומרי החומות ושל הלחצים המוסריים של חבריהם. לכן, כאשר נפתחה הפירצה, קבוצה שלמה ניצלה את ההזדמנות והסתלקה. היו ביניהם חברים יקרים בעלי מעמד חברתי איתן בקיבוץ, מזכירים

לשעבר, רכזי הנוי והבנייה... פעוטונים התרוקנו מילדים.

הציעו לנחום לרכז את ענף הבנייה בקיבוץ ואכן הוא מילא את התפקיד הזה מעל לעשרים שנה. למעשה הוא ציפה לתפקיד זה. אף פעם לא הציע את עצמו, אף לא רמז על כך, אך בסתר לבו חשב את עצמו כאיש הכי מתאים לכך בקיבוץ.

בעיסוקו של נחום בבנייה בגעש אפשר להבחין בכמה תקופות: פעמיים היה רכז ענף הבנייה וביניהם היה פעיל במחלקה הטכנית של הקבה"ה ובמחלקת הבניה של הקבה"ה, ולאחר שיצא לגמלאות החזיק בביתו ענף זעיר, את "משרד נחום" לתכנון.

ריכוז הבנייה בקבוץ – תקופה ראשונה

המלאכה הייתה רבה. הקיבוץ היה בתחילת הדרך ועתידו לפניו. נחום צורף גם כחבר לוועדת בניין ערים של המועצה האזורית. כאשר נציג קיבוץ יקום סיים קדנציה של שנתיים בהנהלת המועצה, נחום החליף אותו לקדנציה של שנתיים, בהתאם להסדר שהיה קיים בין שני הקיבוצים והמועצה: רוטציה כל שנתיים בין שני הקיבוצים.

פעילותו של נחום במועצה הייתה מזערית, כמעט "חותמת גומי" של ראש המועצה, חבר שפיים, שניהל אותה ביד רמה. למרות היחסים המצוינים ששררו ביניהם, ידע נחום רק מה שנמסר בישיבות. האמת שלא עלה על דעתו להתערב יותר. קיבוץ געש סמך על האיש – או שהיו תמימים מדי. נחום ראה – בהשראת ראש המועצה – כעיקר תפקידו לשמור על הצביון החקלאי של האזור ולמנוע את "השתלטות" המושבניקים על המועצה. בדיעבד, קיבוץ געש התעורר וחש עד כמה תמימים היו כאשר תמכו ללא סייג באנשי שפיים לראשות המועצה: הם דאגו בראש וראשונה לאינטרסים של קיבוץ ושמרו לא פעם ממכשולים להתפתחותו של געש.

הפעולות החשובות ביותר שנחום זוקף לזכותו קשורות בתחום קביעת יישוב גבולות יישובי האזור במפה הארצית של המדינה. בתקופת כהונתו במועצה הגיעה מפת אזור "חוף השרון" לדיון ולאישור המחלקה

הטכנית של המועצה. הוא ישב מספר פעמים עם מהנדס המועצה והצליח להשפיע על השגת כמה מטרות לטובת קיבוץ געש:

קביעת שטח לבית-העלמין של געש. היו שם אז 4 קברים בלבד. נחום הזמין אצל אדריכל הנוי צבי דקל תוכנית-אב לבית הקברות, הראשונה, משום שבינתיים כל השטח המתוכנן התמלא בקברים והיה צורך להגדילו, דבר שהתאפשר משום שנחום סימן בזמנו את כל החלקה כשטח המיועד לקבורה ודאג שירשמו ב"טאבו" כ"בית-קברות" במשבצת הקרקעות של הקיבוץ, לאחר שהשיג על כך את הסכמה של משרד הפנים.

בצד מערב, גבל הקבוץ עם הפארק הלאומי בקו ישר ממשק הילדים למבנה של הנהלת החשבונות של היום (שנת 2000), דרך חדר האוכל. לאחר בניית מגדל המים, בעת ביקור משלחת קרן הקיימת בקיבוץ, הסכים ראש המשלחת לרשום על המפה של הנקודה שהקרן הקיימת לישראל מעבירה למשבצת הקיבוץ את הקרקע של פרודור הנחוץ לגישה למגדל. על סמך המסמך הזה נחום שרטט בהדרכת מהנדס המועצה מפת מתאר של הקיבוץ, שקיבל את הקוד ח"ש-8 והשיג עבורה את כל האישורים הנדרשים, ממשרד הפנים של המדינה, מהקרן הקיימת וממנהל מקרקעי ישראל (שעליו עברו האדמות של קק"ל). אחר מספר שנים השנוי הזה נירשם ב"טאבו" ובזאת צורף למשבצת של הקיבוץ השטח שעליו נבנו כל שיכוני הותיקים (80 מבנים). יש לציין שהפעולה נעשתה ביוזמה ואחריות בלעדית של נחום, על אפו וחמתו של רכז המשק שהתנגד לצירוף של "שטח החולות האלה" למשבצת, כדי לא לשלם ארנונה... ממש מאותה הסיבה ריכז המשק דחה את הצעת הזיכיון על השטח של הפארק הלאומי הגובל לגעש, כולל חוף הים, שהנהלת הפארק הציעה לקיבוץ: "מי צריך את החולות האלו!".

נחום שכנע את מהנדס המועצה שהוא, המהנדס, יציע את העברת הירידה לים דרך הוואדי שחודר לתוך גבולות הקיבוץ לוואדי הדרומי יותר (כ-200 מטר), כדי ליצור תוואי רציף מהכביש החוצה את גן ליטווינסקי עד לים. הנימוק נראה הגיוני למהנדס וגם לוועדת התכנון המחוזית, ואכן הירידה הסטאטוטורית לים הוסט במפה הארצית לתוואי

שנחום הציע. כאשר השינוי קיבל תוקף ממלכתי רשמי, נחום תכנן את הירידה על בסיס מפות טופוגרפיות מעודכנות שקיבל מהמועצה. ראש המועצה טען שאין לו תקציב לביצוע התוכנית, אבל הוא מוכן לאשר לקיבוץ לבצעו על חשבונו. הטרקטור HD-20 היה עדיין בקיבוץ, ונחום ביקש ממרכז המשק רשות לקחת את הטרקטור לחפירת התוואי לירידה החדשה לים שהוא תכנן וליצור בזאת עובדה אלטרנטיבית לירידה שהייתה בשימוש וגזלה שטח גדול מהקיבוץ. העבודה הייתה כרוכה בארבעה עד חמשה ימי עבודה של הטרקטור, שבלאו הכי היה מושבת. רכז המשק סירב בתוקף: "חבל להתעסק בחולות האלה". ספק אם כיום ניתן יהיה לסלול כביש בתוואי הזה, אף על פי שהוא מסומן כסטאטוטורי במפת המדינה, עקב התנגדות הארגונים הירוקים לכל שנוי בשטח הפארק הלאומי. נחום איננו סולח לעצמו מדוע הלך לבקש רשות ממרכז המשק, כי הרי יכול היה לחפור את התוואי מבלי שהוא ידע אפילו, כפי שהוא פעל ביתר יוזמותיו בתחום הקרקעות.

כשלושן זה של נחום – הרחקת הירידה לים מתוך אדמות הקיבוץ – לא היה היחיד. דרכו של נחום בקיבוץ לא הייתה סוגה בשושנים ולא תמיד הוא הצליח לגייס תמיכה להצעותיו. דברים רבים שהיו אפשריים בשנות החמישים, אין להם היום סיכוי.

*

אגב בית־העלמין, נחום גם תכנן את שער הכניסה אליו, מבוסס על רעיון הדולמן (שני קירות עומדים ומשטח מונח עליהם), הכול יצוק מבטון. השער עצמו הותקן ממוטות ברזל מרותכים, על ידי ליוני גולדנברג, צייר ואומן בקיבוץ, שעבד אז במסגרייה.

אפיזודה מצחיקה התרחשה בבית הקברות: משך שנים רבות, נחום היה מטפל בעצמו באתר, בעזרת הפועל אליהו שוחט. הם היו חופרים את בור של הקבר ואחר הקבורה מקימים עליו את המצבה – בסיס יצוק בטון ועליו אלמנטים טרומיים מהשיש. אמא פרום, זקנה שגרה בקיבוץ ושכנה היה קבור בגעש, באה פעם מבוהלת לנחום: היא סיפרה

שעלתה לבית בקברות לפקוד את קברו של בנה וראתה בו מחילת שועלים. נחום קרא לאלהיו, הם העמיסו אתי חפירה על עגלה, אליה רתמו את הפרדה זריזה, שרק אליהו הצליח להתקרב אליה (סופה שנגנבה עם יתר הסוסים) ונסעו לראות מה קרה. אכן היה שם חור צמוד לקבר, בגודל של אגרוף. נחום התקרב לבדוק אותו ואז האדמה כרסה תחתיו ונחום נפל עד המותניים בתוך חלל, שכנראה נוצר מחזירת מי גשם. כשנחום קרא לאלהיו לעזור לו לצאת, אליהו ברח כל עוד רוחו באפו. נחום נחלץ בעצמו החוצה וצעק לאלהיו לעצור, מה שגרם לו לרוץ עוד יותר מהר. רק כשהגיעו לקיבוץ הצליח נחום להרגיע אותו...

*

בצד מערב גובל הקבוץ עם הפארק הלאומי בקו ישר ממשק הילדים למבנה של הנהלת החשבונות של היום (שנת 2000), דרך חדר האוכל. לאחר בניית מגדל המים, בעת ביקור משלחת קרן הקיימת בקיבוץ, ראש המשלחת הסכים לרשום על מפה של הנקודה שהקרן הקיימת לישראל מעבירה למשבצת הקיבוץ את הקרקע הנחוצה לגישה למגדל. על סמך המסמך הזה נחום שרטט בהדרכת מהנדס המועצה מפת מתאר של הקיבוץ, שקיבל את הקוד ח"ש-8 והשיג עבודה את כל האישורים הנדרשים, מהקרן הקיימת, מנהל מקרקעי ישראל (שעליו עברו האדמות של קק"ל) ומשרד הפנים של המדינה. מאוחר יותר 60 הדונם הנוספים נרשמו גם ב"טאבו". הפעולה זאת, שצירפה לקיבוץ את השטח עליו נבנו כל שיכוני הותיקים (80 מבנים), נעשתה ביוזמה ואחראיות בלעדית של נחום, על אפו וחמתו של רכז המשק שהתנגד לרשום את "שטח החולות האלה" למשבצת, על מנת לא לשלם ארנונה... ממש מאותה הסיבה ריכוז המשק דחה את הזיכיון שהפארק הלאומי הציע לקיבוץ על השטח של הפארק הגובל לגעש, כולל חוף הים. "מי צריך את החולות האלו!".

נחום שכנע את מהנדס המועצה שהוא, המהנדס, יציע את העברת הירידה לים דרך הוואדי שחודר לגבולות הקיבוץ לוואדי הדרומי יותר (כ-200 מטר), על מנת ליצור תוואי רציף מהכביש החוצה את גן

ליטווינסקי. הנימוק נראה לו הגיוני וגם לוועדת התכנון המחוזית, ואכן הירידה הסטאטוטורית לים נקבעה במפה הארצית בתוואי שנחום הציע. כאשר השנוי קיבל תוקף ממלכתי רשמי, נחום תכנן את הירידה, על בסיס מפות טופוגרפיות מעודכנות שקיבל מהמועצה. ראש מועצה טען שאין לו תקציב לביצוע התוכנית, אבל הוא מוכן לאשר לקיבוץ לבצעו על חשבונו. הטרקטור HD-20 היה עדיין בקיבוץ, ונחום פנה לרכז המשק לקבל רשות לקחת את הטרקטור כדי לחפור ולייצב את התוואי שהוא תכנן לירידה החדשה לים ובזאת ליצור עובדה אלטרנטיבית לירידה שהייתה בשימוש וגזלה שטח גדול מהקיבוץ. העבודה הייתה כרוכה בארבעה עד חמשה ימי עבודה של הטרקטור, שבלאו הכי היה מושבת. רכז המשק סירב בתוקף: "חבל להתעסק בחולות האלה". ספק אם כיום ניתן יהיה לסלול כביש בתוואי הזה, אף על פי שהוא מסומן כסטאטוטורי במפת המדינה, עקב התנגדות ארגונים ירוקים לכל שנוי בשטח הפארק הלאומי.

כשלושן זה של נחום – הרחקת הירידה לים מתוך אדמות הקיבוץ – לא היה היחיד. דרכו של נחום בקיבוץ לא הייתה סוגה בשושנים ולא תמיד הוא הצליח לגייס תמיכה להצעותיו.

*

הוצע לקיבוץ לקבל על עצמו את הזיכיון על חוף הים ועל הפארק הלאומי שתוכנן לאורך הגבול המערבי של הקיבוץ. נחום לחם לקבלת הזיכיונות בטענה שזאת הזדמנות פז שלא תחזור. הוא הציע שהקבוץ יקים בחוף בטונדה (מבנה טרומי מבטון) קטנה שתמכור גלידה ומשקאות קלים בשבתות של הקיץ, על מנת לתפוס חזקה על החוף. ההתנגדות נומקה בכך שגעש תצטרך לממן את משכורתו של המציל. קיבוץ שפיים היה משלם חצי המשכורת וגעש החצי השני, והעובדה שעם קבלת הזיכיון זה יהיה שוב המצב, לא שכנע איש.

*

בנוסף לכישלונות של נחום בביצוע הירידה לים בוואדי הדרומי, ובניסיונותיו לשכנע את הקיבוץ לקבל על עצמו את הזיכיון על שטח הפארק הלאומי הגובל לגעש, כולל חוף הים, הוא גם נכשל בהצעתו לרכישת גן ליטווינסקי.

פרשת ליטווינסקי מעניינת. באחת מישיבות המועצה הופיע בעל גן-ליטווינסקי בהצעה למכור את האדמות האלה בסכום השווה לחובות שלו למס ההכנסה – 200,000 לירות, שהיו אז כ-100,000 דולר. לאחר הישיבה נחום ניגש למר ליטווינסקי ושאל אותו מדוע אין הוא פונה לקיבוץ געש עם הצעה מתאימה, בהתחשב בזכותו של געש כ"בן-מיצר". תשובתו היה שהוא מוכן למסור לקיבוץ את האדמות האלה, אם הקיבוץ יגיע להסדר עם מוסדות מס ההכנסה על תשלום החובות הנ"ל.

בהגיעו הביתה נחום רץ לרכז המשק למסור לו את ההצעה, ואמר לו שכדאי לקיבוץ לברר עם מוסדות מס ההכנסה אם הם מוכנים לפרוס למשך 20 שנה בתשלומים להחזרת החוב אם הקיבוץ ייקח אותו על עצמו. גם הציע אפשרויות נוספות לגיוס הכסף – מכירת פרות. רכז המשק ענה שלמחרת היום (יום רביעי) יהיה בקיבוץ הארצי והוא מוכן להיוועץ במחלקת הכלכלה עם שלמה רוזן. האיש, שהיה בקיבוץ הארצי את האורים והתומים בענייני כלכלה, פסק ש"העסק איננו כלכלי". כך הסתיימה הפרשה כעוד כישלון צורב של נחום. דרך אגב, לא עברה חצי שנה וכל הפרות של הרפת נשחטו בגלל מחלת הפה-והטלפיים שפשטה ביניהן.

מספר שנים מאוחר יותר געש רכש את גן ליטווינסקי תמורת כמה מיליוני דולרים.

*

לא נוכל במסגרת חוברת זאת לפרט את כל המעשים של נחום בתחום הבנייה, עיקר עיסוקו בימי חלדו. הישגים רבים התאפשרו הודות להבנה,

שיתוף הפעולה ועזרת אנשים מסוימים עמם קשר קשרים. למען היושר וההוקרה, נציין כמה מהם. נתחיל במהנדס המועצה – מר קרישר.

מע"ץ עסקה בבניית המנהרה התת־קרקעית מתחת לכביש הראשי תל־אביב-נתניה, בחלק הצפוני של הקיבוץ. נחום ראה במקרה במועצה האזורית את תוכנית העבודה והזדעזע כאשר שם לב שעומדים לבתר את שטח הפרדס עם פרוזדור של 200 מטר אורך ו־50 מטר רוחב, כדי לחפור בו תעלה לניקוז מי הגשמים. נחום הודיע לרכז המשק שהקיבוץ חייב למנוע את פיצול את השטח, אך לשווא. על דעת עצמו הוא הניע את הטרקטור הגדול והסיע אותו אל המנהרה (שכבר הייתה יצוקה), חצה את הכביש לצד המזרחי (רוחב המנהרה לא הספיק למעבר הטרקטור) וחסם עמו את גישת הדחפורים שהתקרבו לגדר הפרדס.

"אם לא תפנה את השטח. נקרא למשטרה".

"בבקשה. אתם משיגים גבול: אין לכם רשות לחדור באדמות השייכות לקיבוץ". נחום הסתמך על המקרה הידוע שהסיטו את תוואי הכביש תל־אביב-נתניה בגלל בית אחד שבעליו סירב שיהרסו אותו. כנראה שנרתעו – מנהל העבודה נסע לתל־אביב וחזר עם מנהל בכיר של מע"ץ. לאחר דיון קצר המנהל הזמין את נחום לבוא למחרת בבוקר לתל אביב, לשיבת הנהלת מע"ץ, והורה להפסיק בינתיים את העבודה לכוון הפרדס ולא לגעת בגדר תיל שלו.

אכן התייצב נחום בליווי רכז משק למשרדי מע"ץ בתל־אביב. הם נתקבלו בכבוד והושיבו אותם על יד מר שוהם, היו"ר הכול-יכול של מע"ץ, שישב בראש שולחן ארוך וסביבו מנהלי המחלקות של החברה. אנשים אלו, שכל אחד מהם היה במחלקתו זאב טורף מטיל אימה, ישבו כמו כבשים תמימות הממתינות לדבר פי אדונם. מר שוהם פתח את הישיבה בהתקפה רועמת על שני הקיבוצניקים שמעיזים להפריע לפיתוח העורק הראשי בתחבורה בארץ. בלי תעלת הניקוז לא יוכלו להפעיל את המעבר התת־קרקעי מתחת לכביש הראשי. תגובת נחום: (א) מע"ץ אינו רשאי לפלוש לקרקעות ללא הסכמת הבעלים, גם אם מדובר בקרקע מעובדת על ידי קיבוץ, (ב) מע"ץ, אם התכוון להשתמש בשטחים

השייכים לקיבוץ, היה צריך לבוא בדברים עמו. ג) אי אפשר למנוע מהקיבוץ לעבד את אדמותיו מעבר לכביש ואם מע"ץ לא ייתן פתרון, הכלים החקלאיים של הקיבוץ ייאלצו לחצות את הכביש מעליו.

מר שוהם הגיב שאין להם מוצא אחר. נחום הגיש לו תוכנית שהוא הכין בביתו, על בסיס מדידות של מע"ץ: אלטרנטיבה ליציאה מהמנהרה ללא צורך לחצות את הפרדס לשניים ופתרון להובלת מי הגשמים דרך הפרדס ללא תעלה. מבט חטוף של מר שוהם הספיק כדי שיקום ויתחיל לנזוף למתכנני מע"ץ מדוע הם לא משתדלים להציע פתרונות שיפגעו במינימום בשטחים חקלאיים והורה לבדוק את הצעתו של נחום. סוף הפרשה: הצעתו של נחום היא זאת שבוצעה.

*

בגמר הדיון על הסעיף המנהרה בגעש, נחום ורכז המשק קמו ויצאו את החדר. עוד אחד הנוכחים עשה זאת, התקרב לנחום והציע להסיעו הביתה, כי הוא נוסע לשפיים. מסתבר שהיה מדובר במר קרישר, מהנדס המוצעה, שנחום לא הכיר מקודם, שהוזמן לישיבה בגלל סעיף המנהרה.

בעת הנסיעה שאל מר קרישר את נחום מה הוא עושה בגעש. "אני רכז הבנייה בקיבוץ" הייתה תשובתו. "לא, אינני שואל מה עבודתך, אלא מה אתה עושה בגעש! מי שמצליח לשנות דעתו של אדם כמו מר שוהם מתבזבז בקיבוץ! אדם כמוך יכול בעיר להגיע לגדולות".

העיקר: הם התיידדו. נחום מצא אצל מר קרישר מהנדס ידידותי שלא פעם עזר לו לקדם את ענייני התכנון והבנייה של געש. מספיק אם נציין שתי דוגמאות: א) שיתוף פעולה להשגה ממשד הפנים ומהוועדה המחוזית לבנייה אישור לשנוי גבול הקיבוץ, הכרוך בצירוף השטח המערבי עד בריכת המים, והקצאת חלקת הקרקע לבית הקברות של הקיבוץ. ב) מר קרישר אישר שהוא בדק ומצא נכונים את החישובים הסטטיים של תכנון הבניין לוותיקים של נחום, כאשר לא היה לו עדיין רישיון לחתום על תוכניות.

*

עם המהנדסת שהחליפה את המהנדס קרישר כמהנדס המועצה נחום לא הסתדר בתחילה. היא הייתה קשוחה מאד והכבידה מאד בדרישותיה, עד כדי כך שראש המועצה נאלץ פעם להתערב בתקרית ביניהם. דווקא לאחר מכן מצאו שפה משותפת ובשיחה לא פורמאלית ביניהם התוודה שהיא מתוסכלת משום תעסוקה בתוכניות לא שלה ואין לה הזדמנות לתכנן בעצמה. נחום הציע לה ליזום את תוכנית המתאר של שטח גן-ליטווינסקי שקיבוץ געש רכש – היא תהיה מהנדסת התוכנית והוא נחום ישמש כשרטט ועוזר. היא הסכימה לרעיון ברצון ונחום היה מרוצה מאד משום שתיאר לעצמו שתוכנית עם חתימת מהנדס המועצה תהיה לה יותר סיכוי להשיג אישור במוסדות הממשלתיים. נחום ניגש לעבודה, ניפגש עם עורכי דין שהיו מעורבים בפרויקט, וגיבש עם המהנדסת תוכנית מתאר ההופכת את השטח שהיה חקלאי לאזור לבנייה ולפיתוח מסחרי. המהנדסת הייתה מוכנה לחתום על התוכנית כיוזמת ולהגיש אותה בשם המועצה. נחום נהנה משיתוף פעולה הדוק ומלא של האחראי בקבוץ על עניין הקרקעות\ אך קרה משהו בלתי צפוי: הוא יצא לפעילות ב"קרן השומר" והפנה את נחום לרכז המשק, שהחליף אותו בתפקיד. נחום אכן פנה אליו בבקשה לקבוע עמו ישיבה על מנת לעדכן אותו על מצב תוכנית המתאר החדשה. הבחור, בן המשק מהקבוצה הראשונה של הקיבוץ, הגיב "אני לא צריך אותך ולא מעוניין במה שאתה עושה. יש לי מתכננים משלי". הסתובב והלך, לא לפני שהפציר "מצדי אתה יכול ללכת לעזאזל!". הוא מסר את התכנון לחבר ששירת עמו בצבא, וכשהתברר שלא מספק את הדרישות, העביר את התכנון למחלקה הטכנית של הקיבוץ הארצי. בקיצור, העניין נסחב שש שנים...

דרך אגב, רכז המשק הזה, סופו שעזב את הקבוץ בצורה מכוערת ביותר.

*

צבי חסדאי היה מפקח מטעם הסוכנות היהודית על הבנייה בגעש. נחום קשר עמו קשרים ידידותיים ביותר ונעזר על ידו להשגת לא מעט

תקציבים והטבות מהסוכנות.

הקיבוץ קיבל מהסוכנות היהודית הקצבה לשני בתים בעלי 8 חדרים כל אחד, ללא שירותים (כפי שהיה מקובל), המתאימים להיהפך לארבע יחידות דיור של חדר וחצי. נחום נסע לירושלים לקבל את התוכנית מהאדריכל הראשי של הסוכנות מר שרמן והתלונן בפניו שלא ייתכן להמשיך לבנות בתי מגורים ללא בתי-שימוש, דבר הפוגע לא רק בכבוד האנשים, אלא גם בבריאותם. נחום שאל אותו האם הוא כאדריכל לא היה מתבייש לתכנן מגורים לבני-אדם ללא שירותים. מר שרמן היה אדם קשוח מאוד, כיאה לפקיד מפא"ניק בזמנו, אבל נחום יצר עמו שיח ידידותי, והוא הודה שאכן הדבר מציק לו. כבר מעל לשנה הוא לוחם לקבלת אישור לתוכנית עם שירותים, ואיננו מצליח לשכנע את המוסדות. לא כאן המקום לספר כיצד תוכניות אלה הגיעו לידי נחום, שבנה לפיהן את 2 בניני ה"רכבת". כשהדבר נודע ל"מוסדות", התפוצצה שערעוריה שלימה, ששככה רק הודות להתערבותו של מר חסדאי, מפקח מטעם הסוכנות היהודית על הבנייה בגעש, שכאמור נחום קשר עמו קשרים ידידותיים ונאות להסביר לממונים עליו שמסר את התוכניות האלה בטעות.

כשחסדאי יצא אז לגמלאות, נחום הזמין אותו לארוחת ערב ביום שישי בחדר האוכל בגעש. בתקופה זאת קיימו קבלת שבת עם הדלקת נרות, שירה וברכות. מזכיר הקבוץ בירך את האורח על סיום עבודתו בגעש והודה לו על העזרה שהושיט לקיבוץ משך השנים. מר חסדאי המופתע לא יכול היה להסתיר את התרגשותו.

כאשר נודע לקיבוצים אחרים שבגעש בנו דירות עם שירותים, גם הוא דרשו את אותה התוכנית – מאז הסוכנות בנתה את בתי המגורים בקבוצים עם שירותים.

*

נסקור בקיצור מספר הישגים, גדולים כקטנים, של נחום בתקופה שריכז את הבנייה בקיבוץ – לא בדיוק בסדר כרונולוגי:

שיכון הותיקים

בשנות ה-70 קיבוץ געש קיבל הקצבה ל-12 יחידות דיור והתעורר ויכוח כיצד להשתמש בתקציב: האם להמשיך לבנות בנייני מעבר מהדגם שבנו עד אז או להרחיב מבנים קיימים. טענתו של נחום, שלמד אז הנדסאות בניין בגבעתיים, הייתה שבגלל מחסור בדיור חייבים לבנות יחידות נוספות ושהדגם הקיים אינו עונה על הדרישות. הוא הציג תוכנית משלו ואומדן עלותה, להוכחה שלא תעלה על עלות הדגם המקובל עקב ההוזלה הניכרת הודות לשנוי הכיוון של ציר הבית, שחוסך אגדים בגג ומקטין את שטח הקירות החיצוניות.

המאבק בעד התכנית היה קשה ומיגע, משום שמזכירות התנועה התנגדה לו בתוקף ודרשה להשתמש בדגם של המחלקה הטכנית. אריה סלוצקי, רכז המשק, שאימץ את רעיון התוכנית החדשה, השיג אישור מהסוכנות לבנות אותה, חרף ההתנגדות התנועה, ואכן שיכון הוותיקים בגעש נבנה על פי תוכנית זאת. במשך השנים הגיעו ל-80 יחידות דיור כאלה. בשנות 2000 החלו להגדילן בעוד 20 מ"ר עבור הוותיקים ועד ל-110 מ"ר לשיכון הקבע לבנים.

בזמנו כתב נחום למזכיר התנועה שמעון אבידן וביקש להיפגש עמו כדי להציג לו את נימוקיו בעד הצדקת תוכניתו. התשובה: אין הוא רואה טעם בפגישה כזאת "משום שאתה לא תשכנע אותי ואני לא אשכנע אותך"... כיום אין ספק שתכנית שיכון הותיקים בגעש (ה"סביונים", כפי שנקראו) היה פריצת דרך ששינה את גישת תכנון הדיור הפונקציונאלי בקיבוצי התנועה.

פרט מעניין: נחום ידע לשרטט בניינים, אבל לא היה לו עדיין ידע מספיק בסטאטיקה ולא זכות חתימה. מר קרישר מהנדס המועצה נאות לבדוק את התוכנית וחתם עליה שהיא בסדר לפי החישובים הסטטיים, והודות לחתימתו התוכנית קיבלה רישיון בנייה.

עוד פרט פיקנטי: האדריכל הראשי של הסוכנות, האדריכל גודוביץ (מאוחר יותר אדריכל ראשי של עיריית תל-אביב), שהיה צריך לאשר את התוכנית פסל אותה, משום ש"גג כזה איננו מקובל". "מה פתאום?"

הגיב נחום והראה לו תמונה של בית דומה בשכונה קיבוצית. גודוביץ עיין בתמונה והסכים שהרושם הוא טוב. אז נחום גילה לו שמדובר במדגם הבית בגודל של 20 ס"מ עשוי מקרטון, מונח על הדשא וצולם מקרוב, על רקע בתים אחרים של הקיבוץ. "אתה ממזר", צחק גודוביץ וחתם על התוכנית. כך הוקמו ה"סביונים" בגעש.

המרפאה

נחום שינה את התוכנית שהקיבוץ קיבל למרפאה – הרחיב את חדר ההמתנה והוסיף שירותים לידו. במקום דלת כניסה לחדר התרופות מחדר ההמתנה בנה אשנב למסירת תרופות. בתחילה האחיות התנגדו לשנוי (כי "זה לא קיבוצי" לתת תרופות דרך חלון...). נחום טען שחייבים למנוע שמישהו בנוסף לאחיות ייכנס לחדר הזה. מהר מאד הצדיקו אותו.

חדרי חולים

בניית המרפאה נתאפשרה הודות לתרומה של "מפעל הפיס". נחום ניצל קשרים שנוצרו בעת בניית המרפאה להשגת תרומה נוספת להוספת חדרי חולים. הקיבוץ קיבל גם כספים לבניית מרפאת שיניים מעיזבון של

הורי חברה ונחום תכנן את שני המבנים האלה. בחדרי החולים היה חדר גדול לטיפולים ופיזיותראפיה, אולם המתנה שאמור היה לשמש גם כחדר אוכל, שלושה חדרים עם כיורים לשלוש מיטות, מחסן, שירותים וחדרי מקלחת מורחבים.

המזכירות החליטה שמבנה חדרי החולים ישמש "באופן זמני" (בדרך כלל הדבר הכי קבוע בגעש!) להנהלת החשבונות של הקיבוץ. בשנת 1977 הנהלת החשבונות עברה ללול שהפכו אותו לבית המוסדות, גם הוא על פי תכנון של נחום.

כל הניסיונות להפעיל את חדרי החולים ולהתאימו לבית סיעודי נכשלו. שינו את החדרים לטיפולים אלטרנטיביים (פיזיותרפיה, רפלקסולוגיה) ובאולם המתנה בנו חדר לפדיקור.

נחום רואה באי־שימוש של חדרי החולים לייעודם עוד אחד ממישלוניותיו. בזמן האחרון הקבוץ מחזיק כשלושה ארבעה חברים במוסדות סיעוד פרטיים, העולים הון. לא מדובר רק בחסכון כספי (ההכנסות מאחזקת אנשים חיצונים במיטות הפנויות היו להחזקת המוסד, ואף משאירים רווח, כפי שקורה בשפיים וביקום). חשוב מאד שחברים מבוגרים הזקוקים לסיעוד יכלו לחיות עד סוף ימיהם בקרבת יקיריהם, מה שהיה חוסך לבני משפחותיהם את הטרחה ואת העלות של הנסיעות לביקורים. חברי הקיבוץ הראשונים שחלו במחלות סופניות היו להם משפחות רחבות בקיבוץ ובמקרה לא היו זקוקים לאשפוז ממושך בבתי סיעוד, כך שהצורך בבית סיעודי בקיבוץ לא הייתה כה מורגש. במקרים שהיה צורך של החזקת חבר בתנאים סיעודיים, הקיבוץ הקים מבנה טרומי ליד ביתו ועול הטיפול נפל על המשפחה. אבל מי יודע מה צופן העתיד.

ותיקון

כשהתעוררה הבעיה של תעסוקת חברים מבוגרים, במיוחד גמלאים שעדיין היו מסוגלים ורצו לעבוד, צץ הרעיון להפוך קטע מהלול העזוב (ששימש מחסן לגרוטאות) למקום עבודה עבורם. נחום הציע תוכנית משלו: להפוך את הלול למבנה כללי של השירותים בקבוץ

(אחזקה, בניין, אינסטלציה, נגריית בית, מסגריית בית ועוד), להעביר לשם את המחסן של חיים לוין ולהסב את מחסנו למקום של תעסוקת המבוגרים. המומחה עמו התייעצו טען שהתוכנית של נחום "גרנדיוזית מדי" ויש לצמצם אותה. נחום עמד על כך שאם להסתכל לעתיד, לפי מספר החברים בשכבה המתבגרת, הצעתו אפילו קטנה ומהר מאד יהיה צורך להרחיב את המבנה. אכן בשנת 2003 הצמידו מבנה טרומי בצד המזרח של הבניין.

לחנכת ה"וותיקון", (כינוי המבנה), שכחו להזמין את נחום, שיזם, שיכנע את שיחת הקיבוץ, תכנן ובנה אותו. כל הקרדיט נזקף למפעל, שמימן את הקמתו – לפי רוח הזמן "בעל מאה הוא בעל הדעה"...

מועדון הילדים

בשנת 1968 הופיע במפעל של הקיבוץ תושב יפו וביקש לעבוד בו כמתנדב. הוא הסביר שמאז יציאתו לגמלאות, איננו מוצא מנוח – רגיל הוא לעבוד וחוסר מעש מקשה עליו. האיש עשה רושם טוב והוחלט להעסיק אותו. במשך שנים רבות סבא רפאל, כך נקרא בפי החברים, בא יומיום בבוקר מיפו למפעל ועבד בפחחיה עד הצהריים. איש שקדן ונעים הליכות, התחבב על כולם. אהב לגזור במסורית יד צלליות אומנותיות מעץ לבוד דק, ובראש השנה 1970 חילק לכל משפחה בקיבוץ צללית של מנורת כנים, מלאכת ידיו. סבא רפאל נפטר ב-1975.

אחד הימים הוא תרם מיוזמתו סכום של עשרת אלפים לירות לבתי הילדים. נחום הציע לבנות בכסף מועדון לילדים, שישמש להם אולם התעמלות, מסיבות, ספרייה ועוד. הוא תכנן את המבנה, ואף הוסיף חדר מלאכה וחדר למוזיקה לעתיד (שאכן בוצעו לאחר 10 שנים). הכסף הספיק רק ליסודות של החלק הראשון, אך לא עבר זמן רב וכל המבנה נשלם הודות לתקציבים שוועדת החינוך הצליחה לגייס.

נירה קופלוב יצרה
קישוט מפיברגלס
בחזית הכניסה ווולף

קוצינסקי מוזאיקה בקיר האולם.

בעת כתיבת שורות אלה נחום הלך לבקר במועדון ומצא בקיר הכניסה 4 חורי ברגים: השלט נעלם... מיתוס יפה במסורת ובסאגה של הקיבוץ. הדבר העציב אותו והוא כתב על כך מאמר בעלון הקבוץ. השלט המקורי מפלסטיק הכן נמצא ונמסר לארכיון. דואגים להתקין שלט אחר מאלומיניום.

תוספות לבתי ילדים

התברר שבתי הילדים היו קטנים לצרכיהם. נחום תכנן תוספות לבית התינוקות, לפעוטון, לגן הילדים ולכתה. התוכנית לתוספת הכתה התפרסמה ועוד קיבוצים רכשו ובנו אותה אצלם.

כאשר הקבוץ קיבל הקצבה לגן ילדים שני, נחום הציע תוכנית משלו, שתכנן בהשראת גן ילדים מעורב שראה בעת שרות מילואים באחד הקיבוצים בגליל העליון.

גם בית התינוקות השני תוכנן על ידו, מקורי, עם מרפסת מקורה גדולה.

עם המעבר לשיטת הלינה המשפחתית רוב המבנים משמשים כבית ילדים רק במשך היום ופנימיותם שונתה, כדי להתאים לצרכים החדשים. נחום לא שותף לשנויים אלה, אבל להריסת מחיצות נזקקו להזרכתו מבחינה סטאטית.

מועדון נערים ועוד

כבר סיפרנו על התאמת הלולים הישנים למטרות אחרות. חצי בית האימון הצפוני הפך ל"ותיקון" והחלק השני ל"קריית האמנים". הלול הדרומי-מערבי הפך ל"בית המוסדות" של הקיבוץ. הכול בתכנון, ניהול הביצוע של נחום (משעמם לחזור כל פעם "נחום תכנן וניהל את הביצוע..."), אך מה לעשות אם זה מה שהוא עשה כל כך הרבה פעמים!).

לאחר מספר שנים שינו את החלוקה של בית המוסדות, הפעם על פי

תכנון של אדריכל חיצוני. מאז רכז המשק דאז (מדובר ב־2004) נכנס לתפקידו, הוא נמנע באופן עקבי מלהיעזר בשירותי התכנון של נחום. בעת איזה ויכוח ביניהם הוא הזהיר "אתנקם בך ובכל משפחתך" ואכן קיים את איומו, כי מאז מוסדות הקיבוץ מחרימים את שירותיו של נחום.

כאשר המסגרייה עברה למפעל, נחום התאים את הלול הדרומי־המזרחי למסגרייה, עם גג חדש ממתכת בגובה כפול, בלי עמודים פנימיים.

החלק הצפוני של הלול בו שרותי האחזקה שימש כמחסן גרוטאות. הזמינו אצל אדריכל חיצוני תוכנית להפיכתו למועדון לילדים שלומדים במוסד החינוכי במעברות. נחום הציע מיוזמתו תוכנית אלטרנטיבית שכללה גג חדש, גבוה יותר וללא העמודים הפנימיים שהיו בלול, כדי ליצור אולם רחב ללא הפרעות. תוכנית זאת נתקבלה ובוצעה, אבל מבלי השירותים ופינת הדלפק לכיבוד כפי שנחום תכנן מחוץ לאולם, בצד המזרחי. העדיפו למקם אותם בתוך האולם.

מקלטים

בפרוץ מלחמת יום כיפור, קיבל הקיבוץ רישיון והקצבה למקלט גדול לגני הילדים, משום שהמקלט מול בית התינוקות היה קטן ומצבו קשה ביותר. נחום התקשר עם מר קליגר בנתניה, בעל שופל גדול שהיה עובד עבור געש, להזמנת הטרקטור לחפירת הפיר עבור המקלט. קליגר הודיע שאין לו מפעיל לטרקטור, משום שכולם גיוסו לצה"ל, אבל הוא מוכן למסור את הטרקטור לנחום, אם הוא מי שיפעיל אותו. נחום ידע לעבוד על טרקטור, אבל על שרשרות, ובכל זאת הסכים, משום שלא היה אף אחד בגעש שידע לעבוד שופל. הוא נסע קודם למחנה 20, מקום היכן היה צריך להתייצב על פי מהצבא, וקיבל שם 3 ימים דחיית גיוסו על מנת לחפור את החפירה. משם

עם

צו

נסע לנתניה לקחת את השופל. לאחר כמה הסברים כיצד להתניע את המנוע וכיצד לכבות אותו, נסע עמו לגעש וניגש מיד למלאכה.

למחרת בבוקר מר קליגר בא לבדוק את העניינים ואז הסתבר שנחום נסע ועבד עם השופל בלי מעצורים! הוא לא ידע שצריך היה לפתוח את ברז השמן למשאבת המעצורים. על מנת לעצור את השופל בנסיעה על הכביש, הוא היה מוריד את הכף על האספלט, משום שה"ברקסים" לא פעלו...

נחום סיים בשלום את החפירה – בור ענק של 7 מטר עומק – ונסע להתייצב לצבא, שם ונאמר לו לחזור הביתה עד הודעה חדשה, משום שלא ברור היכן מחלקתו נמצאת...

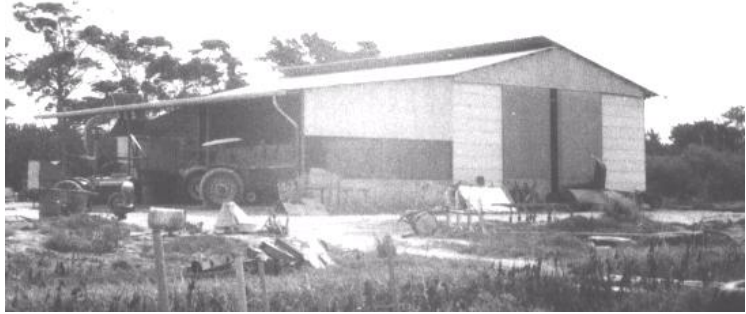
מקלט זה והמקלט של שיכון הותיקים הם המקלטים התת־קרקעיים האחרונים בגעש. המקלט הבא מוקם על יד פינת הזיכרון לחללי געש (המוזנחת כבר שנים רבות) והוא תוכנן על ידי נחום על פי רעיון חדש שלו, בתוך צלע ההר, עם כניסה דרך פרוזדור ללא מדרגות. משרד הביטחון אישר את הרעיון ואת התכנון. גם המקלטים העיליים מול המפעל ובצד המערבי של הקיבוץ תוכננו על ידי נחום. כמו-כן מחסן הנשק, שהוא מעין מקלטון עילי.

מוסך

המוסך החדש של הקיבוץ (כאשר היה צורך לעזוב את המוסך הראשון לטובת פיתוח המסגרייה) הוקם על קרקע נאזאז כבד, ובדיקות קידוח לכלונסאות לא הגיעו עד 10 מטר עומק לקרקע יציבה. בדיוק כאשר נחום התלבט בשיטה לביסוס המבנה, הופיע סוכן צעיר של מוצר מוקצף מצמנט וגבס של מפעל חדש בפרדס חנה – "בטרום".

נחום התלהב מתכונות החומר והחליט לבנות עמו את המוסך וחזר להשתמש בשיטה במפעל. פלטות ה"בטרום" האלה הן קלות יחסית לבטון יצוק ונושאים את עצמם כאשר נשענות על עמודי פלדה, ללא צורך להיות מונחות על קורות יסוד. טבעת של צינור פלדה מגולוון קשר בין העמודים, במקום קורות בטון. אפשר להגיד שהמוסך היה כמו

דוברת השטח על הנאזאז ועקב גמישות המרכיבים, אף פעם לא הופיעו סדקים במבנה.

כנראה שנחום היה אחד הלקוחות הראשונים של "בטרומ", ובוודאי של המוכר הצעיר ההוא, שעם הזמן נהיה למנהל המפעל ובכוא העת גמל לו, כפי שיסופר מאוחר יותר.

גם הרצפה הייתה מיוחדת – יצוקה עם בטון כמעט יבש שהודק עם מכבש מרטט ומשך כל הלילה נחום החליק במו ידיו את פניו עם תוספת צמנט. כאשר אחרי 40 שנה הרסו את הרצפה, לא ראו בה שריטות של הכלים שנפלו בה, המכונות הכבדים שעמדו עליה והשמנים ועוד חומרים שנשפכו עליה לא הזיקו לה. הרצפה נראתה חדשה.

עוד חידוש של נחום במוסך – הוא היה ללא חלונות. השליש העליון של גובה המוסך היה עם לוחות גלים של פיברגלס כחול, שהעירו את הפנים עם אור קר נעים לעיניים (אור כחלחל שאיננו מסנוור) וכידדו את המבנה מהטמפרטורה בחוץ (בחזור על תכונות הצבע הכחול). גם ציפוי השערים הענקיים היה מאותו חומר, שלא בלבד שהוסיף אור למבנה, אלא עקב משקלו הקל, הדלתות פעלו...

מסגרייה

המבנה הראשון עבור המסגרייה היה לפי תוכנית סטנדרטית של הסוכנות היהודית, אבל כל התוספות המאוחרות תוכננו על ידי נחום. האולם הרחב והגבוה לייצור עמודי פלדה, המתקן ליישור אחרי הריתוך

החלקים והמסילה העילית של 100 מטר אורך להוצאת העמודים לחצר.

כשחזר מטיול לברזיל, נחום הביא עמו תכניות למתקן ליישור עמודים שהוא השיג בעת ביקור בגדול מפעלי התאורה בסן-פאולו, "Jabaquara". במסגריית געש

היו מיישרים ידנית עם חימום באוטוגן את העמודים שהתעקמו עקב חום הריתוכים. במתקן שבנו לפי התוכניות, עמודים עד 16 מטר אורך היו

מוכנסים בו ולוחצים עליהם במשאבות עד שהתיישרו. חיסקון רציני בזמן ובכסף.

בנוסף למתקנים שתכנן למסגרייה עצמה, נחום גם שיך את אותה בלא מעט הזמנות שהיא ביצעה:

כנראה שהמבצע הנועז ביותר של נחום היה העמוד לתאורה של 20 מטר גובה (ייתכן שבזמנו היה הכי גבוה במדינה!). הוא בנוי מצינורות בקוטר 2", עם אפשרות לטפס בתוכו עד לקודקודו, כדי לטפל ב-6 הפנסים הגדולים שלו. העמוד ממוקם במרכז תחנת האוטובוסים בפרדס־חנה.

קיבוץ שובל לא היה מוכן לקבל את המסגרות ללול הפיטום ולמוסך החדשים שהמסגרייה ביצעה שם, בטענה שהיא הייתה עקומה. נחום נסע לשובל עם המסגר מרדכי, שתחת הדרכתו תיקן עם רתכת אוטוגן את

הכול, לשביעות רצון המזמינים.

בקיבוץ חוליות לא הצליחו מסגרי געש להרים את המיסבך הראשי לגג המפעל החדש. יוסף כ"ץ, רכז המסגרייה, ביקש את עזרת נחום והם נסעו לשם במשאית של הקיבוץ, עם גלגלת הרמה ידנית. נחום מצא פטנט להרמת המסבך למקום בעזרת האוטו, הגלגלת וצינור פלדה ששימש כמנוף. עשרות חברי קיבוץ עמדו מרחוק לחזות במבצע וכאשר סיימו את העבודה מנהל המפעל הגיש להם כשי מתוצרת שלהם 4 כוסות פלסטיות לכל אחד, הכוסות הפלסטיות הצבעוניות הראשונות ויחידות שהיו אז בקיבוץ.

נחום השתמש באותה גלגלת ובאותה שיטה להרמת המיסבחים והאגדים הגדולים בגגות של מפעל התאורה בגעש (ראה צילום בפרק על המפעל).

לולים מבוקרים

כאשר הוחלט לעבור משיטת פיטום תרנגולות על הרצפה לפיטום בכלובים היה צורך להתאים את המבנה לשיטה החדשה (שבילי בטון בין הכלובים ועוד) נחום טען שעדיף לבנות לולים חדשים רחוק מאזורי המגורים, הן משום עלות השיפוצים, הן משום הרוחב הצר של הלולים הקיימים. הצעתו התקבלה והוזמנו מחוץ לארץ מבני עץ ללולים מבוקרים מודרניים. על פי התוכניות שלהן תכנן ובצע נחום את היסודות ואת רצפה. רצפת הבטון, שנוצקה עם תוספת עָרְבִים (עָרְב = חומר מוסף לבטון לשיפור תכונותיו) עמדה נגד הקורוזיה של זבל העופות. כאשר הפכו את המבנים לחנויות של מרכז ה"לוליבו", לא היה צורך לחדש או לשפץ אותן!

רפת

רפתות, דיר עגלות, רפת עגלים

הרפת הראשונה של געש הוא מבנה הבטון הראשון בגעש, שנבנה כולו על ידי קבוצת הבנייה של שבעה חברי געש (בפי שסופר – ידנית!). סככה עם רצפה על טפחות לפי תוכנית שהתקבלה מהסוכנות היהודית. כל מה שנבנה בהמשך היה לפי תכנון של נחום, כולל הפיכת רפת הטפחות לסככה ויתר הסככות לפרות ולעגלות, משרדים, סככת ליונקים, חצרות בטון, מרכז מזון ומכון חליבה.

המכון החליבה החדש

את מכון החליבה החדש נחום תכנן לפי קונצפציה חדשה שלו, בצורת האנגר ענק (חלל אחד), בו יחידת החליבה עצמה, חדר המכונות, מיכל הקירור, אזור לכלובים לוולדות, אזור לתאי המלטה ופינה עם 8 עמדות לפרות לטיפוליים וטרינריים והזרעה מלאכותית. חצר הרפת הצמודה

הפכה לחצר לפרות מעוברות והחצי הצפונית הותאמה לפיטום עגלים, עם רמפה למשלוח עגלים ובה מאזניים לשקילתם.

מכון החליבה שנחום תכנן היה מותאם למיכון שהוזמן מ-Alpha "Laval". הוא הרכיב מערכת קירור לצנרת הקומפרסורים וניצל את החום הנפלט לחימום המים שהשתמשו לניקוי עטיני הפרות לפני החליבה.

יש לציין שיציקת רצפות המכון נעשו עם חומרים נגד קורוזיה של חלב, שתן וזבל של הפרות. גם אחרי 40 שנה הרצפות לא נשחקו.

מרכז מזון ובורות תחמיץ מבטון

מרכז המזון של געש שנחום תכנן היה אחד הראשונים בארץ, אם לא הראשון. הרעיון, שהגה כאשר געש רכש עגלה מכאנית לערבוב תערובת

המזון לפרות, היה לרכז במקום אחד את כל המרכיבים הנחוצים לתערובת: מתקן פלדה גבוה לסילו, מתבן מבלוקים שמילאו בבטון – שלושה תאים נפרדים לאחסון כותנה

בתפזורת – ולידו תאים מבטון ללא גג, לקליפות ופרי סחוט, שנקנו מ"גרנות". כאשר עבד במחלקה הטכנית, הוא העביר לשם את רעיונותיו ואת התוכניות.

כאשר נקנתה עגלת תערובת משוכללת יותר, הסתבר שמתקן הסילו הקיים איננו מספיק גבוה ו למעברה. נחום, שתכנן את מתקן המתכת הקודם, חיזק, הגביה והרחיב אותו במטר וחצי נוספים בכל כיוון מבלי להוריד את המיכלים הגבוהים! הרימו בעזרת מנוף ענק כל סילו בנפרד להגבהת הקורות הנושאות אותו – מבצע הנדסי לא פשוט...

כאשר היה צורך לבנות מתקנים לתחמיץ, הציע נחום לבנות אותם מבטון ובאזור שתכנן לרפת עתידה. הוא לחם שנים רבות להעברת

הרפת מחוץ לאזור המגורים, וראה במתקנים האלה הזדמנות להתחיל את התהליך. הם אכן הוקמו (מתקן וחצי) דרומה מחמי געש של היום. כאשר הוקם המרכז המסחרי במבנה החממות, נחום היסב את החממה ואת המתקנים לתחמיץ למחסנים להשכרה.

חממה ומחסן פרחים

גם הסבת מחסן האריזה לפרחים למחסנים להשכרה נעשו על ידי נחום, שהשיג כל המסמכים הדרושים לקבלת הרישיון, כולל את האישור הפרובלמטי ממכבי-אש למבנה שהיה קודם החממה.

חשמליות

החשמלייה הראשונה של געש נבנתה בכניסה לקיבוץ, בצד הצפוני של הכביש. כשנגשו לסלילת הכביש הסתבר שהחשמלייה מפריעה והיה צורך להרוס את חציה הדרומי. בהזדמנות זו ביצע נחום כמה רעיונות – הרחקת מתקן השעונים, מפסקים וחיבורים מהקיר ליצירת גישה אליהם מאחורנית, כך שלא ייאלצו לפרק את הפנל בחזית לשם טיפול בלוח ובנה תעלת בטון עמוקה מתחת לרצפה מתפרקת, שיאפשר הנחת כבלי החשמל ללוח חשופים. מכיוון שטיח בתקרת הבטון הלכה והתפוררה, וחשף את זיון הברזל, נחום הזמין משאבה מיוחדת להתזת בטון בלחץ על רקמת פלדה שרותכה על הברזל הגלוי.

נציין שבשיטה דומה השתמש נחום לציפוי העמודים והקורות של בריכת המים של הקיבוץ, כשהבטון שלהם התחיל להתפורר וחשף את הזיון הפלדה. הייתה סכנה שהבריכה תקרוס. כל הקורות והעמודים נעטפו ברקמת פלדה מרותכת לברזל הגלוי והתיזו עליהם בלחץ גבוה שכבת בטון בעובי של 5 סנטימטרים.

נחום תכנן גם את שני החשמליות הנוספות, האחת ליד התחנה לאוטובוסים והשנייה על יד בית-הספר.

תוספות ושיפוצים בבתי המעבר

השיפוץ הראשון לבתי המעבר היה הרחבת המטבחון בחזית הבניין.

מכיוון שצמוד לחזית הבית עוברים קווי הביוב והמים, נחום תכנן מבנה ללא יסודות תלוי כולו על החגורה העליונה של המרפסת ונלחצת על קורת היסוד של הבניין מבלי להשען עליה – כך לא יוצרו סדקים בחיבורים לבניין.

השלב הבא של השיפוצים היה הקמת חדר קדמי זמני מאסבסט עבור הלינה המשפחתית. נחום לא שותף למבצע משום שהתנגד לה, בנימוק ש"בגעש אין דבר יותר קבוע מבנייה זמנית". החדרים האלה הורמו על משטחי הבלאטות ללא שום יסודות וכולם ממשיכים להתקיים עד היום (2006), עם הסדקים המתבקשים...

השלב הבא היה הקמת חדר בנוי מאחורי הדירה. תוכנית התוספת הוזמנו במחלקה הטכנית, איש לא דאג לניקוז השטח ומיד לאחר החורף הראשון רטיבות חדרה לחדרים והופיעה בהם ירוקת. כדי לפתור את הבעיה היה צורך לחפור תעלות ולבנות קירות מגן מבטון.

מאוחר יותר נחום הציע תוכנית אלטרנטיבית לחדר עם גג יותר פשוט המוזיל אותו ולא בלט כל כך במבנה. התוספות הנוספות נבנו לפי תוכנית זאת.

רשת ביוב

קו רשת הביוב הראשי של הקיבוץ היה בקוטר של שישה צול והמשניים היו בקוטר של ארבע צול, והם נסתמו לעתים קרובות, עם בגלל שהיה צר או משום ש העבודה לא הייתה כל כך טובה. כחצרן נחום היה מבזבז ימים שלמים לפתיחת הסתימות בקווי הביוב – לפחות פעם בשבוע.

כאשר בנו את שיכון הוותיקים שנחום תכנן והיה צורך בקו ביוב חדש לבתים בקצה הדרומי-מערבי, הוא תכנן קו ביוב של שישה צול עד לשוחה בדשא של המרפאה להתחברות לקווים שבאו מהחלק המערב-הצפוני של הקיבוץ ומשם המשיך בשמונה צול עד לבורות השיקוע (שבינתיים חוסלו), משום שחיברו את הביוב של געש לרשת האזורית המובילה את מי הביוב של הקיבוץ עד רעננה). מאז, לא היו סתימות

בקווים הראשיים של הביוב בקבוץ.

פינת נוער

הקיבוץ קיבל מהסוכנות היהודית תוכניות לבניית בתים עבור "חברת הנוער", ונחום תכנן את מערך פינת הנוער ואת העמדת המבנים, את המשטחים, כביש גישה ומערכת מים חמים מרכזית, כולל המכון לדוד.

בריכת מים

המים שנשאבו מבארות הקבוץ הוזרמו לבריכה שנמצאת במקום הגבוה ביותר של המשק ומספקת המים בלחץ אחיד. הבריכה, בעלת קיבולת של 100 מ"ק, לא הספיקה לצרכי הקיבוץ והייתה מתרוקנת כמה פעמים ביום, דבר שגרם לתקלות קשות בהשקיית השדות ומחסור במים במטבח ובמכבסה. לאחר שידולים רבים הסוכנות הקציבה תקציב לבריכה רזרבית חדשה של 300 מ"ק, על פני הקרקע, בכדי לעלות ממנה את המים לבריכה על העמודים, לוויסות הלחץ של מי ההשקיה.

*

באותה עת נחום למד הנדסאות בניין ומתוך סקרנות ורצון לתרגל את ידיעותיו ביקש לבדוק את תוכניות הבריכה. הוא חישב את הזיון ולתדהמתו הגיע למסקנה שלפי מקדם הביטחון הנדרש לבריכות, זיון הבריכה איננו מספיק.

הוא פנה לחבר שהיה אחראי להקמת הבריכה, והפציר בו להפסיק את העבודה ולא להמשיך לפני בירור העניין. החבר ענה שבשבילו מספיק שהתוכניות סופקו לו מידי הסוכנות, שגם מפקחת על הביצוע באמצעות מפקח צמוד.

נחום לא השלים עם זה, וכתב מכתב למר אלקלעי, הממונה למשרד לפיתוח ההתיישבות של הסוכנות ברחובות, בו הוא מזהיר שלפי בדיקתו תכנון הבריכה לקוי ולפי דעתו אם יבנו את הבריכה לפי התוכנית הזו, היא תיסדק והאחריות על כך תיפול על הסוכנות. כמו כן שלח העתקים

של המכתב לגזברות, למבקר ולכל מיני מוסדות נוספים של הסוכנות.

לא עברה חצי שנה אחרי הפעלת הבריכה ואכן היא נסדקה בצורה שלא ניתן להשתמש בה. מבירורים שקיימו הסתבר שהתיקונים היו צריכים לעלות כמו בריכה חדשה ואף קבלן לא היה מוכן לתת הבטחה מעל לחמש שנים. אז נזכרו בנחום ושאלו את דעתו. נחום אמר להם שהפתרון הוא לבנות בריכה חדשה ואם ירצו הוא יכול להשיג אותה לקבוץ. מחוסר ברירה הסכימו לנסות: נחום ביקש לקבוע פגישה עם מר אלקלעי ברחובות.

לפגישה נסעו שמונה חברים: בנוסף לנחום, מרכז המשק, הגזבר, אחראי על המים ועוד ("מי נשאר לעבוד בקבוץ?", שאל אלקלעי). אלקלעי זעם והטיל את האחריות הסדיקה על הקבוץ ועל מחלקת הבנייה שהייתה קבלן הבנייה. נחום הגיב שמכיוון היה בידי הסוכנות, שהחזיקה מפקח צמוד משלה (עבורו קבלו 3% מהתקציב), היא האחראית על הכשל. הוא ביקש שיביאו את תיק הבריכה. כשאלקלעי פתח את התיק וראה את המכתב שנחום שלח, שהיה תיכף למעלה, החוויר וקולו השתנה – נעשה רך.

"אז מה אתה מציע, מר מנדל?", שאל. נחום נהיה בפיו "מר מנדל"...

"אענה כמו יהודי, בשאלה", הגיב נחום, "לך יש יותר נסיון ממני בבניית בריכות – מה אתה מציע?"

אלקלעי ענה שלו ידע איך לתקן את הבריכה לא היה מהסס לרגע, אבל לבריכה חדשה אין לרשותו תקציב. נחום ציין שהוא יסתפק בכך שאלקלעי יכתוב לממונים עליו מכתב, שבגלל כשל בתכנון הבריכה נסדקה ללא אפשרות לתיקון ויש לבנות חדשה. בנוסף נחום טען שבריכה של 300 מ"ק איננה עונה עדיין לצורכי הקבוץ, והציע לבנות בריכה של 500 מ"ק, על פי תוכנית אחרת של הסוכנות, שהוא בדק ונראית לו בסדר מבחינה סטאטית. ההבדל בעלות שתי הבריכות קטן מהעלות של הזמנת תוכנית חדשה ובנוסף היא זמינה באופן מידי.

אלקלעי הסכים להצעה של נחום, בתנאי שהקיבוץ יחתום שהוא לוקח על עצמו את האחריות על הבריכה החדשה ולא תהיינה שום תביעות נוספות לסוכנות. נחום אמר שהוא מוכן לכך, בתנאי שייקבל ביד המחאה בגובה עלות הבריכה, משום הגיע להסדר על מחיר קבוע עם קבלן, אם ישלם מראש במזומן. התייקרות בתקופה הייתה 400% לשנה וכל יום ישפיע על העלות. אלקלעי חתם על ההמחאה במקום ומסר אותה לנחום תמורת קבלה והצהרה בכתב שהקבוץ מסיר מהסוכנות כל אחריות על הבריכה החדשה עם התחייבות לא להגיש תביעות בנושא.

נחום נסע במונית ישר לכפר שמריהו לקבלן אברהמוב ו"קנה" אצלו בריכת מים, שהוא התחייב בחוזה לבנות בחודש ימים. אברהמוב היה בנו של הקבלן שבנה בעבר את רוב הבריכות של הסוכנות בארץ והיו לרשותו תבניות פלדה מוכנות וצוות מיומן.

על נחום נשאלו שתי משימות: להכין את התשתית ולהשיג רישיון בנייה.

התשתית לא היוותה בעיה. נחום בחר במקום המתאים, קצת מערבה מהבריכה הישנה על העמודים וניגש למלאכה. לאחר סילוק שכבות האדמה החקלאית, מילאו את הבור (בעומק של מטר) בכורכר מצופף היטב במהדק מכאני (Boomag). נחום סימן עם מוט ברזל את מרכז הבריכה, ובזאת גמר את חלקו. אברהמוב הביא את תבניות הברזל, את מוטות הפלדה לזיון וביצע את העבודה עם צוות של ארבעה פועלים דרוזים.

השגת הרישיון הייתה משימה מסובכת יותר – המקום שנבחר להקמת הבריכה היה בתוך שטח של הפארק הלאומי. ראש המועצה היה מוכן לטפל בעניין, אבל טען שייקח לפחות שנה, אם בכלל יצליח, כיוון שנדרש היה חתימת שר החקלאות.

נחום נזכר שהוא עזר בזמנו לבחור צעיר שהחל לעבוד ב"שמורות הטבע ופארקים לאומיים" ומשימתו הראשונה להשיג את הסכמת קיבוץ געש להכרזת שתי ביצות בשטחה כשמורות טבע. נחום עזר לו, לאחר שהסכימו על השטח. הישג זה קידם את הבחור והוא נעשה עם הזמן אחד

המנהלים של המשרד. נחום הצליח לאתר אותו בקרייה, נפגש עמו וביקש ממנו להשיג לקיבוץ רישיון לבניית בריכה, בנימוק שהיא תשמש גם לתצפית נוף. נחום המליץ לו לבקש פגישה עם שר החקלאות כדי להציג לו את העניין ואמר לו שצעד זה עשוי לקדם את הקרייה שלו. נחום התבקש לעשות שני דברים: א) להוסיף גרם מדרגות, רצוי מבטון, נוחות לעלייה. ב) התחייבות מהקבוץ לא לגרד את הבריכה ולאפשר למבקרים עתידיים בפארק לעלות על ה"תצפית".

בקיצור, לאחר ארבעה ימים חזרו לידי תוכניות הבקשה התומות על ידי שר החקלאות, אריק שרון.

אברהמוב אכן עמד בדיבורו ומסר את הבריכה (מלאה במים!) לאחר 28 ימים מתחילת העבודה.

בזמן הזה נחום הספיק לבנות את צנרת המים לבריכה החדשה ואת מבנה המשאבות שתכנן ובנה, וכמובן הצנרת שהעבירה את המים מהבריכה החדשה לבריכה ישנה על עמודים.

הודות לבריכה החדשה רכש נחום מידע טכנולוגי חשוב ביותר: הוא התפלא שיומיים אחרי יציקת הבריכה, פירקו את התבניות הפנימיות ומלאו אותה במים. איך יתכן דבר כזה? אברהמוב הסביר לו שזאת הודות לשימוש בסופר-פלסטיזטור (עָרֵב-על בעברית), חומר ששמע עליו בפעם הראשונה. הוא התעניין בנושא וקיבל את כתובתו של סוכן החומר, יהודי מדרום-אפריקה שייבא מגרמניה אבקה, Melman שמה, שבחצר ביתו ברמת השרון היה מערבב בעצמו עם מים לקבלת אמולסיה בעלת תכונות מופלגות לשיפור עיבוד הבטון ואשפרתו. נחום קיבל ממנו חומר עיוני באנגלית על הנושא, ממנו למד על החומר והחל להשתמש בו.

מאוחר יותר, בחיפושיו אחרי מידע נוסף על סופר־פלסטיזטורים, הכיר נחום את לאריסה לזרוביץ', מהנדסת של היבואנים נציגי חברה איטלקית MAC, יצרנית החומר Rheobuild.

נחום, המהנדסת לאריסה ומנהל המפעל "MAC" ב-Treviso איטליה.

לאריסה הייתה המשווקת של החומר והדריכה כיצד להשתמש בו. נחום התחיל להשתמש בחומר הזה משום

שהיה נוח מאד (הגיע בחביות או פחים, מוכן לשימוש) והתוצאות היו מדהימות. כאשר עבד במחלקת הבנייה, הודות לתוצאות הבדיקות המעבדתיות, השיג הן ממשרד הביטחון והן מהמהדס הראשי של הסוכנות אישור להשתמש בסופר־פלסטיזטורים לאיטום הבטון, במקום איטום חיצוני באספלט. במקלטים השיטה הזאת הביאה לחיסכון עצום בעלות המקלט. מידע נוסף על הנושא – בפרק על עבודתו במחלקת הבנייה.

מחסן מטעים

נחום תכנן ובנה את המחסן במטע וגם את היסוד עליו התקינו במטע האבוקדו את הפרופלור הענק נגד הקרה.

"ה" כוורת"

נחום לא אהב את הבתים הטרומיים שהקיבוץ קנה לצעירים בקבוץ. הבתים היו אמנם זולים, אבל הביסוס שלהם היה יקר, כמעט כמו מחיר הבתים עצמם (הנאזאז שבקרקע נדרשו לצקת עמודי בטון בארות (אחד מטר קוטר בעומק של עשרה מטר), עליהם העמידו אמנם ביומיים את המבנים הטרומיים, אבל לקח כמעט עוד שנה עד שאוכלסו, עקב עבודות

התשתית (ביוב, השמל, מים ומדרכות).

כאשר הקבוץ קיבל הקצבה לעוד 12 יחידות לצעירים, נחום הכין תוכנית אלטרנטיבית של 3 בתים בעלי 4 יחידות בקומתיים, קרובים מאד ביניהם ורק המדרגות חיצוניות משותפות, כך שלכל דירה כניסה עצמאית. השירותים ובמיוחד המטבחון היו ברמה משופרת יותר מאשר בקוביות הטרומיים.

המאבק היה קשה והגזבר עמד על כך שהתוכנית של נחום יקרה. בשיחת הקיבוץ נחום דרש שלפני הזמנת הבתים יבדוק הגזבר כמה יעלה הביסוס (באזור המיועד שכבת הנאזאז מגיעה אפילו לעומר רב יותר) וייקח בחשבון שהשטח הקרקע ושל התשתית של המבנים שנחום תכנן הם בדיוק רבע מזה של הטרומיים, ועלותם יהיו בהתאם. השיחה סיכמה שכך הגזבר יעשה.

בערב, חיים כנען הגזבר בא לביתו של נחום ואמר לו שבדק את הנתונים ונתן לנחום אור ירוק לבצע את תוכניתו.

מאוחר יותר הוסיפו עוד 12 יחידות. הם ה"כוורת" שמתפרסת בחצי קשת בקצה השני הצפון-מזרח של הקבוץ.

חדר האוכל

חדר האוכל של הקיבוץ תוכנן על ידי האדריכל מנחם בר. הסוכנות דרשה לקצץ את השטח בתוכנית המקורית. הוויכוח נמשך כשנתיים, עד שהקיבוץ ויותר ושטח הבניין קוצץ. כשניגשו לחתום על החוזה עם מחלקת הבנייה, רכז המחלקה לכלכלה של הקבה"א דרש שהוא יתבצע

בשיטת הקבלנות. נחום התנגד ועמד על שיטת הרז'י, שייתן בידי את ניהול הפרויקט והפיקוח עליו. בשיחת קיבוץ סוערת, בהשתתפות מרכז המחלקה לכלכלה, התקבלה למרות הסבריו של נחום הצעת הקבלנות כמעט פה אחד – היחידים שהצביעו נגד היו נחום וחיים יערי.

בישיבה במחלקת הבנייה עם רכזה דב בן־ארי, בה השתתפו רכז המחלקת לכלכלה, גזברית הקיבוץ ונחום, כמרכז הבנייה בקיבוץ, התברר שישנה בעיה: מחלקת הבנייה איננה מוכנה לעבוד באותו קיבוץ בשתי שיטות בעת ועונה אחת. על הקיבוץ להחליט באיזה שיטה הוא מעדיף. נחום שאל מה הוא רווח המחלקה בשיטת הקבלות.

"עשרים אחוז".

"ברז'י המחלקה מקבלת חמישה אחוז. מדוע ההבדל הגדול הזה?"
שאל נחום.

"בגלל הסיכונים שהמחלקה לוקחת על עצמה". כאן נחום התווכח שאין הטיעון הזה נכון, משום שהמחלקה מוסרת את כל העבודות לקבלני משנה עם מחירים קבועים מראש, כך שאין לה שום סיכון. נחום דרש קביעת רווח מקסימאלי למחלקה ושהעודף מעליו יעבר לקיבוץ. לאחר דיון די מתמשך בן־ארי הסכים לקבוע 12% כרווח מקסימאלי. נחום ובן־ארי תקעו כף וחזרה הבניין נחתם, גם על 12 יחידות דיור.

נחום הכניס לא מעט שנויים בתוכנית המבנה, בין היתר הוא תכנן את משטח האספלט של חצר המטבח והמחסנים בו, כולל אח חדר הקירור לירקות. הוא גם תכנן את החומה היצוקה עם קישוטי תבליטים שהזמין אצל ליוני גולדנברג, את הרמפה של המטבח ואת הגשר המחבר אותה לחצר האוכל. בנוסף תכנן את המערכת הפנימי של המטבח, כי הסתבר שבמערכת המקורי לא הייתה מתוכננת פינה לדיאטה.

גם המרתף ופינת הדואר הם כולם תכנון של נחום. ובמיוחד יש לציין שהמעלית למרתף היא תכנון של נחום, פרט ללוח הפיקוד החשמלי שהוזמן על פי הנחיותיו. המעלית בוצעה במסגריית הקיבוץ על ידי המסגר השכיר מרדכי, בהנחיית נחום והסתבר שעלתה לקיבוץ שליש

מהמחיר שחברת 'נחושתן' דרשה.

ב-1970, עם גמר שנת לימודיו בהנדסאות בגבעתיים, נחום החל לעבוד במחלקה הטכנית וריכוז הבנייה עבר לידי חבר שהיה מהנדס בניין במקצועו. הסתבר שהעבודות נתקעו ולא התקדמו בקצב המצופה ונחום נדרש אחרי שנתיים עבודת חוץ לחזור הביתה על מנת לגמור את בניית חדר האוכל. נחום סיים את כל עבודות הגמירה: החרסינות, ציוד הנירוסטה, המקררים, הציפויים והטרסות מאבן כורכר, מערכת הקיטור, המעלית ועוד.

מחלקת הבנייה דרשה מהקיבוץ תוספת של 200,000 ₪ עבור הסעיפים שלא היו בחוזה (ציפויים וטרסות האבן, הגשרון והחומה ועוד). נחום טען שגם עם התוספות האלה לא עברו על התקציב ודרש ממחלקת הבנייה את כל החשבונות כדי לבדוק אותם. ההתחשבות ערכה מעל לשנה, משום שעקב הסכום הנמוך של עלות המבנה המחלקה טענה שבגלל המלחמה (מלחמת יום הכיפור) חסרים חשבונות מקבלנים שלא הגישו אותן עדיין. לבסוף נחום הוכיח להם שהמבנה עלה פחות מהסכום שבחוזה והמחלקה חזרה מתביעתה על המאתיים אלף שקלים. אז נחום דרש מהמחלקה שתחזיר לקיבוץ את הרווחים מעל ל-12%, בהתבסס על ההסכם עם בן-ארי. תגובת רכז החדש של המחלקה "שלא ידוע לו על שום הסכם ושאיננו עוסקת בארכיאולוגיה". הייתה באמת בעיה, משום שלא היה שום מסמך חתום ובן-ארי כבר לא במחלקה – הוא פוטר בגלל מחלוקת עם התנועה. נחום טרח והשיג שני מכתבים, אחד מבן-ארי עצמו ואחד מראש המחלקת לכלכלה (שבינתיים סיים את תפקידו), המאשרים מה שהוסכם בעל פה. נחום פנה לבירור בבית הדין התנועתי, שפסק שעל המחלקה לכבד את ההסכם. הקבוץ קיבל החזר של חצי מליון שקל (אז היה שקל=דולר). השופט פסק שהתשלום יהיה נומינלי, אחרת הוא היה צריך להיות פי 4, עקב 400% אינפלציה. רצוי לציין שאם היו שומעים בקולו של נחום ועובדים ברז'י, שהיה ב-5%, הקבוץ היה חוסך עוד 7%.

אחרי משפט, יחיאל דורון, חבר קיבוץ העוגן, שהיה מרכז מחלקת הבניה שהפסיד במשפט, הזמין את נחום לשיחה והציע לו לעבוד

במחלקה. "אדם כמוך אנחנו צריכים אצלנו". כך נחום נכנס לעבוד במחלקה, בה התמיד 12 שנים רצופות. יותר מכל חבר קיבוץ אחר.

הפגודה

סופה חזקה בחורף גרמה לפגודה לנטות הצידה והייתה סכנה שתתמוטט. לצריף הזה לא היה יסוד מבטון, אלא בניית בלוקים בלבד. נחום ישר את הצריף, חיזק אותו עם קרשים אלכסוניים, ויצק סביב יסוד הבלוקים הקיים אחר מבטון, שיחזיק את המבנה.

הקומונה

גם צריף של הקומונה הישנה ששימשה לסריגה ולמתפרה (שבינתיים עברו לוותיקון) הלך ונרכב והייתה סכנה שיתמוטט. נחום הוריד את כל הציפוי הפנימי, חיזק את קרשי העמודים וציפה מחדש הכל עם חומר שיחזק את המבנה, שעדיין מחזיק מעמד יפה (2007).

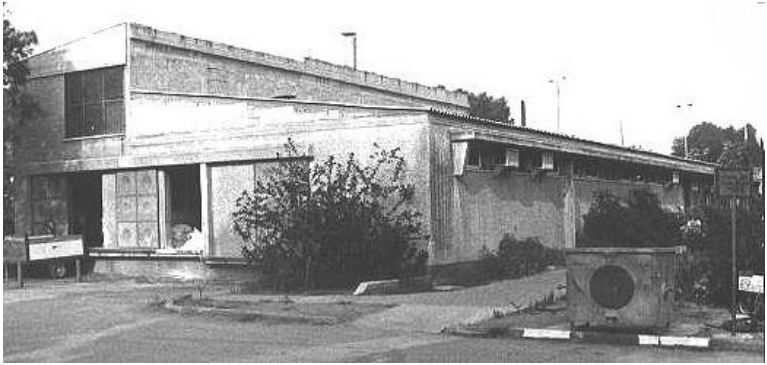
השתלמויות

אפשר לומר שנחום הוא אוטודידקט – מרבית ידיעותיו רכש מנבירה בספרים וגלישה באינטרנט. בכל זאת למד פה ושם לימודים פורמאליים:

עריכה בשפה העברית – ערב בשבוע במשך שנה, באוניברסיטה תל אביב. הקורס היחיד על השפה העברית שנחום למד. מודרך על ידי המגיה הראשי של הכנסת. הוא היה מעולה ותרם רבות לשיפור כתיבתו.

בית ספר להנדסאים בגבעתיים – למרות שלנחום הייתה תעודת בגרות מברזיל, החליט לבחון את עצמו ולאחר שלושים שנה שסיים את התיכון ניגש לבחינת בגרות בארץ, ולהפתעתו קיבל ציונים מעולים בכל המקצועות, כולל תנ"ך! זה עודד אותו לפנות ללימוד הנדסאות ב"אורט גבעתיים". מר מנדל המנהל בחן אותו והחליט שאין לו מה לעשות בכיתה א' – רשם אותו ישר בכיתה ב'. נחום סיים את הלימודים בהצטיינות וקיבל ציון 100 לעבודת הגמר שהגיש – "בית הבגד בקיבוץ" (מכבסה)

ו"קומונה בגדים": מתפרות בשתי קומות ועוד שתי קומות עם אולמות למטרות שירות לחבר לא מגדרות).

בדיוק בתקופה ההיא היה צורך בקיבוץ לבנות בניין לקומונה ומכבסה (זאת הייתה הסיבה לבחירת פרויקט הגמר), והתוכנית של נחום התקבלה בקיבוץ, ובנו ממנה את קומת הקרקע וקטע מהקומה ב' – המקום ממנו משליחים את הבגדים לכביסה. נחום הגה רעיון חדש של שיטת התאים הרבים שתהיה נוחה למיון ולהשלכת הכביסה המלוכלכת וסידור נוח לאיסופו למטה, עם מיתקן לשקילה נייד על מסילה.

בפקולטה להנדסה של אוניברסיטת תל אביב – עקב הציון הגבוהה מאד שהשיג במבחן הפסיכומטרי, דיקן הסטודנטים אמר לנחום שמקבלים אותו ל"הנדסת ייצור", למרות ההחלטה הפנימית בפקולטה לא לקבל תלמידים מעל לגיל 40. בחודשים הראשונים הכול הלך חלק ונחום היה בין מקבלי הציונים הגבוהים בכיתתו, אך אלה הלכו וירדו לאט לאט. הוא עבד עד שעה 14:00 במחלקה הטכנית של הקבה"א, ומשם רץ לאוניברסיטה, בה למד עד שעה 22:00 ולא הצליח להגיע הביתה לפני חצות, כי לא היה לו רכב צמוד ואוטובוסים לא תמיד עצרו... הוא היה צריך להכין את השיעורים לפני ללכת לישון וב-7:00 להתחיל לעבוד במחלקה. כוחותיו הלכו ואזלו וסופם שאפסו. נחום נאלץ להפסיק את הלימוד.

קורסים למינהל – נחום סיים שני קורסי ערב למינהל בתל אביב: אחד "מינהל הנדסי" מטעם הטכניון בחיפה והשני "מנהל ציבורי"

באוניברסיטת תל אביב. בזה האחרון הוא נהנה במיוחד מהרצאותיו של מורה צעיר לעתידנות, שפתח לפניו אשנב לעולם שלא היה מוכר לו והתאים מאד לשאיפותיו.

מפעל תאורה געש

נחום היה מרכז הבנייה כאשר הקבוץ רכש את מפעל התאורה וקיבל לידיו את התוכנית להפיכת מחסן האספקה למבנה עבירו. הדבר התאפשר עקב הקמת מפעלי גרנות, שסיפקה תערובת מוכנה להזנת הפרות, שאוכסנה במגדלי סילו וביטלו את הצורך במחסן.

כבר במבט ראשון לא הסכים נחום עם התכנית: לא נראה לו המיקום של אזור הצביעה, במרפסת הצפונית ברוחב של 3 מטר, כאשר תא הצביעה היה ממוקם במין קרון צמוד לבניין לכוון הכביש הראשי. נחום התנגד להצרת השוליים של הכביש ולא ראה בעתיד אפשרות להרחיב את המצבעה, שגם נראתה לו לא מספיק גדולה.

נחום ניצל את קשריו עם סוכן "טמבור" ממנו היה קונה צבעים כדי לקבל ממנו המלצה למתכנן מצבעות. נחום קבע עמו פגישה והצליח להביא עמו את הרכז המיועד למפעל. המתכנן דחה את התוכנית המוצעת בלעג הוא הסביר שהשטח המינימאלי הנדרש שמפעל מתחיל כמו שלנו הוא פי שלושה לפחות, כי דרוש מקום לאמבטיות להסרת חלודה ומקום לעגלות עם גופים לצביעה, לפני ואחרי כל שלבי הצביעה, כאשר יש לקחת בחשבון את גודל הגופים הארוכים ביותר. בנוסף לכך, המצבעה חייבת להיות בצד הדרומי, במקום שיש שטח להרחבה בעתיד.

הרכז המיועד של המפעל השתכנע בצדקת נחום והטיל עליו את תכנון המצבעה. מתכנן הפרויקט מטעם מחלקת התעשייה של הקבוץ הארצי נפגע מההחלטה והתפטר מהתפקיד. נחום סיים את תכנון השלב הראשון של המפעל, לאחר שביקר במפעל שרכשנו ולמד כיצד הוא פועל. הוא הכניס הרבה חידושים משלו, משום שהתרשם רע מאוד מהתנאים בו המפעל הישן פעל.

כחמש שנים עברו. נחום חיכה לאוטובוס בתחנה בכביש. אוטו פרטי נעצר פתאום ונהגו קורא "נחום!", נחום התקרב אליו ולא זיהה אותו.

"אני משה...", המתכנן הראשון של המפעל שלכם. בוא, הכנס, אקח אותך לתל-אביב".

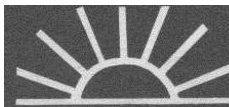
בדרך משה סיפר שהוא חוזר מדרום-אפריקה, שם סיים את התואר השני בתכנון תעשיות. הוא שמח שמצא את נחום, משום שמאז שעזב את געש חיפש הזדמנות לשוחח עמו. "נחום, אתה היית צודק בעמדה שלך. אני הייתי תמים דעים אתך, אבל לא יכולתי לעשות דבר, כי קבלתי הנחיות מפורשות ממחלקת התעשייה של הקבה"א לא להרוג משטח של מחסן האספקה ולא הצלחתי לשנות את דעתם. הם טענו שגעש הוא "קיבוץ של שלומיאילים וחבל על כל פרוטה שמשקיעים בו". למעשה שמחתי אפילו להתפטר, כי ידעתי שתוכניתי לא בסדר. נחום, דע לך שבעיניי אתה האדם היחיד בגעש שמבין בעניין ונחוש ללחום על דעתך. אני מעריץ אותך ורוצה לבקש את סליחתך על שלא יכולתי לתמוך בך. כעת אני מתבייש שלא עשיתי את זאת בגלוי".

יוזמות ראשונות של נחום למפעל

עם התחלת שיווק התוצרת שלו, הדבר הראשון שעשה המפעל הוא להחליף את שמו. הסתבר שהמוניטין של המפעל שהקבוץ קנה היה בשפל המדרגות והשם 'רדומאור', שלילי ביותר. השם הוחלף ל"מפעלי תאורה געש". כאן המקום להזכיר שני יוזמות לנחום לטובת המפעל החדש:

נחום ניסה לשכנע ללא הצלחה את הנהלת המפעל להדפיס קטלוג של מוצריו. בסוף הוא לקח הביתה דוגמאות של המוצרים, צייר אותם והדפיס על חשבוננו הפרטי קטלוג במולטיליט, בבית דפוס ברחוב הגר"א בתל-אביב, שהיה שייך לאחות של גיסו עמי וחייבו לו רק על מחיר הנייר...

בתחילה נחום עיצב סמל למפעל (השם 'רדומאור' מסוגנן בתוך אליפסה), אבל כיוון ששם זה נעזב, הוא עיצב סמל חדש: חצי שמש

עולה ומתחתו שם המפעל בעברית ובאנגלית. סמל זה עם שנויים קלים (שלא היו על דעת נחום) הוא בשימוש עד היום הזה. לסמל האוריגינלי היו קרני אור מאורכים, וגרפיקאי של המפעל עיגל אותם.

בקשר לסמל המפעל, במשך עשר שנים לא הצליח נחום לשכנע את המפעל שבנוסף לשימוש על נייר המכתבים, יש להטביע אותו על המוצרים. קלקול בהספקת חשמל בניו יורק גרמה לאפילה בעיר. המפעל פירסם מודעה בעיתונים – שטח שחור עם כיתוב למטה "זה לא יכול לקרות אצלו. לנו יש תאורת חירום" ושכחו להוסיף את הסמל ושם המפעל... נחום עשה מזה מטעמים והעמיד את מנהל המפעל בפני העובדה של החמצה תעמולתית כבירה. גם בתערוכה הראשונה שהמפעל השתתף, שכחו להציג את הסמל. באותו חודש הסמל שנחום יצר קיבל פרס ראשון בתחרות החודשית של סמלי מפעלים של "ידיעות אחרונות". מאז המפעל התחיל להשתמש בסמל בכל המוצרים שלו.

בסך הכל נחום תכנן שישה שלבי הרחבה של המפעל, שהגיעה לשטח בנוי של 6,500 מטרים מרובעים.

שלבים בבנייה של המפעל

ההזמנה הגדולה הרצינית הראשונה שהמפעל השיג היה ממשרד הביטחון ואחד מתנאיו היה שכל הסחורה תסופק בתאריך הנקוב בבת אחת. בגעש לא היה מקום לאחסון נפח כזה של סחורה ומנהל המפעל ביקש מנחום, בתור רכז הבנייה של הקיבוץ, להשכיר ולהקים אוהל גדול לאחסון הסחורה. נחום מיד טען שלא בא בחשבון להחזיק באוהל מוצרים הארוזים בנייר והציע לבנות מיד מחסן עם קירות טרומיים, שהוא מתחייב להקים לפני שהמפעל ישלים את השלב הראשון של ההזמנה. המנהל השתכנע וביקש שנחום ידאג למחסן מקביל לאולם ההרכבה, וכאן נחום שוב התעקש ש-6 מטר רוחב איננו מימד למחסן לסחורות, כיוון שהוא בטוח שבקרוב נצטרך לעבוד עם מלגזה להרמת סחורות, ולכן הציע שהמבנה החדש יהיה לפחות 12 מטר רוחב ו-6 גובה במקום 4 ולחיזוק נימוקיו העיר שכבר פועלים בארץ מלגזות למחסנים שמרימים עד 10 מטר. המנהל החליט להביא את העניין להנהלת המפעל,

בה השתתפו כל העובדים הקבועים של המפעל ועוד רכז המשק וגזבר הקיבוץ. פעם הייתה "דמוקרטיה ישירה" במפעל...

בישיבה הציע נחום להכין, לאורך כל אולם ההרכבה, יסודות למבנה של 12 מטר רוחב, להקים עליהם רק את קטע המבנה הדרוש כעת, משום שהוא משוכנע שמהר מאוד ישלימו את היתר. הדיון היה סוער, אבל הוא הסתיים כאשר חיים סירוטה הגזבר תמך בעמדת נחום וטען שמבחינה כלכלית חייבים לקחת בחשבון את הצרכים העתידיים של המפעל, שהוא רק בהתחלת דרכו. המעניין הוא שעם גמר יציקת היסוד המורחב, הוחלט לבנות מחסן על כל השטח כולו.

אִפְרוֹפו חיים סירוטה, אין נחום זוכר מתי ומאין התחילה הידידות העמוקה רבת השנים בין שתי המשפחות שלהם. יתכן שמאז שהוא היה מביא כחצרן ילדים את אספקת המצרכים השבועית לבית הילדים של דוריטה המטפלת ושושנה אישתו עבדה בהנהלת החשבונות עם חיים, אחת ליד השני. פעם התפשטה בקיבוץ שמועה שהם התחלפנו: שושנה הלכה עם חיים ונחום עם דוריטה... נחום השתעשע עם שרכילות, אבל כאשר נפגש עם חיים בכניסה לחדר האוכל, חיים התנפל עליו, אחז אתו בחולצה, ניער אותו בחוזקה וצרח לתוך פרצופו "שושנה לא מעניינת אותי! אם אתה לא עוזב את דוריטה, אני הורג אותך!" בקושי נחום הצליח להרגיע אותו וליישב את ההידורים. משך מעל לארבעים שנות ידידות ואין ספור פגישות ושיחות, לא עלה בידי נחום לברר אם חיים

התכוון באמת למה שאמר, או שמא היה סתם הצגה... נחום לא פתר את החידה הזאת ובינתיים הלך חיים לעולמו.

משרדי המפעל

כשהיה צורך להרחיב את המפעל בגלל הצורך במשרדים. נחום הציע ליישר את החזית הצפונית של המפעל על-ידי מבנה קומתיים – בקומה העליונה יהיו המשרדים ובקומת הקרקע תהיה הרחבה של אולם ההרכבה. באותה הזדמנות נחום תכנן שירותים מסודרים לשתי הקומות.

המעניין בהרחבה זאת הוא שעל מנת להוזיל ולזרז את הבנייה נחום הזמין קורות טרומיות מבטון דרוך ולוחות דקות של בטון מזוין שישמשו הן כזיון הרצפה והן כתבניות ליציקתה. שבוע לפני התאריך שנקבע,

המפעל באשדוד הודיע שהקורות מוכנות והם ישלחו אותן מיד לקיבוץ, משום שדרוש להם המקום בו הן מונחות. נחום

טעו שלא יכול לקבל אותם, כי העמודים עדיין לא יצוקים וגם לו אין מקום להחסן אותם. "אין ברירה – למחרת הקורות יגיעו לקבוץ!". למחרת נחום קם בשעה 4 בבוקר והקים לבדו פיגום מקרשים והניחו עליו את הקורות. קרות של רצפת הקומה העליונה ורק אחר כך נבנו העמודים העשויים לשאת אותן...

הרחבה נוספת של המפעל

שוב התעורר הצורך להרחיב את המפעל. הפעם הכפילו לכוון המזרח את המחסן, הרחיבו את אולם ההרכבה ואת שטח הקומתיים עם המשרדים.

ההרחבה הבאה הייתה משמהותית יותר. נחום הציע תוכנית גרנדיוזית: לחבר את המחסן הקיים לאולם ההרכבה ליחידה אחת, לבנות מחסך חדש של 25 מטר רוחב ו-6 גובה ולהשתמש בלוחות הבטרום שיפרקו בין האולמות להכפלת השטח של הפחחיה. התוכנית התקבלה.

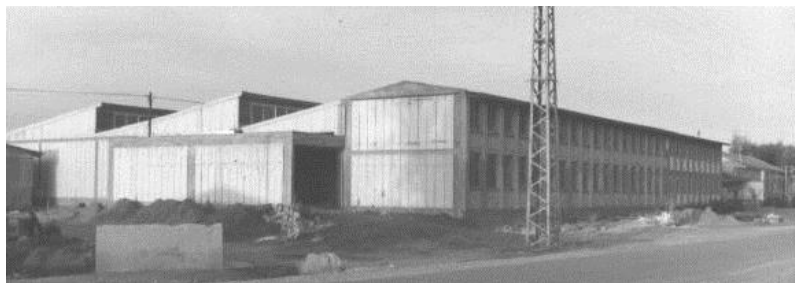
כאשר נסעו לחתום את חוזה הבנייה עם מחלקת הבנייה, נחום אמר לגזבר חיים קאופמן שעליו לתמוך במה שהוא יסכם, והוא מבטיח לחסוך הרבה כסף לקיבוץ. במחלקה העריכו שהעבודה תמשך מעל לשנה והגזימו מאוד בהערכת העלות של המבנה. נחום הסכים בעמדתם והשיג פריסת התשלום ל-20 חודשים. חיים חתם על החוזה ובדרך הביתה שאל מדוע לא התמקח על הסכום. נחום הסביר לו שעקב ההתייקרות הגבוהה (400% לשנה!) והתשלומים הרבים כדאי שהסכום יהיה כמה שיותר גבוה, משום שהוא מתכוון לגמור את העבודה בארבע חודשים ובעלות נמוכה מהחישוב, ואז המחלקה תצטרך להחזיר חלק מההמחאות ונרוויח את הפרש הריבית. לא בטוח אם חיים הבין את התרגיל, אבל לא הגיב.

הדבר הראשון שנחום עשה היה לרחוש תיכף בשבוע הראשון ובמזומן את כל החומרים שיהיה לו דרוש לעבודה. למשל, הזמין ממפעל הבטון בגליליים את כל הבטון (בטון-מובא) שיידרש בעבודה ושילם מראש דרך המחלקה, ועל ידי כך הרוויח את הפרש ההתייקרות הדוהרת של המחירים. עיסקה דומה עשה בהזמנת הפלדה לקונסטרוקציה, שהגיע לקיבוץ עוד לפני שהתחילו לקדוח את היסודות. באותה עת קנה את כסוי הגגות באסבסט. כנ"ל עם חברת טמבור – קנה שם את כל הצבע שיידרש בעתיד לצביעת הפלדה. אבל כאשר הלך לעשות את אותו תרגיל עם חברת "בטרום" לרכישת הפלטות לקירות הטרומיות, נוכח לדעת שאחד משני האוטוקליבים (תנור לחץ) ליצור הבטרום התקלקל והחברה רק מקבלת הזמנות חדשות להספקה בעוד 8 חודשים. כאן שוב שיחק מזלו: בפי שסופר בפרק על המוסך, נחום היה כנראה אחד הקונים הראשונים של המפעל, בוודאי הראשון של הסוכן הצעיר שמכר לו את הפלטות הבטרום למוסך, שבבוא העת נהיה המנהל האחראי עליו. הוא זכר את המעשה של נחום וגמל לו על כך: לקח את נחום למפעל בפרדס-חנה וחיפש עמו בחצר פלטות עשויות להתאים, וכשמצאנו

כאלה, נתן הוראה למסור אותם לגעש ולהודיע למי שהזמין אותם שעקב הקלקול בתנור המשלוח שלהם יתעכב...

העבודה התחילה ונגמרה בתאריכים שקשה לשכוח: התחלנו באחד בינואר וביום הולדתי (27 באפריל) הקיבוץ ערך באולם הגמור את סדר פסח. כלומר, נחום קיים את הבטחתו: הקים את הבניין בארבעה חודשים (פחות 4 ימים...) ובעלות פחותה בהרבה מאשר הוקצב (200,000 שקל פחות!) והגזבר קיבל בחזרה את ההמחאות של ההפרש. כאשר חיים גמר את תפקידו, הוא בא לדירתו של נחום והתוודה בפניו שהוא טעה כאשר פקפק בכישוריו כמרכז בניין: "כעת אני חושב שאין בקיבוץ איש שמבין בכלכלה כמוך".

כדאי לציין שהבנייה הוקמה בחודשי החורף ולמרות הגשמים העבודה במחלקת ההרכבה של המפעל לא הושבתה אפילו ליום אחד. את הקיר

שהפריד בין אולם ההרכבה והמחסן הישן פורק ביום שבת על ידי נחום אישית בעזרת אלישע קוגלר, שהפעיל את המלגזה. הם עשו את זאת לבד, עם מיתקן פלדה בצורת 'קלאמר' תלוי בשרשרת על כף המלגזה.

אמיר, נכדו הבכור של נחום היה נוכח במבצע וכנראה התרשם מאד. כאשר אלישע נפטר בצורהפתאומית זמן לא רב שאחרי־כן ואמיר בן-5 אמר לנחום "סבא, אתה מצטער הכי הרבה מכולם שאלישע מת". "מדוע אתה חושב כך?" "כי אתם הייתם חברים בעבודה".

המצבעה

נודע לנחום שהזמינו מהמחלקה הטכנית של הקיבוץ הארצי תיכנון למצבעה מודרנית למפעל והוא הזדעזע כשראה את התוכניות.

מסתבר שעל פי ההנחיות של רכז המשק מיקמו את המבנה בהמשך הפחחיה ובקומה השנייה תכננו משרדים להשכרה. נחום פנה להנהלת המפעל והופיע בישיבתה כדי להסביר מדוע הוא שולל את התוכנית:

(א) השטח שמציעים למיקום של המצבעה הוא היחיד בו ניתן בעתיד להרחיב את הפחחיה. הוא בטוח שיהיה צורך בכך ואכן כך קרה כאשר קנו מכונות נוספות גדולות.

(ב) לא בא בחשבון לבנות משרדים מעל למצבעה: המצבעה פולטת גזים רעילים ומשרד הבריאות לא יאפשר לאכלס אותם ולהפעיל את המצבעה בעת ובעונה אחת.

(ג) אפילו אם יצליחו, בהוצאות גדולות, לבודד את המצבעה עד כדי כך שמשרד הבריאות יאשר את המשרדים מעליה, לא יתכן שמול הרפת תהיה תנועה של אנשים זרים ובנוסף אין שם מקום לחניית רכב.

(ד) ואחרון חביב: אין זה מתקבל על הדעת שבתוך המפעל ישכירו משרדים לגורמים חיצוניים. יש בכך חוסר טעם משווע.

באותה ישיבה נחום הציג כתוכנית אלטרנטיבית הצעה שהוא הכין מזמן ושמר במגירה, לכשיגיע הזמן. הוא הסביר את יתרונותיו במיקום ובתפקוד מערך העבודה ולהפתעתו הרבה, תוכניתו התקבלה ללא ויכוח, פה אחד. וזאת התוכנית שבוצעה.

נחום הכניס במצבעה החדשה חידוש משמעותי. המכונות הזמנו אצל יצרן מקומי שהתמחה בנושא ולפי הצעתו לעיון, המנהרות היו על הרצפה והמנועים ותנורים לחימום מעליהם. לדעתו של נחום יש להגביה את המנהרות ולמקם את המנועים והתנורים מתחתיהם, על הרצפה.

היצרן התנגד לשנוי בטענה שהוא בנה עשרות מערכות צבע, ותמיד המנהרות ברצפה והציוד מעליהם. לעומתו נחום טען שאין בעיה שהמסוע שמוביל את הפריטים לצביעה יעלה וירד לפי הצורך. לעומת זאת, כשהציוד למעלה, קשה מאד להשגיח עליו ועוד יותר קשה לטפל בו, במיוחד אם יש לתקן או להחליף שם תנור או מנוע. מה שהכריע את הדיון הייתה השאלה של נחום: "כשאתה מכין חביתה במחבת, מאיפה אתה מחמם אותה: מלמעלה או מלמטה?". בנוסף נחום טען שעדיף

שהגזים הנפלטים מהמנהרות יהיו למעלה ולא במפלס בהם עובדים הצבעים.

לאחר מספר שנים נחום נפגש באקראי עם היצרן והוא הודה שמאז המצבעה שתכנן בגעש, בכל המצבעות שיצאו ממפעלו, המנהרות הם עיליות...

הסכם עם המפעל

כל עת שפיצי לייבוביץ ואיתן יערי היו רכזי המחלקה הטכנית של המפעל, היחסים של נחום עםם היו תקינים וללא דופי. נחום לימד את פיצי את התוכנה Autocad והדריך אותו בשרטוט ממוחשב. במסגרת עיסקה עם מפעל בסין לאספקת רכיב מסוים למפעל, הגיע בדואר תקליטור לאישור עם התוכניות שהם מציעים. קובץ התוכנית היה כל כך גדול שפיצי לא הצליח לפתוח אותו ומסר אותו לנחום שינסה לטפל בו. נחום הצליח אכן להעלות את הקובץ במחשב ולפתוח אותו, הסתבר לו שהשרטוטים בסין לא עובדו בצורה נכונה: המחיקות שנעשו במהלך השרטוט לא היו תקינות ונשארו חבויות בקובץ בהסתר ולכן הוא הגיע לממדים עצומים. נחום סינן וניקה את הקובץ והוא הצטמצם לממדים סבירים, כך שפיצי הצליח לעבוד עליו, להכניס בו את השנויים הדרושים ולשלוח אותו בחזרה למפעל בסין. נציג החברה שבא לישראל כדי לסכם את העיסקה, הביע את השתוממותו והתעניין כיצד המפעל הצליח לצמצם עד כדי כך את קובץ השרטוטים...

הודות לכך שפיצי הצליח לעדכן את התוכניות במשרד, התבטלה נסיעתו לסין שהייתה מתוכננת למטרה זאת. נחום באיזה פיליטון שפירסם בעלון הקבוץ ביקש סליחה מפיצי על כך שקלקל לו טיול לסין. מרכז המפעל פירש את ההלצה כביקורת על המפעל שמבזבז תקציבים בשליחת חברים לחו"ל ובשיחה עם נחום ביקש ממנו לא להכנס יותר למפעל... לאחר מספר שנים, כאשר הוא הסתבך עם הקיבוץ ונחום תמך בו בשיחת קיבוץ, הוא ניגש אליו והתנצל.

בתקופה של איתן כמרכז המחלקה הטכנית, עקב שינויים רבים במערך המפעל, היה שפע של עבודות תכנון ונחום הגיע להסדר

(בכתב) עם איתן שבמקום התחשבנות על כל פרויקט, הוא (משרדו) יקבל משכורת חודשית תמורת תוכניותיו למפעל.

במסגרת הסכם הזה תכנן את המכון הפוטומטרי, הרמפה של המחסן עם הגג עליו, המשרד של המחסן, רצפת הבטון לרמפה, השער, יסוד לייצוב מכבשים גדולים, שינויים במחיצות, מהלך המדרגות בחדר התצוגה (דרך אגב, הם לא היו לטעמו של נחום, אבל זה מה שהמעצב רצה).

הגג של הרמפה: נחום חישב את הגג הזה על פי חישוב מרחבי, כאשר החזית בעלת מיפתח של 20 מטר נשענת על שני עמודי פלדה בקצוות, ללא עמודי ביניים. רוב הקונסטרוקציה מפרופילים קלים, עד כדי כך שקבלן הכסוי סירב לעלות על "כרעי התרנגולת" האלו ולפי המלצת נחום עבדו בפיגום נייד על גלגלים. כשהתפוצץ הבום הגדול בנוף ים, שהעיף באזור גגות עד למפעל ביקום, שום דבר לא קרה לגג של הרמפה.

מכון פוטומטרי: ביקשו מנחום לתכנן במחסן חדר למכשיר שהמפעל רכש למדידה פוטומטרית של פנסים. כאן המקום לציין שבזמנו הכין נחום תוכנית למשרדים לשיווק בחלק החיצוני של הקיר המזרחי של המפעל. באחד הימים בנו חדרים כאלה, אבל בחלק הפנימי של המפעל ובדרך זאת גזלו עם חדרים בעלי 2,50 שטח מהמחסן שבו החלל הוא לפחות 6 מטר גובה. נחום הציע שעל מנת לא לגזול שוב שטח יקר של המחסן, לבנות את החדר בחלל מעל למשרדים, ובכדי לא לגעת בתקרות האקוסטיות של המשרדים, לתלות את החדר על הגג. כך בוצע המבנה.

שני שכלולים במבנה: (א) נחום חילק את החדר לשני משולשים, משום שקרן האור של המכשיר הפוטומרי הוא קונוס, ובשטח שנחסך עקב המחיצה האלכסונית מיקם את המחשב בצורה שהמפעיל יוכל לראות את הנעשה בחדר החושך, מבלי שאור המחשב ישתקף בו. (ב) במקום ארון לאביזרים השונים הנחוצים למדידות, בנה פנל בו כל האביזרים האלה קבועים, עם שקע חשמלי בכל אחד לחיבור כבל להפעלתו לפי הצורך.

כאמור לעיל, לא היו לנחום תקלות או אי-הבנות עם פיצי ועם איתן, אבל יום אחד בא מלך חדש (מנהל המפעל) ומעשהו הראשון – הוראה להנהלת החשבונות להפסיק את תשלום המשכורת למשרד נחום. נחום פנה לאיתן בדרישה לכבד את הסכם הכתוב ביניהן ובו סעיף שכל צד רשאי לבטל ללא הנמקה את ההסכם, בתנאי שיודיע חודש מראש. איתן זימן מיד פגישה עם המרכז החדש ובנוכחות של נחום דרש שהסכם יכובד. אכן נחום קיבל הודעה "רשמית" במקום שמפסיקים את העסקתו והנהלת החשבונות קיבלה הוראה לשלם את המשכורת עד עוד חודש. יש לציין שאין זאת הפעם היחידה שאיתן הוכיח את הגינותו.

שיכלול מערכת הצביעה. איתן יערי, רכז המחלק הטכנית של המפעל, שאל בהזדמנות שנחום בא לברר משהו עמו, אם יש לו רעיון לייעול המצבעה. ביקור חטוף הספיק לו לראות שמתקני התלייה במסוע גולמיים מאד ומותחים בצורה בלתי סבירה את השרשרת שמושכת אותם. בדיקה נוספת הראתה שעקב הלחץ העצום במסילה, היא הולכת ומכרסמת בפנים. שקל מתקן אחד וחישב שכולם ביחד שוקלים טונה וחצי – כלומר, מבלי שום דבר יהיה תלוי בהם, על המנוע לסחוב טונה וחצי... נחום הציע שיטת תלייה אחרת, קלה בהרבה (150 ק"ג בסך הכול) וללא מאמצי פיתול שימתח את השרשרת. על מנת להמחיש את שיטתו החליף אחד ממתקני התלייה בדגם שהוא המציא, שנעשה מפח אלומיניום.

הניסוי הצליח מעל למצופה ואיתן ביקש את הדגם על מנת להזמין מערכת כזאת מנירוסטה. נחום אמר מכיוון שאינו מקבל יותר משכורת מהמפעל (כפי שסופר), הוא דורש 20,000 ₪ עבור המצאתו. טענתו פשוטה: המפעל שילם 60,000 ₪ כדי לעייל ב-25% את התפוקה של מערכת ש-Dimeco בפחחיה למכונה שעלתה 120,000. כמה מגיע לו אם בהמצאה שלו תגדל ב-30% התפוקה במערכת שעלתה 600,000? לאחר חודשיים החליטו לקבל את ההצעה ונחום הסתפק בזאת שיקנו למשרדו מדפסת רחבה, שעלתה 7,000.

המסוע עובד עד היום ללא תקלות וללא כרסום במסילה.

בית המחשבים

כשענף המחשבים היה בשיא הצלחתו, הוחלט לבנות מבנה לאכסונו והקבוץ קיבל את הצעתו של נחום לבנות בית קומתיים, כאשר הקומה השנייה הייתה אמורה לשמש את הנהלת החשבונות של הקיבוץ. נחום ניצל את המקלט מול המפעל כדי לבנות עליו חלק מהקומה השנייה.

משך תקופה מסוימת הבניין שימש להנהלת החשבונות, מזכירות וענף המחשבים, עד שהעבירו את הנהלת החשבונות לבניין שהיה מיועד לבית לחולים, ומאז מושכר

המבנה לגורמי חוץ.

המחלקה הטכנית של הקבוץ הארצי

נחום גויס כפעיל במחלקה הטכנית כרכז מדור המשק, במקום מאיר מיטלמן ממעברות. בשיחה הראשונה עם רכז המחלקה בן-ג'ילה סוכם שנחום יעבוד מספר חודשים בחפיפה עם מיטלמן, כדי לקבל הכשרה. כשנחום העיר שהיה מעוניין לקבל תואר מהנדס, נאמר לו שאם יצליח להתקבל לאוניברסיטה, ישיגו לו מילגה. נחום ניגש לבחינות קבלה לפקולטה להנדסה באוניברסיטת תל-אביב, הצליח במבחן וקיבל מילגה מ"חבצלת". המחלקה אפשרה לו פחות שעות עבודה על מנת שיוכל ללמוד.

מיטלמן מסר לנחום את סיום התוכניות שלו שהיו בפיגור. הוא היה מרוצה מאד. הספקו של נחום בשרטוטים היה מעל לכפול מיתר שני השרטטים במדור. עד כדי כך היה הדבר בולט שבאחת השיחות עם מהנדס עמו התיידד, הוא אמר לנחום: "אתה משרטט מהר מדי ואני מזהיר אותך שבסוף תסתבך אצלנו. אתה הורס לנו את כל הנורמות של

עבודה". הוא צדק.

מיטלמן העביר את נחום לחדר קטן נפרד מהמדור, ליד מעצבת פנים, וכך הרחיק אותו מהמדור ולא שילב אותו בעבודותיו. נחום התלונן אצל בן-ג'ילה שהוא לא מרגיש שמקדמים אותו לתפקיד שעליו מיועד ובן-ג'ילה ניחם אותו שכדאי לו להיות סבלני, משום שכל זמן שהוא לומד באוניברסיטה לא יוכל ממילא לרכז את המדור. לא עברו שנתיים ובן-ג'ילה סיים את תפקידו ומאיך קיבוץ געש דרש מנחום לחזור הביתה בכדי לסיים את בניית חדר אוכל.

ריכוז הבנייה בקבוץ – תקופה שנייה

בניית חדר האוכל נתקע, אולי בגלל מלחמת יום-כיפור. השלד היה גמור, אבל רכוז הבנייה לא התמודד עם התגמירים הנחוצים. מזכירות הקיבוץ לחצה שנחום יחזור הביתה בכדי לגמור את המבנה. כך נחום חזר לרכז את הבנייה במרץ והתלהבות. בזמן שעסק בגמר התגמירים תכנן הרבה מרכיבים נוספים למבנה: החצר הפנימית, הירידה והמנהרה לפח האשפה מתחת לרמפה, מיכלים מנירוסטה ברמפה להורדת השומן מתבניות האפייה והבישול (עם מסיר שומן מחומם על ידי קיטור, המעלית למרתף, חלוקת חלל המטבח על ידי מחיצות נמוכות עם צפוי עליון של נירוסטה, חדרי הקירור וחדר הפשרה צמוד לחדר הקפאה (התכנון אוריג'נלי לא כלל את כל הפרטים האלה), ארון קומפקטוס לחדר האקונומיה, המרתף (כל ניצול של המרתף נעשה על ידי נחום שחילק אותו למחסן מצרכים של המטבח בדרום והחלק הצפוני לסניף הדואר, עם התאים האישיים של החברים וחדר לעובד הדואר, עם חלון גדול לקבלת קהל, עם סגירה מתרוממת).

נחום גם תכנן את הקיר התוחם ומסתיר את חצר המטבח מצדו הצפוני וארגן שלאוני גולדנברג יכין לפני יציקת הקיר תבניות קלקר לשקעים דקורטיביים ואחר-כך צבע אותם. תכנן גם את הגשר המקשר בחוף את הרמפה של המטבח לחדר האוכל והרמפה לגישה אליו מהחצר. ביציאת הביוב מהמטבח תכנן בור הפרדת שומנים (בעל נפח ל-4 מ"ק

נוזלים) כדי למנוע כניסת השומן לרשת הביוב של הקיבוץ. עוד מתקן שתכנן היה מיכל נירוסטה גדול לשמן בישול שמלאו עם משאבה מחביות למטה והשמן ירד לברז במטבח.

נחום תכנן והשיג מהמועצה תקציב לכביש גישה מאספלט, מסוף הכביש הראשי שנכנס לקיבוץ עד לחצר המטבח, כולל החצר עצמה. בצד הדרומי של החצר תכנן ובנה סדרה של סככות לאחסון אריזה וחדר קירור גדול לירקות ופירות, כדי לתחום ולהסתיר את החצר מצד דרומי.

מערבה מהחצר נבנה חדר לדוד הקיטור. נחום תכנן תעלה תת־קרקעית שתוביל את צינורות הקיטור למטבח (ומאוחר יותר גם למכבסה).

עדיין לא נגמרה רשימת היוזמות והתכנונים של נחום בחדר האוכל וסביבתו. המסלעות מאבן כורכר המשמשות קיר מגן לגינון מערבה מהמועדון (צפונה ומזרחה למקלט) וגרם המדרגות מהמדרכה לחצר המטבח. המשטח מול המועדון ועיצוב המועדון (במיוחד התקרה) שנעשה בשיתוף פעולה עם האדריכל.

המשטח מול חדר האוכל, הגישה לכביש הראשי ולשכונת הותיקים, המדרגות ושביל הנחש הם תכנון של אדריכל הנוי דקל, שהנחה אישית את הנחת המסלעות סביבם. על פי התכנון של האדריכל הכול היה מרוצף במרצפות משושות עם גמר חלוקי נחל אדמדמים. האדריכל נסע עם נחום לבחור את הדגם. נחום הציע לצקת את המשטחים במקום בשיטת מוזאיקה, דבר שהיה מייקר את הריצוף באיזה 20%, אבל מוסדות הקיבוץ לא הסכימו. אחרי הניסיון השלילי של המרצפות המשולשות (חברים רבים, כולל נחום בעצמו, נתקעו בהן, נפלו ונפצעו), את המשך המדרכה למחסן הבגדים יציק בטון עם צפוי חלוקי נחל, לקבלת שטח רציף. הפעם הוא לא שאל.

היו עוד שכלולים, אבל איך לזכור את הכול?

מחלקת הבנייה של הקבוץ הארצי

כפי שנאמר בפרק של בניית חדר האוכל, אחרי המשפט שנחום ניהל נגד מחלקת הבנייה של הקב"ה, יחיאל דורון, חבר קיבוץ העוגן שהיה מרכז המחלקה, הציע לנחום לעבוד במחלקה ומשימתו הראשונה הייתה לסיים את הבנייה בקיבוץ נטור ברמת הגולן. המחלקה בנתה את מבני הקיבוץ ונציגי הסוכנות סירבו לאשר את העבודות ועיכבו תשלום של 7 מיליון שקל (שקל היה אז שווה דולר). נחום קיבל רכב ונסע לשם עם המפקח מטעם המחלקה הטכנית לראות במה מדובר, לפני שייתן את הסכמתו לקבל את התפקיד. הסתבר שהיו 120 סעיפים של תקלות וכשלים, משער הכניסה שלא נסגר, המקלטים היו מוצפים מים, רשת החשמל לא פעלה, ועוד ועוד. נחום שאל כמה זמן מקציבים לו לתקן את הכול. שנה שלימה. תגובתו הייתה שהוא מוכן להתחייב לגמור בפחות זמן בתנאי אחד ויחיד – שיעמידו לרשותו תקציב פתוח ותינתן יד חופשית לפעול כהבנתו. יחיאל הסכים ונתן הוראה לפתוח לו חשבון חופשי בגזברות והעמידו לרשותו טנדר 'סובאר'. צירפו לו מהנדס שיעזור לו במשרד בענייני חוזים והתחשבנויות עם קבלני המשנה.

נחום היה נוסע לנטור פעמיים בשבוע והיה מגיע לשם בשעה שבע בבוקר, לפני הגעת הפועלים. הוא קיבל שם חדר כדי לנוח ולהתקלח לפני לחזור הביתה בערב.

נחום העסיק הרבה קבלני משנה ותקף בבת אחת בכל החזיתות. חמורים במיוחד היו התקלפויות הטיח בחדר האוכל. בכל דבר הפעיל את כושר המצאתו ופתרונות בלתי שגרתיים.

בעיית החשמל: רשת החשמל של הקיבוץ יצאה ממרכזיית בטון בו שכן גנראטור ענק. כאשר הפעילו אותו בפעם הראשונה, הוא נשרף בפיצוץ אדיר. החליפו אותו בגנראטור חדש שנשרף גם הוא, עם פיצוץ לא פחות אדיר. ניסיון שלישי כבר לא העיזו לעשות.

נחום השיג ממחלקת התחזוקה של חברת החשמל בחיפה חבורת מומחים, שהגיעו עם סמי־טריילר שנשא קרון כמו של רכבת עם ציוד וגנראטורים. הם חיברו גנראטור לאחת הפאזות של הכבל הראשי והפעילו כל מיני מכשירים הקשורים לתוף עם כבל די עבה. לאט לאט

פרסו את הכבל בכל רחבי הקיבוץ וחיברו עליו גששים כמו מוטות לגילוי מוקשים. וכך סקרו לפי מפה את כל המסלולים שמתחתם אמורים להיות מוצנעים כבלים חשמליים. לאחר מספר שעות של חיפושים סימנו מקום ברחבת הבטון בכניסה לחדר האוכל ואמרו "זה כאן! כאן מקום התקלה".

הוזמן קומפרסור לשבירת שטח גדול ממשטח הבטון ודחפרון לחפירת הקרקע. בעומק של מטר בערך הגיעו לחול נקי וחשפו את הסרט האדום שסימן שמתחתו הכבל הראשי של החשמל. המשך העבודה נעשתה ידנית עם אתי חפירה, על מנת לא לפגוע בכבל החשמל ואז התגלתה סיבת הקצר בגנראטורים – מסמר פלדה של 10 סנטימטר היה תקוע בכבל, חבלה של אחד העובדים שכיסו את הכבל לאחר שהניחו אותו.

עוד מבצע, לא כל כך דרמטי, אבל יותר מבדח הייתה בעיית נורה שרופה מול המסגרייה. נורה בקצה זרוע של מטר על עמוד פלדה של 12 מטר גובה. לא היה בקיבוץ סולם או אמצעי אחר להגיע לגובה כזה. נחום חלץ את נעליו ועם חגורת הביטחון של חשמלאי הקיבוץ סביב מותניו שקשר לעמוד, הוא טיפס יחף כמו קוף עד פסגת העמוד וכלוליין קרקס החליף את הנורה השרופה. כל העובדים בסביבה עמדו למטה פעורי פה וקיבלו את נחום במחאות כפיים. פתאום נחום נעשה פופולארי בין החברה; לפני כן בקושי שמו לב שהוא מסתובב בקיבוץ ואיש לא החליף עמו מילה. מיום זה והלאה, כשנכנס לחדר האוכל, החברה היו מזמינים אותו לשבת בשולחנם.

האוכלוסייה של נטור הייתה כולה צעירה, כחמש עשרה בנים ובנות מקיבוצים שונים שהתנדבו לשנת שרות במקום לפני גיוסם לצבא, כי הגרעין המיועד לקבוץ עדיין שירת בנח"ל וחבריו באו בתורנות לימים ספורים לקיבוץ. ה"מבוגר" היחיד היה מרכז המשק, דני יפה, חבר מקיבוץ ניר דוד, בנו של האלוף אברהם יפה המפורסם, מייסד החברה להגנת הטבע. הקשר של נחום עמו היה מזערי.

לפעמים נחום לן בקיבוץ וחזר למחרת בבוקר ישר לעבודה במשרד

בתל אביב. אחד הפעמים האלה הוא הוזמן בארוחת הערב לערב הווי במועדון. תוכנית חלופית לא הייתה לו, הוא בא והתיישב באחת הפינות. היו שם כעשרים צעירים בני עשרים או פחות, שישבו על כריות ומרבדים וניסו לעשות שמח. חילקו שוקולדה (שליש חפיסה לכל אחד) ועוגיות. קפה. ניסו לשיר אך לא הלך להם, אבל צחוקים לא חסרו. נחום הסתכל עליהם והיה לו ברור שלא ידעו מה לעשות, כי ה"כיבוד" נגמר ולא הייתה להם תוכנית. הוא קם והציע להציג להם טריקים של קוסמות. השתוממו, אבל הסכימו, אם מתוך נימוס או כל סיבה אחרת. נחום ביצע תרגיל של שעון שידע עוד מהתנועה בברזיל וההצלחה הייתה מרובה. הם בקשו ממנו עוד ואז הוא ביצע משחק של היפנוזה, שכבר עשה במסיבות במקומות אחרים והפעם ההצלחה שברה את כל השיאים ומאז כולם חיפשו את חברתו וכולם נעשו ידידיו.

משרד נחום

מאז ומתמיד נחום הציע ותכנן מבנים עבור הקיבוץ, החל מהמבנה הציבורי הראשון בגעש (בית השימוש 'קלושמרל' הזכור לטוב), שהוא יזם ותכנן בראשית שנות החמישים. עוד לפני שהיה לו רישיון לתכנון, בהיותו רכז הבנייה תכנן והקים מספר מבנים ברישיונות שהשיג עם חתימת אחד משני החברים מהנדסי בניין שהיו בקיבוץ געש. כאשר סיים את לימודיו ב"אורט גבעתיים" והוציא רישיון כהנדסאי, היה מקבל הזמנות לתכנון מבנים גם מחוץ לגעש. עיסוקו בתכנון היה אחרי שעות העבודה הרגילות, במיוחד בתקופה שהיה פעיל מלא במחלקת הבנייה של הקבוץ הארצי. כיוון שהיה מתכנן הרבה עבור המפעל, קיבל חדר בקומה השנייה שלו היכן שכנו משרדי המפעל.

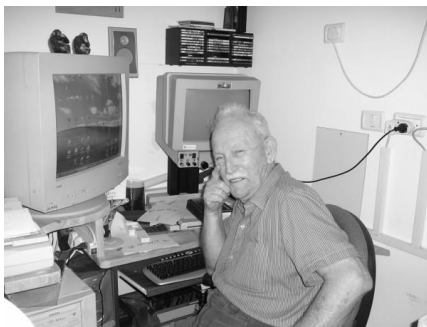
בתקופת השיא של עבודות התכנון, והוא עבד במחלקה, העסיק במשרדו שני שרטטים: מתנדבת מצרפת Suzane ומתנדב מהולנד Hans. נחום היה נפגש עמם בערבים ונותן להם תרשימים והזרכה מה עליהם לשרטט והיה משלים את השרטוטים שהם עשו משך היום: לרב כתיבת הטקסטים, משום שהם לא ידעו עברית. הקשר עמם היה באנגלית. עמם

נחום הנפיק מספר תוכניות לקבוץ ולחוץ.

כל ההכנסות הלכו לקופת הקיבוץ והיא מממנה את ההוצאות הקטנות שהיו למשרד. פרט לשולחן השרטוט, שהייתה ההשקעה כבדה, מדובר היה בנייר שרטוט, דיו ורפידוגרפים (עטי שרטוט). הבעיות התחילו עם המעבר לעולם המחשבים. רכז המשק סירב לנחום להשתמש בחלק מהכנסותיו (אחרי שעות העבודה!) לרכישת מחשב למשרדו, בטענה שזה יַפֵּר את השוויון בקיבוץ... לא עזר ההסבר שהמחשב איננו לצרכיו האישיים, אלא לעבודה במשרד. וזאת כאשר בחדרים של חברים כבר היו 12 מחשבים פרטיים, שנרכשו ללא אישור הקיבוץ.

המאבק המשיך שנה וחצי, עד שפעם נחום פגש את מזכיר הקיבוץ והראה לו שקיבל ארבעת אלפים שקל מעבודה פרטית שביצע ואמר לו שאם לא יאשרו לו לקנות מחשב (בעלות של אלפיים שקל), הוא ינהג כמו יתר חברי הקבוץ שרכשו להם מחשב לביתם וישמור אצלו את יתרת הכסף למימון הוצאות עתידיות של המשרד. לאחר שעה המזכיר בא לחדרו של נחום והביא לו אישור חתום על ידו ועל ידי רכז המשק המאשר את רכישת המחשב... האישור היחיד בכתב בקיבוץ לרכישת מחשב.

הקרע הגדול עם רכז המשק התרחש כאשר הוא סירב לאשר לנחום עשרים שקל עבור סרט חדש למדפסת הטענה ש"הקיבוץ לא מממן הוצאות של מחשבים פרטיים". נחום הגיב שהמחשב שלו הוא כלי עבודתו ושרק לפני יומיים הוא מסר ששת אלפים שקל שהרוויח מתוכנית שמכר (ונחום כבר גמלאי!). "מה שהיה, מת!" – פסק רכז המשק. היחסים לא השתפרו גם עם רכזי המשק שהחליפו אותו, למרות שנחום המשיך לתכנן לחוץ וגם לקבוץ (לרוב הוא הציע תוכניות מיוזמתו, משום שחדלו לפנות אליו).

כאשר אוריאל אבני נבחר לרכז המשק, נחום מצא עמו שפה משותפת ומשך כל כהונתו היה תמיד מוכן לשמוע ולעזור. לאחר

שנים של ניסיונות כושלים של נחום להשיג ממרכזי המשק שקדמו לו איזה שהוא הסדר קיבוצי לענף הזעיר שהוא ניהל – "משרד נחום" לתכנון – בפגישה הראשונה ביניהם לאחר כניסתו לתפקיד, אוריאל הכיר בצורך להסדיר את מעמדו של "משרד נחום" בקיבוץ ולקבוע כללי התנהלות. הוא הכין בעצמו את המסמך ואכן לאחר ימים מספר הגיש טיוטה לנחום, ועם אי-אלו שינויים קלים שניהם חתמו עליו כ-"חוזה בין משרד נחום לקיבוץ געש", המשמש כבסיס לפעילות של נחום בקיבוץ. עיקר הסעיפים: תשלומי העבודות יתנהלו דרך הנהלת החשבונות – לגורמי חוץ עם חשבונות מס ולעבודות לבית בחשבונות פנימיות של נחום, המאושרות על ידי הלקוחות. הכנסות המשרד יממנו את ההוצאות השגרתיות, כמו נייר, דיו, תיקוני המכשור ורכישות קטנות (עד אלף שקל לשנה). רכישות גדולות יותר חייבות אישור מרכז המשק. כל עת שאוריאל היה בתפקיד הכול פעל כשורה ואם הייתה איזה שהיא אי-הבנה עם לקוחות (לרוב מפעל לתאורה), אוריאל פעל במהירות להסדרת העניינים.

עם החלפת אוריאל, הקרע חזר ביתר שאת.

*

כפי שסופר בראשית הפרק הזה, עם הקמת הקומה השנייה עבור משרדי המפעל, נחום קיבל שם חדר למשרד שלו, משום שהיה מספק שירותים רבים למפעל: שרטוטים של גופי תאורה לקטלוג, חישובים סטטיים עבור עמודי תאורה, עריכת טפסים, תכנון שנויים במפעל ועוד.

יום בהיר אחד, מהנדס התאורה שזה מכבר סיים את לימודיו בארצות הברית בא לנחום ואמר לו שעליו לפנות את חדרו משום שהוא זקוק לו. נחום הגיב שהוא מוכן לעשות את זאת מיד לאחר שיקבל מקום חילופי ושהוא יפנה לשם כך למוסדות המתאימים.

בינתיים נחום נסע לאיטליה לשבוע ימים, בהזמנת מפעל סופר-פלסטיזאטורים. בפי שכבר סופר, נחום היה משתמש בחומרים של

המפעל, הישגיו המקצועיים הגיעו לידיעת המפעל והם הזמינו אותו, על חשבונם, להשתלמות אצלם ב-Treviso, ליד וונציה.

בחזרה ארצה, עמרי בנו הודיע לו עוד בנמל התעופה שהוא ואחותו עתליה העבירו את משרדו מהמפעל למקום אחר, כי היו זקוקים לחדר. נחום קיבל את הידיעה בשוויון נפש ואמר שלא חשוב לו איפה שוכן משרדו.

למחרת בבוקר נחום הלך לחדר החדש לסדר את הציוד. התוכניות היו סתם מונחות על הרצפה והוא לא מצא את הקופסה הפלסטית עם הרפידוגראפים (עטי שרטוט), שעלה בזמנו כאלף לירות. הוא הלך לבתו לשאול אם ראתה אותם, והיא אמרה שייתכן ונפלו בדרך. נחום הלך למפעל לחפש והכן מצא את הקופסה בתוך שיח נמוך בדשא מול הכניסה. קרני השמש עיקמו את הרפידוגראפים והם יצאו מכל שימוש. כאשר נחום סיפר על כך לעתליה, היא לא התאפקה וסיפרה לו את כל הסיפור:

למחרת יום נסיעתו לחו"ל היא עברה מול המפעל ושמה לב שתכולת משרדו היה זרוק על הדשא מול הכניסה – מתקן השרטוט, הרהיטים והארונות, ודפי שרטוטים היו מפוזרים על הקרקע. היא נכנסה לבהלה והזיקה את עומרי אחיה. שניהם רצו למרכז המשק ולמזכיר הקיבוץ והקימו זעקה גדולה "אם אבא יראה את זאת, יקבל שבץ!". פינו חדר בלול שהוסב למשרדים, שניהם אספו את החפצים הזרוקים בדשא, העמיסו אותם על פלטפורמה נגררת על־ידי טרקטור ופרקו אותם בחדר החדש.

אין לנחום הסבר על המעשה – שישה חודשים אחרי־כן החדר ששימש לו כמשרד במפעל עדיין נשאר ריק ולא היה בשימוש.

עניני בריאות

בצעירותו נחום היה כזה רזה וחלשלוש – המימד היחיד הנראה בו היה הגובה. אם לא שפעת, אז טיפול שניים, העיקר שלאמו הייתה סיבה

לדאוג. כשהתחתן והגיע ארצה, ראה זה פלא, נעשה אדם בריא ששכח מה זו תרופה. נפל אמנם פעם מגג המפעל וידו הימנית התפרקה לו, הרכיבו אותה מחדש ואחרי שמונה חדשים של גבס הכול התאחה ואין הבדל בין ידיו. עוד כמה אירועים מצחיקים כאלה התרחשו, אבל בריאותו (הקש בעץ) איתנה.

חוויה קשה עברה עליו אחרי גיל השבעים. הוא התרגז מאוד בגלל פגיעה בכבודו, דמו עלה לראשו ומשהו נקרע שם. הוא רץ למרפאה והרופאה (לחץ הדם עלה ל-200!) קבעה שעליו לנוח בבית תחת השגחה, כדי לראות לאן המצב יתפתח. שלושה ימים לאחר זה נחום התלונן בפני שושנה אשתו שחש סחרחורת ומחושני נמלים בידיים. שושנה שמה לב שדיבורו איננו ברור, התקשרה למרפאה ונאמר לה להביא אותו מיד לרופאה, שהחליטה לשלוח אותו מיד למיון. בדיוק הגיעה מונית שהוזמנה לקחת פועל שנפצע במפעל למחלקת המיון בכפר סבא. שושנה ונחום הצטרפו לנסיעה. מסתבר שגם לאסונות צריכים מזל.

לאחר כמה בדיקות בחדר המיון העבירו את נחום למחלקה הנוירולוגית, השכיבו אותו על מיטה גבוהה חיברו אותו לאינפוזיה ואמרו לו לא לזוז. הוא לא זז – נרדם.

למחרת, השכם בבוקר, בא רופא לנחום ושאל אותו אם בסדר. נחום ענה שהוא תמיד בסדר, אבל איננו יכול לזוז. בקושי הצליח להזיז אצבע ביד ולא יכול היה לסובב את הראש, רק את העיניים. הרופא אמר לו לא להיבהל, כי עם הזמן הכול יסתדר. על נחום לשכב רגוע ומדי כמה שעות להחליף את התנוחה למניעת פצעי לחץ. בבקשה, הגיב נחום בגמגום, הוא לא מתנגד, בתנאי שמישהו יבוא לסובב אותו.

ביום השלישי הופיעה אחות צעירה וחמודה, פיזיותרפיסטית, שהושיבה את נחום על כסא גלגלים ולקחה אותו לחדר הטיפולים שלה לשיחה על מצבו וללמדו כמה תרגילים ראשונים להפעלת ידיים ורגליים, בכסא הגלגלים. ביום השישי באה משלחת, רופאה ממשדד הבריאות ועובדות סוציאליות, והן קבעו שיש לקחת את נחום לשיקום בבית חולים

סיעודי הגריאטרי בכפר סבא. שושנה שאלה מדוע לא ל"בית לוונשטיין", אבל הפיזיותרפיסטית קראה לשושנה הצידה ואמרה לה שהיא מכירה את המקום, וממליצה בחום על המחלקה הפיזיותראפית ושם יהיה לנחום טיפול אישי יותר.

לפני שלקחו את נחום לבית החולים הסיעודי בא לדבר עמו הרופא הראשי של המחלקה.

"נחום, אינני יכול לומר לכל חולה מה שאני עומד להגיד לך. אתה נראה לי בחור אינטליגנטי ותבין למה אני מתכוון. רופא איננו אלוהים. הוא כמו המדענים עוסק בניסיונות – לפעמים מצליח ולפעמים לא. יש דברים שאנחנו יודעים, ויש דברים שלא. אנחנו לא יודעים אם יהיה לך אירוע שני, אבל לך יש מזל: אנחנו בטוחים ששלישי לא יהיה לך! תבין אותי היטב; הכול תלוי בך."

בשבוע הראשון נחום לא היה מסוגל לכלום. לקחו אותו בכיסא גלגלים לשירותים, למקלחת ולפיזיותרפיה והביאו לו אוכל למיטה. כשהיה מסוגל לעבור בעצמו מהמיטה לכסא גלגלים ולנוע עמם בעצמו, נהיה יותר עצמאי והחל לאכול בחדר האוכל. בפיזיותרפיה הוא קיבל מתמחה, בחורה צעירה וחמודה, שנחום היה "פרויקט הגמר" שלה. היא טיפלה בו בהרבה מסירות, תחת עינה הפקוחה של מנהלת המחלקה, בחורה דתייה עם מבטא צרפתי מובהק, גם היא צעירה וחמודה... לנחום יש מזל עם בחורות צעירות וחמודות.

מדי יום נחום קיבל טיפול פיזיותרפי אינטנסיבי משך שעה בדיוק, אבל הוא נשאר באולם והמשיך עד הצהריים להתאמן בתרגילים שלמד ובמכשירים, והשתדל גם לחזור אחרי הצהריים. נחום גם השתתף בתרגילים במדור "ריפוי בעיסוק", שם התאמן בתרגילי קואורדינציה, החל מלהתפשט ולהתלבש, ומשחקים במחשב שמפתחים מיומנות בהפעלת האצבעות.

כשהגיע לשלב שיכול היה ללכת עם הליכון, נחום היה מבלה כל אחרי הצהריים בהליכה בחצר, הלוך ושוב. הצפי הראשוני לשחרור מבית החולים היה חצי שנה, אבל הרופאים התפלאו מקצב התקדמותו

של נחום ואחרי שלושה חדשים שלחו אותו הביתה – עקשנות איננה תמיד תופעה שלילית.

סיפור מעניין הייתה המקלחת. בחודשיים הראשונים קילחו את נחום, כל פעם אח או אחות אחרת, החל ממאיר (מעיהר?) הערבי, האתיופית הקטנטונת עם שערות שכולן מקלעות דקות, עד האחות הראשית של הבית. אף אחד לא ויתר על הזכות לקלח אותו!

בפעם הראשונה שנחום הצליח לגשת עם ההליכון לכיור ולהתגלח בעצמו, אחת האחיות שעברה בפרוזדור נעמדה במפתן הדלת והסתכלה עליו. כנראה שהשגיחה עליו שמא ייפול. בגמר התגלחת, נחום פנה אליה ושאל "עכשיו אני יפה?". "כן", היא ענתה: "אבל ערום אתה יפה יותר!".

האחות הזאת הייתה ערביה בלונדינית, צעירה ויפה (יפיפייה!), בת-22, אם לארבעה ילדים.

*

פתגם ברזילאי טוען שצרות לא באות לבד. נחום לא הספיק להתאושש מהאירוע המוחי, רק התחיל להתהלך בקבוץ בלי לזיז את רגליו ותעוקה מוזרה לחצה לו בחזה. הרופאה הפנתה אותו לקרדיולוג, ששלח אותו לצינתור. מצאו שעורקו הראשי חסום, הרחיבו אותו עם בלון והחדירו בו ספיראלה פלסטית.

טרם חלפה חצי שנה ושוב תעוקה בחזה. שוב הרופאה הפנתה אותו לקרדיולוג, ששלח אותו לצינתור. מצאו שעורק אחר חסום, שוב הרחיבו אותו והחדירו בו ספיראלה פלסטית.

עוד חצי שנה חלפה ושוב תעוקה בחזה. התסריט חוזר חלילה: הרופאה הפנתה אותו לקרדיולוג, ששלח אותו לצינתור. מצאו שאחד הקפיצים הספיראליים לא תקין – החליפו אותו.

עוד חצי שנה חלפה ושוב תעוקה בחזה ושוב הרופאה הפנתה אותו לקרדיולוג, ששוב שלח אותו לצינתור. הפעם הקרדיולוג, ד"ר מחמוד חיזקיעא, רופא ואדם מעולה, צינתר אותו בעצמו ובכבודו. כשראה

במוניטור את הנעשה בליבו אמר לו "נחום, איני מתכוון לסנטר אותך כל חצי שנה. אני מפסיק את הצינתור – חייבים לעשות לך ניתוח מעקפים. מה דעתך?". נחום ענה שבשבילו רופא כמו נהג מונית. הרופא נרתע, משתומם. נחום הסביר: "כשאני נכנס למונית, חיי בידי הנהג!".

חיוך רחב השתרע על פניו של הרופא: "אם כך, אל דאגה, אני כבר אטפל בכול". אכן הוא טיפל בכול: הכין את הניירת והשיג בבית החולים תל-השומר תור לניתוח מידי.

ניתוח, שלושה מעקפים, שבוע הבראה בבית מלון מיוחד בנתניה עם הרצאות מאלפות על מניעת מחלות לב (חבל שלא שמע אותן לפני שהעורקים נסתמו), פיזיותרפיה שיקומית פעמיים בשבוע במכון הלב בכפר סבא, חצי שנה של צעדה נמרצת של 5 עד 4 קילומטרים בקבוץ, שלוש פעמים בשבוע, ושעה של התעמלות מאומצת בבית ביתר הימים, משך חצי שנה, ונחום התפטר גם ממקל ההליכה. נשארה רק בוכטה של כדורים, להזכירו שיש לו לב. נחום לא חזר למה שהיה כשהיה צעיר, אבל אין הוא מתלונן – מה שחשוב לו היא שלדעתו מוחו חושב כהלכה (אשרי המאמין!).

עבודות חוץ

מאז נחום הוציא רישיון לתכנון בניינים עד 4 קומות ומיפתח עד 10 מטר (למעשה הוא תכנן עד 25 מטר!), בנוסף למה שהוא תכנן לקיבוצו ובמחלקה טכנית של הקיבוץ ארצי, אחרי שעות העבודה הרגילות וב"משרד נחום| שפתח בביתו כשיצא לגמלאות, הוא תכנן למזמינים מחוץ לקבוץ. הנה רשימה מקוצרת של עבודות אלו:

בורגתא: שלושה בתי מגורים. המיוחד בהם שהם כל אחד (120 מ"ר) על שש כלונסאות בלבד. אדמת הכפר

היא כבדה במיוחד (נאזאז) ובהתאם לדיני הבנייה, באדמה כזאת אין להמיס על הכלונסאות פחות מ-20 טון כל אחד. נחום חישב את מקום הכלונסאות כך שכל אחד יקבל תיאורטית שישיית ממשקל הבית, למניעת שקיעה דיפרנציאלית ביניהם. הבתים בקיבוץ על יד הירידה לים, הבנויים על מילוי גבוה, ניבנו בשיטה דומה. יש לציין שחלפו שנים רבות ולא הופיעו בהם סדקים.

משמר העמק: נחום תכנן אולם גדול למפעל 'תמה' ושני בתים בעלי 8 יחידות דיות כל אחד, כדוגמת ה"כורת" בגעש.

רמת השופט: (א) מרכזיה לתקשורת עם מגדל גבוה לאנטנה. (ב) שנוי

בניין מתקופת המנדט בנוי אלמנטים טרומיים – הוצאת עמודים מרכזיים ליצירת חדרים מורחבים). (ג) 3 בתי קומתיים בעלי 4 דירות כל אחד, במדרון הצפוני של הקיבוץ,

שנחום ניצל לבניית גשרונים לכניסה ישירה לדירות בקומה ב'.

קיבוץ ברקאי: הפיכת בית הספר לבית סיעודי. נתקבלה הצעתו לארגון שונה מהפרוגרמה שנמסרה לו תחילה. בפגישה מקרית לאחר עשר שנים עם האחראית על הבית, היא אמרה מבלי לדעת שהוא היה המתכנן, שהתכנון מוצלח ביותר ומרוצים מאוד ממנו.

כרמי יוסף: וילה של 110 מ"ד על שטח של חצי דונם בצורת מעוין, עם הפרש של 12 מ' גובה

בין הקצוות הרחוקות. לפתרון עמדת הבניין צפון-דרום בצורת המגרש נחום תכנן צד אחד של הבית מעוגל, ושם העמיד מהלך מדרגות מעוגל.

הקיר העגול בסלון שמשמש כקונכייה אקוסטית לפסנתר (בעל הבית

מורה

למוזיקה). בבית שפע רעיונות מתוחכמים.

קיבוץ להבות חביבה: תוספת כיתה לבית ספר כדוגמת התוספת בגעש (בית "אשל" בזמנו).

עוד פרויקטים רבים ומגוונים, קטנים יותר, במקומות שונים בארץ.

מחסן ב"אימנוטא" ובית "מ"

אוריאל יזם שני פרויקטים שהזמין את התכנון אצל נחום: מוסך ב'אימנוטא' ושיקום בית "מ". הם לא בוצעו

הרעיון של המסגרייה בשטח ה'אימנוטא' מערבית לבור של הפירת הכורכר היה לבנות חלל גדול להעברת המוסך לקרבת השטחים החקלאיים, כאשר לחילופין ישתמש הקבוץ בו בעתיד כאולם להשכרה. נחום תכנן אולם של 3000 מ"ר הניתן להרחבה דרומה, עם שירותים חיצוניים, גדר גבוהה וחצר. המקום חיוני מאד, כי המבנה ליד הכביש המתוכנן מכביש החוף למזרח. נחום סיים את התכנון כפי שנדרש, כולל אישורים הנחוצים מחברת חשמל וממכבי האש, שהיו מבצעים לא פשוטים. כאשר הגיש את התוכנית למועצה לבקשת רישיון בנייה,

הסתבר שבקרבת המקום מתוכן מחלף, ועקב צומת הדרכים הגדולה עתידה לקום בכביש הראשי נאלץ להגיש תוכנית מחודשת בה הזיז את המגרש המתוכנן 50 מ' מזרחה. בכל זאת התוכנית נתקעה במועצה האזורית, כי מהנדס המועצה הערים קשיים אחד אחר השני וכל פעם מצא לו הערות חדשות. בינתיים קם בגעש פרעה חדש שלא הכיר את יוסף ומסר את הטיפול לקבלת הרישיון למהנדס חיצוני, ללא היזכרות קודמת עם נחום. המהנדס פנה לנחום לבקש ממנו רשות לקבל את העבודה, דבר שנחום הסכים מנימוקים משלו. התוכנית לא בוצעה, ואין נחום יודע מדוע.

בדיוק כך פעל מרכז המשק החדש בפרויקט הרחבת שיכוני הותיקים שנחום תכנן בזמנו (80 יחידות דיור). שוב נחום הסכים ואפילו מסר למהנדס העתקי תוכניות הבתים, אך סוכם ביניהם שלנחום האופציה להגיש הצעה משלו, שהוא הכין, אבל היא לא התקבלה. לעומת זאת התקבלה ההצעה החלופית של האני שילון.

ההתנכלות לנחום של רכז המשק הזה נמשכה כל הקדנציות שלו, פרט לכמה פירורי תכנון שהשליך לפתחו – על מנת להרגיע אותו, כנראה. פרשיות שונות בהם הבחורצ'יק הזה היה מעורב יתוארו במקומות אחרים של ספר זה.

יורשיו ירשו את מדיניותו: ב-2007 תכנון הקומה בשנייה של בניין הבגד ("קומונה") ולהסב אותו למשרדים למוסדות הקיבוץ, ול טרחה לספר על כך לנחום.

פעילות ספרותית

עלון הקיבוץ

פעמיים (בשנים 1954 ו-1975/6) ערך נחום את העלון של הקיבוץ. הוא יצא לאור מודפס במימיוגרף (מכונת שיכפול על שעוונית), פעם בחודש ומרבית החומר כתב נחום בעצמו.

בדצמבר 1975 נחום החליף את שמו של העלון מ'שבילי הקיבוץ' (שנראה היה 'בשבילי הקיבוץ') ל-'ניבים' וצייר לוגו עבורו – מגדל המים והוואדי היורד לים. שושנה זילבר שפרה וסגננה אותו בצורת מעגל, שנחום עיבד אחר-כך במחשב למה שהוא כיום סמל קיבוץ געש.

בפעם הראשונה שנחום ערך את העלון הוא עבד עם הטרקטור 20-HD והיה כל השבוע רחוק מהבית, כך שערך אותו בשבתות.

בשתי הפעמים העלון יצא כסדרו במשך מעל לשנה והופעתו הופסקה בגלל הגזבר, שבמשך מספר שבועות לא לקח את הסטנסלים להדפסה. לגעש לא היה מימיוגרף: בפעם הראשונה העלונים הודפסו בחברת גסטטנר בתל-אביב והפעם השנייה בקיבוץ יקום.

AUTOBIOSOPHY

ב-1986 שלח נחום מאמר ל'חותם' (מוסף של 'על-המשמר') והוא הוחזר לו משום ש-"אחרי ניסיונות יסודיים לערוך את רשימתך, אנו נאלצים להחזירה לידיך. הבעיה היא בסגנון ובשורה של אי-דיוקים, שאינם מאפשרים את פרסום הרשימה, גם לא לאחר עריכה יסודית ביותר". נחום לא וויתר ופרסם בעלון הקיבוץ את מאמרו "קיבוץ – חברה דמוקרטית בע"מ", כפי שהוא.

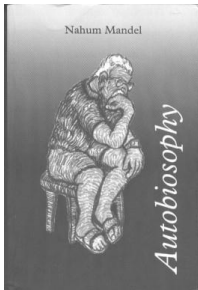
הצעד הבא היה פרסומו ב'הדים', חוברת תרבות חודשית של התנועה, ומשם תורגם לרוסית בחוברת 'פורום' ולספרדית בעיתון בשפה זאת. ב-1988 המאמר הועתק ל"אנתולוגיה לשיפור הלשון העברית" מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים. הדבר הביא את נחום להחליט לכתוב ספר שיסכם את הגותו. המאמר על הדמוקרטיה היה הבסיס ממנו התחיל לפתח את רעיונותיו. בתחילה כתב בעברית, אבל מיד עבר לאנגלית. במשך עשרים שנה כתב כ-1500 עמודים ולקח לו עוד עשר שנים לערוך את הספר לשביעות רצונו, מצומצם ל-444 עמודים. הספר, Autobiosophy, התפרסם ב-2001 על-ידי London, Minerva-Press.

הדברים לא התנהלו כל כך בפשטות כפי שנקרא הפסוק האחרון. עשרים שנה של כתיבה היו שנות חוויה יצירתית עצומה. עשר שנים של עדכונים, שיפוצים וחיפוש מו"ל – חוויה לא פחות מרתקת. החיפוש למימון הוצאת הספר לאור היה סיוט (למה כל הדרכים מובילות אל הכסף? מעולם נחום לא נתן חשיבות לכסף, עד שהיה זקוק לו והוא לא היה מצוי אצלו).

מאז שהיה רכז הבניין בקיבוץ, נחום תכנן מבנים לקיבוץ (80 פרויקטים שונים, לפי הרשימה בארכיונו), בנוסף לעשרות תוכניות למזמינים מחוץ ששילמו לקיבוץ – הכול מחוץ לשעות העבודה הרגילות (תמיד עבד מעל לנדרש ולא רשם לזכותו את השעות הנוספות!). כשיצא לפנסיה פתח את "משרד נחום", ענף עזר של איש אחד, הוא המשיך לתכנן לקבוץ ולגורמי חוץ. כל הכנסות נכנסו לקופת הקיבוץ, אף על פי שכגמלאי לא היה חייב להתפרנס.

לגיוס מימון להוצאת הספר פנה נחום למזכירות שיאפשרו לו להשתמש בחלק מהכסף שמרוויח להוצאת הספר. לא נכנס לפרטי מאבק האיתנים שיתחולל, העיקר שהמזכירות בסוף הסכימה ואכן שילמה את שלושת התשלומים הראשונים. לפני תאריך התשלום הרביעי והאחרון, נחום לקה באירוע מוחי והיה משותק, כלומר לא היה מסוגל לעבוד. זה קרה בראשית השנה ומכיוון שלא היו מעבירים את יתרת השנה הקודמת לחדשה, החשבון של "משרד נחום" היה אפס מאופס ולכן המזכיר סירב לשלם את התשלום האחרון. לא עזרה הטענה שהיתרה שנמחקה מהשנה הקודמת הייתה פי כמה מהסכום הדרוש. בלית ברירה נחום ביקש מבנו עמרי וקיבל ממנו המחאה.

כך יצא לאור ה"Autobiosophy" של נחום:
בניתוח קיסרי.

*

אמרו חז"ל: "הכול תלוי במזל, אפילו ספר תורה שבהיכל". המזל לא שיחק לספרו של נחום. הוא יצא אמנם יפה ומרשים: העריכה

לדעתו מצוינת ולאחר חודש קיבל דו"ח שנמכרו 50 העתקים... וזהו! הקשר עם המו"ל (דרך אמ"ל) שהיה מעולה נתקע פתאום וכל ניסיונותיו להתקשר נכשלו, עד שהגיע לידי מכתב מעורך-דין לונדוני המזמין אותו להצטרף לעמותת סופרים שהתארגנה לתבוע את מי שרכש את חברת Minerva-Press, בצירוף דף עיתון "The Guardian", ממנו נודע לנחום שנוכל רכש את החברה, מכר את רכושה לאשתו במחיר סמלי ופשט את הרגל... נחום הצליח לגלות שספרו נרכש על ידי 15 ספריות אוניברסיטאיות בארצות הברית ולפי האינטרנט כשתיים עשר חברות וירטואליות ברחבי העולם מציעות את הספר למכירה. אין לו מושג מה הייתה תפוצת הספר וכמובן לא קיבל שום תגמולים.

נחום לא היה מסוגל להשלים שכך יסתיימו שלושים שנה שהקדיש לכתיבת הספר והעריכתו – הוא הכניס את הספר בשלמותו, בפורמט PDF, באתר שבנה באינטרנט:

<http://gaash.co.il/~nahummandel/index.html>

לפי התוכנה שסופרת את מספר המבקרים, מעל ל-4000 נכנסו לספר (עשר עד עשרים מדי שבוע), מה שלא מעיד שקראו אותו, או בחלקו.

בלבו של נחום התגבשה ההחלטה להדפיס על חשבוננו מהדורה שנייה מוגבלת של הספר, לחלוקת חינם לספריות ציבוריות ואוניברסיטאות. כיוון שלא היה לו הקובץ הסופי שלפיו הודפס הספר ולא הצליח להשיגו, נאלץ לעדכן את הקובץ ברשותו על פי הספר המודפס, מלאכה של הבאת הספר למצב של הדפסה שלקחה לו מעל לשנה, עקב לקויים חריפים בראייה.

נחום התקשר לבתי דפוס בהודו, כי שמע ששם הדפסת ספרים זולה מאוד וקיבל הצעות די סבירות, אך גילה בארץ בית דפוס זול יותר. בשנת 2005 נחום השיג עבודה, תרגום מעברית לפורטוגזית וההפך, וכאשר התווסף בחשבון משרדו סכום פי שלוש מהנדרש להדפסת הספר, ביקש מגזבר הקבוץ רשות להשתמש בחלק מהכנסותיו למטרה זאת. הגזבר הבטיח לטפל בעניין, אבל כאשר נחום השלים את כתב-היד

להדפסה ובא אליו לקבל את ההמחאה, הוא הודיע לו שמזכיר הקיבוץ איננו מאשר ועל נחום לברר את העניין עמו. נחום לא היה מוכן לכך, בגלל הנתק ביניהם מאז "פרשת העמוד" (המתואר במקום אחר).

עברו כמה חודשים וחנן רוגלין נבחר למזכיר קיבוץ חדש ונחום נפגש עמו ממש ביום הראשון שהוא נכנס לתפקיד. וראה זה פלא – בלי הרבה דיבורים חנן הבטיח לטפל בעניין ואכן אישר את ההשקעה. כשהסתבר לנחום שמחיר המשלוח של ספר לחו"ל יעלה כמעט כמו מחיר הספר, קיצץ לחצי את רשימת הספרים המיועדים לחו"ל ופנה שוב לחנן, שאישר לו במקום להשתמש בסכום הנדרש מהכנסותיו ב"משרד נחום".

כאמור בפתיחת הסעיף, הכול תלוי במזל...

משחק ילדים

כאשר נחום היה מרכז הבנייה בגבעת חביבה, האחראי על התיעוד בארכיון, יחיאל הררי – בזמנו שליח השומר-הצעיר בדרום-אמריקה – ביקש ממנו לכתוב תיעוד על התנועה בברזיל. נחום הבטיח לו לכתוב את זיכרונותיו, כתב את הספר "משחק ילדים" בפחות מחודש ונתן את כתב־היד לעיונו. עוד עשרים שנה חלפו במחקרים בארכיונים ובעריכת הספר עד שבי-2003 "יד יערי"

בגבעת חביבה הוציא אותו לאור. נחום רכש 100 ספרים לחלוקת חינם, במיוחד לאנשים שעליהם כתב. הסתבר שלגבעת חביבה אין מערכת שיווקית, כך שהספר לא הגיע לחנויות – שוב עניין של מזל... בכל זאת נמכרו מספר עותקים ונחום קיבל מכתבי הערכה רבים.

גם ספר זה נמצא בשלמותו באתר האינטרנט של נחום:

<http://gaash.co.il/~nahummandel/index.html>

ספרים נוספים (ב-2007)

"ובנית ביתך". נחום התחיל לכתוב אותו באנגלית (Build your House by Yourself), אך לבסוף כתב אותו בעברית. ספר המלמד למתכוון לבנות לעצמו בית כיצד לעשותו ללא קבלן ראשי. גם הוא באתר ולא מעטים קראו אותו, אם לשפוט לפי תגובות שנחום קיבל.

"נחום מנדל בקיבוצו הוא לא היה נביא". הספר הנוכחי, סכום של תולדות חייו של נחום מאז הגיע לגעש ב-1951, זיכרונות שנכתבו על ידי ניומה פרל (שם הספרותי: "ניומה" הוא שמו החיבה כילד ו"פרל" שם משפחת אימו), שמשלימות את "משחק ילדים?", אך להבדיל ממנו רוב אנשים מצוטטים בו הם בעילום שם. הוא מיועד להדפסה במספר מוגבל ביותר של עותקים, שלא לפרסום ברבים, אלא לצאצאי נחום ולארכיון הקיבוץ. העריכה של עתליה בתו.

"ירחמיאל כותב ספר: *Esperanza* – תקווה לחיים". נובלה דמיונית

כתובה במחצית 2005. עתליה עשתה הגהה אורתוגראפית וחזה ציקמן ערכה אותו לשונית. סיפור בתוך סיפור, המבוסס על החוויות בהם נחום התנסה בכתיבת ספריו. הספר איננו ביוגרפי, אלא אין ספק שההשראה לדמויות ולאירועים הם אמיתיים.

"אוטוביוסופיה" – ביוני 2005 נחום התחיל לכתוב בעברית גרסה מצומצמת של ספרו ההגות *Autobiosophy* באנגלית. הוא מדלג על החלקים הדנים על קיבוץ (שמהווים שליש מהספר) ומשתדל לקבץ את רעיונותיו, בכדי להקטין את מימדי הספר. בכך התהפך הגלגל: הספר במקורו היה מיועד לדון בקונפליקט בין הפרט לקיבוץ והתפשט לעולם ומלואו; בתרגום ההגות על העולם ומלואו תישאר בלי החלק על

קיבוץ. אין הוא משוכנע שיצליח לסיים אותו. לעומת זאת, הסתבר לו מתגובות של קוראים ישראליים שקראו את הספר: א) שלדעתם חבל שהספר לא כתוב בעברית, ב) שמרביתם התעניינו דווקא בפרקים על הקיבוץ...

בעקבות תגובות אלה, שינה נחום את טעמו והחל לתרגם לעברית את קטעי הספר שמתייחסים לקיבוץ, אך מכיוון שחלפו מעל לשלושים שנה מאז כתיבתם ושינויים מפליגים התרחשו בינתיים בקיבוצים, החליט לא לשנות את מה שכתב אז ולהוסיף קטעים שכתב אחר-כך בתקופות שונות, ועל ידי כך להמחיש את הדינאמיקה של השינויים במציאות הקיבוצית ובמחשבותיו.

כך נוצר סיפרו השישי והאחרון (בינתיים?):

"קיבוץ – דינוסאור קיים". מה הוא קיבוץ? מאין הרעיון? מדוע קמו קיבוצים בישראל רק במאה העשרים? מה היה המשבר בקיבוצים בשנות השמונים וכיצד התמודדו עמו? מה השינויים המבניים המתרחשים בקיבוצים ומה צפי העתיד?

ספר זה מציג במעל ל-40 פרקים המקבצים את השקפותיו האישיים של המחבר בתקופות שונות ומסכם כ-שישים שנות חייו בקיבוץ.

פרשיות...

בגלל אופיו העקשני ו"רודף צדק" נקלע נחום בימי חלדו במיני פרשיות. על פרשיות "חדר האוכל" ו"שיכון הותיקים" כבר סופר ובמשך נסקור אחרות שהתרחשו בעת שהותו בקיבוץ געש: שתיים עם הקיבוץ הארצי ושתיים עם הקיבוץ שלו.

פרשת מאיר יערי

ביום בהיר ב־1976 התהלך בתומו נחום על הכביש וראה התקהלות בכניסה למפעל, ומתוך סקרנותו הטבעית ניגש לראות מה קורה שם. הסתבר שצוות "השבוע בקיבוץ הארצי" בא לראיין חברים לקראת מועצת הקיבוץ הארצי. המראיין קירב אליו את המיקרופון הטייפ ושאל מה דעתו. נחום אמר מספר משפטים ספורים ומה הייתה הפתעתו כאשר הסתבר לו שרק מה שהוא אמר ורק תמונתו פורסמו ("השבוע" מס' 986 – 14 באוקטובר 1972). כולל המשפטים (ציטוט מדויק): "הסיסמה 'רציפות היסטורית' היא ריאקציונית, כי לא על פי מה שנקבע בעבר עלינו לכוון את מאבקי המחר, אותם יש לנהל על פי הצרכים החדשים של התקופה" (קטע זה צוטט ב"מעריב" בפתיח של הראיון, שמסופר עליו בהמשך) ... "אינני חושב שזה פשע לשגות, אבל זכות זאת צריכה להינתן לכל חבר מפ"ם – לא רק למנהיגות!".

ב-10.11.1976 הופיע במעריב, לקראת ועידת הקיבוץ הארצי, ראיון עם מאיר יערי של רפאל בשן המפורסם. יערי פתח בהתקפה מצח על "הבחור'ציק המחוצף מקיבוץ געש" והקדיש את רוב דבריו לאמירות נחום נגד "הקולקטיביות הרעיונית" ו"ההנהגה ההיסטורית".

חלפו שנים רבות ובעקבות מאמר פולמוסי חריף במיוחד שכתב יערי ב"על המשמר", נחום שלח לו פתק עם שני משפטים: אחד המביע התפעלותו מחריפות הכתיבה הביקורתית שלו; השני, שהוא מצפה ממנו ביקורת ברמה כזאת על אחד מאיר יערי.

לא עברו שבועיים והגיעה לנחום תשובה של יערי (23.8.1976), בה הוא שופך בשלוש עמודים צפופים את ליבו ומסכם את דרכו כמנהיג התנועה: הוא לעולם לא נאחז בכסא, אלא רק מילא כל תפקיד שהטילו עליו וכאשר חש שלא זקוקים לו, חזר לקיבוצו ללא זעם וללא טענות. בסוף המכתב הערה: "לא פיללתי וודאי שכה אאריך בתשובתי, אך זה בא הודות למשקל שאני מייחס למכתבך". נדמה שזה היה אחד המכתבים האחרונים שכתב בסוף ימיו. נחום שומר אותו ולא פירסם אותו.

פרשת 'השבוע'

בשנת 1974 שלח נחום ל"השבוע בקבוץ הארצי" מאמר המכיל את הפיסקה "לבי לבי עם המנהיגות שלנו. לא היה מגיע להם כזאת סטירת לחי מצלצלת – שלמוסקבה הוזמן דווקא ריפתין... אבל עוד לא אבדה תקוותנו. אם כוחם במותניהם ויצליחו להחזיק מעמד בכיסא עד יום בואיבוא במהרה בימינו וברית-המועצות תקשור שוב את היחסים הדיפלומטיים עם ישראל, להם סיכויים טובים שביום המהפכה יוזמנו שוב לקוקטייל בשגרירות הסובייטית ושנספח התרבות הרוסי ייבקר ב"על-המשמר", ומפ"ם תחדש את רענותה הרעיונית והאידיאולוגית כבימים ימימה".

המאמר לא פורסם והיה אחד משלושת המאמרים שגרמו לפרשת "השבוע": בעקבות החלטת מזכירות הקבוץ הארצי לפסול אותם לפרסום (כנגד עמדת המערכת שהייתה בעד), יצא בחוברת מס' 936 (16 באוקטובר 1974) תור ריק עם הערה למטה "במקום פנוי זה היו צריכים להידפס מכתבי קוראים שאושרו לפרסום ע"י המערכת המורחבת של 'השבוע' ... ונאסרו לפרסום ע"י המזכירות". החוברת הזאת לא הגיעה לידי הקוראים משום שמזכירות הקבה"א דאגה לשרוף את המהדורה, והמערכת התפטרה.. לנחום יש העתק אחד שנשלח לו ע"י העורך עלי אלון "אני שולח כדי תדע שאני לוחם לפרסם את מכתבך", עם בקשה לא להפיץ אותו. מאחר שכבר חלפו מעל לשלושים שנה, מותר לצטט אותו כאן.

ועדה מיוחדת שהוקמה לטפל במשבר החליטה שיש לבטל את הצנזורה בתנועה (החלטה שאושרה בוועידת התנועה) והעלון חידש את הופעתו, אבל המכתב שתורם להחלטה חשובה זאת, אולי המאמר הכי משפיע שנחום כתב אי-פעם, לא התפרסם מעולם.

באחד הימים נחום מצא בארכיון השומר הצעיר בגבעת חביבה את הפרוטוקולים של ישיבות המזכירות בהם דנו על המאמרים והסתבר לו שיעקב חזן הטיל את כל השפעתו למניעת הפרסום.

בתוכנית "חיים שכאלה" בטלביזיה שהוקדשה ליעקב חזן הוא אמר שתמיד ידע לכבד את יריביו הפוליטיים ולהפריד בין ידידות ופוליטיקה

וציין כדוגמה את קשריו הידידותיים לגולדה מאיר ולמנחם בגין. נחום שלח לו מכתב עם שאלה מדוע מתייחס בידידות ליריבים פוליטיים ולא נהג כך עם חבר מפלגתו שחלק על עמדותיו. נחום קיבל מכתב תשובה, ארוכה ומנומקת (6 עמודי דפוס).

"פרשת המשפט נגד המפעל"

החליטו במפעל התאורה בגעש לצמצם את המחלקה של האלקטרוניקה בקומה השנייה ולהעביר אותה למטה, בכדי למקם במקומה את מחלקת המחשוב. האחראי למחשוב הזמין אצל נחום את תכנון המערך החדש ונתן לו סקיצה להנחיה. נחום עיבד הצעה משלו, עם קונצפציה חדשה שעיקרה ליצור חדרון ממוזג לשרתים, עם הגישה אליהם מאחור (מרבית החיבורים למחשבים נמצאים בחלקם האחורי) למניעת הצורך לסובב מחשב על מנת לטפל בו. גם הציע לבטל פרוזדור שהיה מצמצם מאוד את שטח של החדר ועוד חידושים משלו. האחראי הודיע לנחום שהצעתו לא נתקבלה על ידי ועד התכנון של המפעל.

בפגישה אקראית של נחום עם איתן יערי, רכז המחלקה הטכנית ורכז ועדת התכנון, נודע לנחום שהתוכנית כלל לא הובאה לוועדה ולידיעתו, והוא אמר שייכנס ישיבה של ועדת התכנון של המפעל לבחינת התוכנית. נחום הזמין לישיבה, אבל כאשר הגיע אליה נמסר לו שכבר דנו בנושא ותוכניתו אושרה. התנהלות הזאת הייתה מוזרה לנחום והוא שלח באותו יום מכתב לאחראי למחשוב, עם עותקים לאיתן ורכז המשק, בו הודיע שמחיר התכנון הוא 2000 שקל.

כל פעם שנחום התעניין מתי מבצעים את העבודה, ענה לו האחראי על המחשוב שאין עדיין תקציב. לאחר ארבעה חדשים הזדמן נחום למפעל ולתדהמתו נוכח לדעת שביצעו את תוכניתו מבלי להודיע לו על כך. הוא שלח למפעל חשבון של 2000 ₪, שהוחזר לו בטענה שלא השתמשו בתוכניתו.

נחום פנה לרכז המשק, למזכיר הקיבוץ ולמנהל המפעל בדרישה לבירור, הרי כל בר־דעת יכול היה לברר בנקל אם מה שבוצע תאם את התוכנית של נחום או את הפרוגרמה שקיבל. הכול לשווא.

התעלמו מכל פניותיו, גם לא להודעתו שאם לא יקיים בירור הוא יפנה לבית המשפט. לאחר שנה של ניסיונות סרק, זה מה שקרה: נחום הגיש בבית המשפט לתביעות קטנות תביעה נגד המפעל.

תגובת המזכיר הייתה זועמת. הוא כתב ב"דף המזכירות" בעלון הקיבוץ שבפנייתו של נחום לבית המשפט מפר את תקנות הקיבוץ ודרש ממנו למשוך מיד את התביעה בחזרה. נחום הוזמן לשיחת המזכירות, בה המזכיר חזר על טענותיו. נחום הסביר שהתייאש אחרי שנה של פנייה לבירור ואם בירור יתקיים, הוא ימשוך מיד את התביעה בחזרה. החלטת המזכירות: שקודם כל ימשוך נחום את התביעה ואחר כך יחליטו מה לעשות, סיכום שלא התקבל על דעתו של נחום. מזכיר הקבוץ פרסם שוב בעלון הודעה שקוממה חברים רבים נגד ה"בוגד" (לא השתמש במילה זאת במפורש, אבל זאת הייתה משמעות דבריו). אפילו פנו לבני משפחתו של נחום, לגייס אותם להניעו מהמשפט.

לבית המשפט הופיעו מזכיר הקבוץ (ולא מנהל המפעל, שבינתיים הוחלף) והאחראי על המחשוב. לנחום התלוותה אשתו, שאחרי שיחת הקיבוץ, בה גם היא השתתפה, שינתה את עמדתה ותמכה בו.

השופטת החליטה למסור את העניין לבורר מטעם בית המשפט, וכשהמזכיר ניסה לומר "שמזכירות הקבוץ החליטה...", היא השתיקה אותו וגערה בו "אתה כאן בבית משפט ולא בקיבוץ!".

לאחר שלושה חדשים נחום והמפעל הוזמנו לבירור בעוד שישה חודשים אצל שופט בדימוס. במשך כל התקופה הזאת הפעילה המזכירות לחצים על נחום ומשפחתו, ללא שום ניסיון להידברות או בירור ענייני.

בפני השופט הופיעו הפעם המנהל החדש של המפעל והאחראי למחשוב מצד הנתבע ונחום כתובע, בלווי אשתו שושנה. לאחר שהשופט שמע את הצדדים הוא הציע, מתוך כבוד שהוא רוכש לרעיון הקיבוץ, שהוא ייצא מהחדר לרבע שעה כדי לתת הזדמנות לצדדים להתפשר והוא ייתן תוקף משפטי להחלטתם. נציגי המפעל הסכימו, אבל נחום התנגד בכל תוקף: "היה להם שנתיים זמן, עד אמש בלילה, לבירור והם סירבו לכל הידברות. אם אני אסכים עכשיו לפשרה הם יגידו בקבוץ

שהתפשרו מתוך רחמים אלי. אינני רוצה רחמים, אלא צדק. עליך לקבוע אם מגיע לי או לא תשלום על עבודתי, למרות שהכסף בלא הכי לא יגיע לכיסי, אלא למשרדי, כלומר לקופת הקיבוץ". השופט סיכם שבעוד חודש נקבל את פסק דינו. אכן הוא הגיע, עם העתק למזכירות. הוא חייב את המפעל לשלם למשרד נחום את הסכום הנדרש, בתוספת 500₪ עבור עוגמת נפש (אף על פי שהשופט פתח את הדיון בהצהרה שהוא יטפל בתביעה בלבד ויתעלם מסעיף עוגמת הנפש).

משך שבועיים לא הייתה שום תגובה בקבוץ על פסק הדין ורק לאחר שנחום פרסם בעלון הקיבוץ את פסק הבורר, הוא קיבל מכתב מהקיבוץ ש"המפעל העביר 2500₪ לקהילה", נקודה – אף מילה נוספת, למה ומדוע, ושום התנצלות.

נחום הראה את פסק הדין לחברו חיים שור (מי שהיה עשר שנים עורך 'על המשמר'). חיים היה נפעם ושיבח את נחום על אומץ לבו.

"מה עוזר לי שצדקתי וניצחתי?", אמר לו נחום, "מה אעשה עם המסמך?". חיים הגיב: "יש לי הצעה טובה בשבילך: תתייק אותו!".

פרשת "עמוד הקלון"

אחד הימים האדריכל אבי פרידה הודיע לנחום שהוא קיבל מהקיבוץ הזמנה לתכנון הרחבת הבתים של שכון הותיקים (שנחום תכנן) וביקש ממנו העתקי התוכניות. נחום עבד בזמנו במשך שנה אצל אבי כשרטט. הם היו מיוחדים ונחום נעתר לבקשתו. לבסוף אבי הגיש שתי הצעות, אחת – הרחבה בחזית הבית, השניה – בחלק האחורי.

נחום, אחד הזכאים להרחבת ביתו, היה מעוניין בגרסה הקדמית, אבל הפריע לו עמוד מתוכנן קרוב מאד לחלון חדר השינה. נחום נפגש עם אבי וטען שלדעתו יש לוותר על העמוד הזה שהוא בדיוק מול החלון. אבי הגיב שהעמוד הזה הכרחי לנשיאת הקומה השנייה העתידה להיבנות. נחום ביקש לבדוק את העניין וקיבל לשם כך את התוכניות לקומה שנייה, שעשויה להיבנות בעתיד.

על פי התוכנית, כאשר יבנו את הקומה השנייה יעבירו את דלת

הכניסה לבית ויצמידו אותה לאותו העמוד, כאשר היא נפתחת פנימה לתוך הבית. נחום שם לב שאם יצמידו את דלת הכניסה לאחד משני העמודים הקרובים, היא תפתח החוצה (יתרון א'), העמוד מול החלון יהיה מיותר (יתרון ב') ובנוסף לא ייווצר פרוזדור של 90 סנטימטר לגישה לדלת (יתרון ג') – פרוזדור כזה איננו תקני עבור נכים על כיסא גלגלים). נחום הציע לאדריכל שרטוט של גירסתו ואמר לו שאם הוא איננו מעוניין בה, הוא יגיש אותה לקיבוץ כאלטרנטיבה וביקש שאבי ינמק בכתב האם ההצעה היא ברת בצוע או לא. נחום אכן קיבל מכתב בעל שלושה סעיפים: הראשון: שנוי כיוון דלת הכניסה – ניתן לבצוע. השני: ניתן לוותר על העמוד, אבל שלישי: כאדריכל הוא עומד על הצעתו והעמוד דרוש לקומה השנייה.

נחום אמר לו שהמכתב מעורפל ומטעה, משום שמשתמע ממנו שהעמוד דרוש לנשיאת הקומה השנייה ולא על כך שהוא נחוץ לתמיכה לדלת הכניסה ולא לקומה השנייה, וגם זה רק בגרסתו – לא לגרסתו של נחום. אבי התעקש ולא היה מוכן לכתוב משהו אחר.

נחום הזמין את אבי לדיון בנושא ואכן הוא בא לביתו בלווי המהנדס שלו לסטאטיקה. בפגישה זאת, שהתנהלה ברוח חברית, סוכם שאבי ייתן למהנדס שרטוט לפי הצעת נחום, על מנת שהוא ייחשב את השנויים הסטטיים הדרושים, וזה יוגש לקבוץ כחלופה נוספת.

כיוון שעברו ימים מספר ולא הוגשה הגרסה הנוספת, נחום ביקש שוועדת הבנייה תזמין אותו ואת אבי לכירור הנושא. אכן הם הוזמנו. כשנחום הגיע לשיבה ושאל מדוע אבי לא נוכח, נאמר לו שהוא כבר היה והלך. נחום הסביר את הצעתו, אבל איש מהוועדה לא פצה את פיו. מזכיר הקיבוץ (ולא רכז הוועדה!) הצהיר שהאדריכל אמר שהעמוד נחוץ לקומה השנייה ולכן אין מה לדון – הוא יביא את העניין בשיחת הקיבוץ – וסיים את השיבה.

בשיחת הקבוץ נחום שוב הסביר שכאשר האדריכל אומר שהעמוד נחוץ לקומה השנייה, הוא מתכוון לגרסה שלו. לגרסה של נחום, כפי שכתוב שחזר כל גבי לבן במכתב של האדריכל עצמו, לא כך הדבר...

נחום גם הציע פשרה: שבינתיים לא יבנו את העמוד ואם יבנו פעם קומה שנייה על התוספת הזאת, יחליטו על פי איזה גרסה. הדיון רק התחיל ואז קם רכז האחזקה עם הצעה לסדר היום – להסיר את הסעיף מסדר היום. בשיחה היו מעט חברים, רובם חברי המוסדות. הסירו את הסעיף ולא

תוספת חדר קדמי בתכנון של נחום

תוספת חדר קדמי של המהנדס החיצוני

הביאו אותו כלל לקלפי.

עד היום ממשיכים לבנות תוספות קדמיות עם עמוד בלתי נחוץ מבחינה סטאטית, המסתיר חלון בחדר השינה.

סיכום

נחום איננו מביט אחורה בזעם! ההפך הוא הנכון: רגעיו הטובים והמאושרים בגעש רבים כמה מונים יותר מאשר הגרועים – המאזן הפרטי של נחום הוא בהחלט חיובי! משה, חתנו הנאמן, ניחם אותו שלאחר מותו יקימו לזכרו פסל מזכוכית... נחום אינו ממהר לוודע אם הוא צודק.

כשנחום מטייל בשבילי הקיבוץ ומביט סביבו, לכל כיוון שמפנה את מבטו רואה ממעשי ידיו, אם בתכנון, אם בעשייה – אפילו הקרקע עליו הוא דורך, הוא מי שהביא ופיזר אותו. תגידו לי, חברייה, עבור כמה אנשים בעולם קיבוץ הוא המאוזוליאום כל כך מפואר?